

Respublikanın ilk peşəkar milis kadrlarını hazırlayan tədris mərkəzi kimi yaradılmış milis məktəbi zəngin, qaynar və faydalı bir ömür yaşayaraq akademiya səviyyəsində yüksəlmiş, öz yetirmələri və böyük elmi-təcrübi nailiyyətləri ilə şöhrət qazanmışdır. İnanıram ki, Polis Akademiyası müstəqil Azərbaycan Respublikası üçün bundan sonra da yüksək peşə hazırlığına malik sağlam və möhkəm əqidəli, milli dövlətçiliyimizə sadıq polis zabitləri yetişdirəcəkdir.

**Heydər Əliyev,
Azərbaycan xalqının ümummilli lideri**

Polis işçiləri xalqla birbaşa təmasda olan insanlardır. Ona görə bu, mənim əsas tələbimdir: həm qətiyyət olmalıdır, çox böyük peşəkarlıq olmalıdır, həm də polis işçiləri özlərini çox mədəni şəkildə aparmalıdırlar. Belə olan halda, siz Azərbaycan xalqının daha da böyük rəğbətini qazanacaqsınız. Bu işlərdə Polis Akademiyasının böyük rolu var. Mən bu gün çox şadam ki, burada gördüyüm işlər yüksək səviyyədədir. Burada oxumaq üçün, yaxşı təhsil almaq üçün bütün imkanlar var.

**İlham Əliyev,
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti**

ISSN 2307-2504

Polis Akademiyasının
Elmi Xəbərləri
ELMI HÜQUQ JURNALI
№ 1 (6), 2013

BAŞ REDAKTOR:

Nazim Əliyev
DİN-in Polis Akademiyasının
rəisi, polis general-mayoru,
hüquq üzrə fəlsəfə doktoru

REDAKTOR:

Hikmət Eyvazov
polis polkovnik-leytenantı,
hüquq üzrə fəlsəfə doktoru,
dosent

REDAKSİYA HEYƏTİ:

Məsumə Məlikova
AMEA-nın müxbir üzvü, professor

Fərhad Abdullayev
hüquq elmləri doktoru

Firudin Səməndərov
hüquq elmləri doktoru, professor

Fazil Quliyev
DİN-in Baş Təşkilat-İnspeksiya
İdarəsinin rəisi,
polis general-mayoru

Valentin Cüməzadə
daxili işlər nazirinin müşaviri

Fuad Cavadov
hüquq elmləri doktoru, professor

Bəhram Zahidov
hüquq elmləri doktoru, professor

Kamil Səlimov
hüquq elmləri doktoru, professor

Mahir Əhmədov
hüquq elmləri doktoru, professor

Habil Qurbanov
hüquq elmləri doktoru, professor

İbrahim Quliyev
hüquq elmləri doktoru, professor

Əmir Əliyev
hüquq elmləri doktoru

Aliş Qasımov
hüquq elmləri doktoru, professor

Midhəd Qəfərov
hüquq elmləri doktoru

Yeganə Balakışiyeva
hüquq üzrə fəlsəfə doktoru

Xanlar Bayramzadə
hüquq üzrə fəlsəfə doktoru

Cabir Quliyev
hüquq üzrə fəlsəfə doktoru

Azərbaycan Respublikası
Ədliyyə Nazirliyi Hüquqi
Şəxslərin dövlət qeydiyyatı
№ 10m-5405
11.12.2011

Çapa imzalanmışdır: 18.01.2013
Format 1/8. Fiziki ç/v 12,0
Tiraj: 300

Jurnal "Qanun Nəşriyyatı"nda
çap edilmişdir.

MÜNDƏRİCAT

DÖVLƏT VƏ HÜQUQ NƏZƏRİYYƏSİ

Süleymanov Ceyhun
Azərbaycanda demokratik seçki sisteminin formalaşması 7

KONSTITUSİYA HÜQUQU

Krisanov Anton
Rusiya Federasiyası Hökumətinin kollektiv konstitusion hüquqi
məsuliyyətinin məsələləri 11

Həsənova Fəridə
Hüquqi dövlətin əsas qanunu 16

Şükürov Şahin
İcra hakimiyyəti orqanlarının normayaradıcılığının
yaranması və inkişafının tarixi aspektləri 21

BEYNƏLXALQ HÜQUQU

Yarmaki Vladimir
Nəqliyyat vasitələrinin qanunsuz dövriyyəsi ilə mübarizə:
beynəlxalq təcrübə 27

CİNAYƏT HÜQUQU

Muradov Elsevər
Qəsdən sağlamlığa az ağır zərər vurma əməlinin ümumi səciyyəsi 36

KRİMİNOLOGİYA

Əliyev Nazim
Soyğunçuluq əməlləri ilə mübarizənin kriminoloji aspektləri 42

CİNAYƏT-PROSESSUAL HÜQUQU

Əzizov Ceyhun
Hərbi xidmət əleyhinə olan cinayətlərin subyekti və məhkəmə aidiyyəti 49

Mikayilov Anar
Cinayət prosesində prosesual təminatların əhəmiyyəti 54

Həsənova Vüsalə
Birinci instansiya məhkəmələrində dövlət ittihamçısının
çıxışlarının xüsusiyyətləri 58

KRİMİNALİSTİKA

Protsyuk Olesya
Yetkinlik yaşına çatmayanların dindirilməsi zamanı
psixoloji təsir metodlarının tətbiqi 63

MÜLKİ HÜQUQU

Zaxarova Natalya
Polis əməkdaşının xidməti vəzifələrinin icrası zamanı həyat və sağlamlığına
zərər yetirilməsindən öhdəliyin yaranmasına əsas olan delikt 73

Rezniçenko Semyon
Neçipurenko Aleksandr
Ukrayna mülki qanunvericiliyinə görə taksomotorlar tərəfindən
sərnişindəşmə müqaviləsinin bağlanması 78

Svalova Natalya
Sovet mülki hüququ üzrə tapşırıqsız başqa şəxsin maraqlarına
uyğun fəaliyyət institutu 85

MÜLKİ PROSESSUAL HÜQUQU

Çaqarov Rüstəm
Mülki Prosesdə kassasiya icraatının problemləri 89

ƏMƏK HÜQUQU

Kaşlakova Anastasiya
İşgötürənin müflisləşməsi (iflası) zamanı işçilərin əmək haqqı almaq
hüququnun realizəsinin problemləri 99

MÜSƏLMAN HÜQUQU

Starostina Svetlana
Rusiyada müsəlman hüquq mədəniyyəti: problemlər və perspektivlər 105

EDITOR-IN-CHIEF:

Nazim Aliyev
Head of the Police Academy
of the Ministry of Internal
Affairs police major-general
philosophy doctor of law

EDITOR:

Hikmat Eyvazov
polis lieutenant-colonel,
philosophy doctor of law

STAFF OF EDITORIAL OFFICE:

Masuma Malikova
The corresponding member of
Azerbaijan National Academy of
Science, professor

Farkhad Abdullayev
doctor of law

Firudin Samandarov
doctor of law, prof.

Fazil Guliyev
The head of the inspection office of
the head organization of the
Ministry of Internal Affairs, police
major-general

Valentin Jumazade
The adviser of the minister
of internal affairs

Fuad Javadov
doctor of law, prof.

Bakhram Zahidov
doctor of law, prof.

Kamil Salimov
doctor of law, prof.

Mahir Ahmadov
doctor of law, prof.

Habil Gurbanov
doctor of law, prof.

Ibrahim Guliyev
doctor of law, prof.

Amir Aliyev
doctor of law

Alish Gasimov
doctor of law, prof.

Midhad Gafarov
doctor of law

Yeganeh Balakishiyeva
philosophy doctor of law

Khanlar Bayramzadeh
philosophy doctor of law

Jabir Guliyev
philosophy doctor of law

Azerbaijan Republic State registra-
tion of the juridical persons of
the Ministry of Justice.

№ 10m-5405
11.12.2011

Send to the press: 18.01.2013
Format 1/8. Physical p/sh 12,0
Draw: 300

Journal have been printed in
"Published Ganun"

CONTENTS**THEORY OF STATE AND LAW**

Suleymanov Jeyhun
Formation of democratic election system in Azerbaijan 7

CONSTITUTIONAL LAW

Krisanov Anton
The questions of the collective constitutional law responsibility
of the Russian Federation Government 11

Feride Hasanova
Basic law of the rule of law 16

Shukurov Shahin
The rule making arising and historical aspects development
of the organs of Executive authority 21

INTERNATIONAL LAW

Yarmaki Vladimir
International experience in the area of counter-trafficking of
transport vehicles 27

CRIMINAL LAW

Muradov Elsever
The nature of intentional infliction of injury of average gravity health 36

CRIMINOLOGY

Aliyev Nazim
The Criminological Aspects of Crime Prevention 42

CRIMINAL PROCEDURE LAW

Azizov Jeyhun
The subject of crimes against military service and the jurisdiction questio 49

Mikhailov Anar
The maintainance of procedural garantees in criminal procedure 54

Hasanova Vusala
Peculiarities of prosecutor's speech during the first instance trial 58

CRIMINALISTICS

Protsjuk Olesya
Application of the methods of psychological influence on interrogation of minors 63

CIVIL LAW

Zakharova Natalya
The delict, as the basis of the obligation of harm to the life or health
of a police officer in the performance of official duties 73

Reznichenko Simon
Nechipurenko Alexander
The conclusion of the contract of carriage of passengers
taxis the civil legislation of Ukraine 78

Svalova Natalya
The Institute acts in another's interest without authorization
on the Soviet civil law 85

CIVIL PROCEDURE LAW

Chagarov Rustam
Problems of cassation proceeding production in a civil process 89

LABOR LAW

Kashlakova Anastasia
Problems of implementation the right of workers to wagesin
the case of insolvency (bankruptcy) of the employer 99

MUSLIM LAW

Starostin Svetlana
The Muslim legal culture in Russia: problems and prospects 105

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

Назим Алиев
Начальник Академии
полиции МВД, генерал-
майор полиции, доктор
философии по праву

РЕДАКТОР:

Хикмет Эйвазов
полковник-лейтенант
полиции, доктор философии
по праву, доцент

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Масума Маликова
член-корреспондент НАНА,
профессор

Фархад Абдуллаев
доктор юридических наук,
профессор

Фирудин Самандаров
доктор юридических наук,
профессор

Фазиль Гулиев
начальник Главного
организационно-инспекционного
отдела, генерал-майор полиции

Валентин Джумазаде
советник министра внутренних дел

Фуад Джавадов
доктор юридических наук, профессор

Бахрам Захидов
доктор юридических наук, профессор

Камиль Салимов
доктор юридических наук, профессор

Махир Ахмедов
доктор юридических наук, профессор

Хабиль Гурбанов
доктор юридических наук, профессор

Ибрагим Гулиев
доктор юридических наук, профессор

Амир Алиев
доктор юридических наук

Альш Гасымов
доктор юридических наук, профессор

Мидхад Гафаров
доктор юридических наук, профессор

Егяна Балакишиева
доктор философии по праву

Ханлар Байрамзаде
доктор философии по праву

Джабир Гулиев
доктор философии по праву

Государственная регистрация
юридических лиц
Министерство Юстиции
Азербайджанской Республики
№ 10м-5405
11.12.2011

Подписано к печати: 18.01.2013
Формат 1/8. Физический п/л 12,0
Тираж: 300
Журнал напечатан
в Издательстве "Ганун".

СОДЕРЖАНИЕ

ТЕОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА

Джейхун Сулейманов
Формирование демократической избирательной системы в Азербайджане 7

КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО

Крысанов Антон
Вопросы коллективной конституционно-правовой ответственности
Правительства Российской Федерации 11

Фарида Гасанова
Основной закон правового государства 16

Шукюров Шахин
Исторические аспекты возникновения и развития нормотворчества
органов исполнительной власти 21

МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО

Ярмаки Владимир
Противодействие незаконному обороту транспортных средств:
международный опыт 27

УГОЛОВНОЕ ПРАВО

Мурадов Эльсевар
Общая характеристика умышленного причинения менее тяжкого вреда здоровью 36

КРИМИНОЛОГИЯ

Алиев Назим
Криминологические аспекты борьбы с грабежами 42

УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОЕ ПРАВО

Азизов Джейхун
Субъект преступлений против военной службы и вопросы подсудности 49

Микаилов Анар
Значение процессуальных гарантий в уголовном процессе 54

Гасанова Вусали
Особенности речи государственного обвинителя в судах
первой инстанции 58

КРИМИНАЛИСТИКА

Процюк Олеся
Применение методов психологического
воздействия во время допроса несовершеннолетних 63

ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО

Захарова Наталья
Деликт, как основание возникновения обязательства из причинения вреда жизни
или здоровью сотрудника полиции при исполнении им служебных обязанностей 73

Резниченко Семён
Нечипуренко Александр
Заключение договора перевозки пассажиров таксомоторами
по гражданскому законодательству Украины 78

Свалова Наталья
Институт действий в чужом интересе без поручения
по советскому гражданскому праву 85

ГРАЖДАНСКО-ПРОЦЕССУАЛЬНОЕ ПРАВО

Чагаров Рустам
Проблемы кассационного производства в гражданском процессе 89

ТРУДОВОЕ ПРАВО

Кашлакова Анастасия
Проблемы реализации права работников на заработную плату в случае
несостоятельности (банкротства) работодателя 99

МУСУЛЬМАНСКОЕ ПРАВО

Старостина Светлана
Мусульманская правовая культура в России: проблемы и перспективы 105

ISSN 2307-2504

Polis Akademisinin
Bilimsel Bülteni
BİLİM VE HUKUK
DERGİSİ
№ 1 (6), 2013

GENEL YAYIN YÖNETMENİ:

Türgerenal. Dr. Nazım Aliyev
İçişleri Bakanlığı Emniyet
Akademisi Başkanı,

EDİTÖR
Yarbay Doç. Dr.
Hikmet Eivazov

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Masume Melikova
Azerbaijan Milli Bilimler
Akademisi Muhabir Üyesi

Prof. Dr. Farhad Abdullayev

Prof. Dr. Firuddin Semenderov
Türgeneral Fazıl Guliyev
İçişleri Bakan Yardımcısı

Valentin Cumazade
İçişleri Bakan Danışmanı

Prof. Dr. Fuad Cavadov

Prof. Dr. Bahram Zahidov

Prof. Dr. Kamil Selimov

Prof. Dr. Mahir Ahmedov

Prof. Dr. Habil Gurbanov

Prof. Dr. İbrahim Guliyev

Prof. Dr. Amir Aliyev

Prof. Dr. Aliş Gasimov

Prof. Dr. Midhat Gafarov

Dr. Yegane Balakışiyeva

Dr. Hanlar Bayramzade

Dr. Cabir Guliyev

Tüzel Kişilerin Devlet Kaydı
Azerbaijan Cumhuriyeti Adalet
Bakanlığı
№ 10m-5405. 11.12.2011

Basım: 18.01.2013
Format 1/8. Fiziki b/k 12,0
Tiraj: 300

Dergi "Qanun Yayımevi"nde
basılmışdır.

İÇİNDEKİLER

DEVLET VE HUKUK TEORİSİ

Süleymanov Ceyhun
Azerbaijan'da Demokratik Seçim Sisteminin Şekillenmesi..... 7

ANAYASA HUKUKU

Krisanov Anton
Rusya Federasyonu Hükümetinin Toplu Anayasa Hukuki Sorumluluğu Meseleleri 11

Hasanova Feride
Hukuk Devletin Temel Yasası.....16

Şükürov Şahin
İcra Yönetimi Kurumlarının Norma Oluşumunun Yapılması ve
elişimesinin Tarihi Açılımları 21

ULUSLARARASI KAMU HUKUKU

Yarmaki Vladimir
Taşıtların Yasadışı Devriyesine Karşı Mücadele: Uluslararası Deney.....27

CEZA HUKUKU

Muradov Elsever
Bilerekten Sağlığa Az Ağır Zarar Vurma Suçunun Genel Özelliği..... 36

KRİMİNOLOJİ

Aliyev Nazim
Soygunculuk Suçları İle Mücadelenin Kriminoloji Açılımları..... 42

CEZA MUHAKEME HUKUKU

Ezizov Ceyhun
Askeri Hizmete Karşı Suçların Odağı ve Mahkeme Aidiyeti49

Mikayilov Anar
Seza Sürecinde Usul Teminatlarının Önemi 54

Hasanova Vüsale
Bidayet Duruşmalarında Savcının Yaptığı Konuşmaların Özellikleri 58

KRİMİNALİSTİK

Protsuk Olesya
Yetişkinlik Yaşına Gelmeyenlerin Soruşturulması Zamanı Psikolojik Etki
Yöntemlerinin Uygulanması.....63

KAMU HUKUKU

Zaharova Natalya
Polislerin Görevlerini Yaptıkları Sırada Hayat ve Sağlıklarına Zarar Verilmesi
Yükümlüğünü Temel Alan Yasa İhlali.....73

Rezniçenko Semyon
Neçipurenko Aleksandr
Ukrayna Kamu Hukukuna Göre Taksi Parklarınca Yolcu Taşımacılığı
Anlaşmasının Yapılması.....78

Svalova Natalya
Sovyet Kamu Hukuku Üzere Yükümlüksüzün Diğer Şahsın Çıkarlarına Uygun
Çalışma Enstitüsü..... 85

KAMU MUHAKEME HUKUKU

Çagarov Rüstem
Kamu Sürecinde Temriz İcraatı Sorunları.....89

İŞ HUKUKU

Kaşlakova Anastasiya
İşverenin İflası Zamanı Çalışanların Ücret Alma Hukukunun Temini
Sorunları..... 99

MÜSLÜMAN HUKUKU

Starostina Svetlana
Rusya'da Müslüman Hukuk Kültürü: Sorunlar ve Perspektifler 105

Süleymanov Ceyhun Aydın oğlu,

Azərbaycan Respublikası DİN-in Polis Akademiyası «Dövlət və hüquq nəzəriyyəsi» kafedrasının rəisi, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent, əməkdar müəllim, polis polkovniki

AZƏRBAYCANDA DEMOKRATİK SEÇKİ SİSTEMİNİN FORMALAŞMASI

UOT 34:341.223.4

Açar sözlər: seçkilər, referendum, sistem, demokratiya, majoritar.

Ключевые слова: выборы, референдум, система, демократия, мажоритарная.

Keywords: elections, referendum, system, democracy, majority.

«Demokratiya» – müasir leksikonda ən geniş yayılmış sözlərdən biridir və bu günədək onun elmdə birmənalı tərfi verilməyibdir. Bununla belə, demokratiya haqqında danışarkən ilk növbədə bu terminin hərfi tərcüməsini – «xalq hakimiyyəti»ni xatırlayırıq. Xalq deyəndə nə başa düşülür və o, hakimiyyəti hansı formada həyata keçirir? Bu suala cavab axtarılması prosesində demokratiyanın müxtəlif nəzəri modelləri təşəkkül tapmışdır.

Elitar demokratiya modelinə görə, cəmiyyət hakim azlığa – elitaya və idarə olunan çoxluğa – kütləyə bölünür. Vətəndaşların əksəriyyəti siyasi idarəetmə sahəsində lazımi biliklərə malik olmadığına görə onların siyasi fəallığı yalnız seçkilərdə iştirakla məhdudlaşır. Elitar demokratiya konsepsiyasına

əsasən savadlı siyasi qərarları elita qəbul edir və xalq minimal itkilərlə (seçkilərdə iştirakla) maksimal fayda götürür.

Demokratiyanın «partisipator» (iştirak etmək) modeli ictimai həyatın mühüm məsələlərinin müzakirəsində və siyasi qərarların qəbul edilməsində vətəndaşların fəal iştirakını nəzərdə tutur. Demokratiyanın bu modelinin əsas institutlarına referendum və seçkilər aiddir.

Bu modelin tənqidçiləri kütlələrin siyasi savadının aşağı olmasını və əksər vətəndaşların idarəetmədə sistemə iştirakını təmin etmək üçün məcburi tədbirlərin görülməsi nəticəsində qəbul edilən qərarların səmərəsinin az olduğunu vurğulayırlar.

Referendum və seçkilərin vətəndaş cəmiyyətində böyük rolunu azaltmadan etiraf edək ki, ümumbəşəri dəyərlərə əsaslanan mütərəqqi Konstitusiyaya qəbul etmək, cəmiyyətin ən layiqli insanlarını siyasi hakimiyyətə gətirmək üçün sadəcə seçki məntəqəsinə gəlib səs vermək kifayət etmir. Bunun üçün elektoratın həm də yüksək siyasi və hüquqi mədəniyyəti olmalıdır.

Son təcrübələrimizi götürsək böyük fərəh hissi ilə demək olar ki, Azərbaycan cəmiyyəti bu mədəniyyətə malikdir. 12 noyabr 1995-ci ildə referendumla demokratik konstitusiyanın qəbul edilməsi və 2003-cü ildə keçirilən prezident seçkilərində ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin siyasi kursunun varisi İlham Əliyev cənablarının dövlət başçısı seçil-

məsi Azərbaycan xalqının yüksək siyasi və hüquqi mədəniyyətini bir daha sübut etdi.

Akademik Ramiz Mehdiyev «Azərbaycançılıq – milli ideologiyanın kamil nümunəsi» adlı məqaləsində qeyd edir: «2003-cü ilin prezident seçkiləri əvvəlki seçkilərdən təkcə siyasi vəziyyətlə deyil, həm də ölkənin siyasi inkişaf mərhələsi ilə fərqlənir. Başqa sözlə desək, prezident seçkiləri gənc Azərbaycan demokratiyası üçün növbəti kamillik imtahanı oldu və yeni minillikdə Azərbaycanın necə bir dövlət olacağına bünövrəsini qoydu».

Müasir dövrdə ən geniş yayılmış model poliarkhik demokratiyadır. Qədim yunan termini olan «poliarxiya» müasir kontekstdə konstitusiya səviyyəsində seçkili dövlət institutlarının təsis olunması və bu orqanlar tərəfindən hökumətin qərarlarına nəzarət, vətəndaşların seçki hüququ, söz azadlığı və siyasi plüralizm prinsiplərinə əsaslanır. Poliarxiya demokratiya modelinə görə bu normaların nominal yox, real həyatda təmin olunması daha vacibdir (4).

Konstitusiya səviyyəsində seçki hüququnun bəyan edilməsi, real həyatda isə seçkilərin alternativ siyasi qüvvənin olmaması şəraitində keçirilməsi seçki hüququ institutuna tamamilə ziddir. Tarix göstərir ki, sovetlər birliyi dönməsində seçkilər məhz bu ənənələrə uyğun keçirilirdi. «İzvestiya» qəzetinin 7 sentyabr 1977-ci il tarixli sayında SSRİ-nin 1977-ci il Konstitusiya layihəsinin müzakirəsi ilə bağlı oxucuların məktublarındakı rəy və təkliflərin analitik xülasəsi dərc edilmişdi. Orada qeyd edilir ki, Konstitusiya layihəsinin «Seçki sistemi» adlı fəslinin bütün maddələrinə dair məktublarda səsvərmə bülletenində bir yerə azı iki namizədin göstərilməsi təklif olunur. Lakin SSRİ-nin bürokratik aparatı bu təkliflərə qarşı laqeydlik göstərərək onları arxivə göndərdi.

Çox əfsuslar olsun ki, bu gün də istər elmdə, istərsə də təcrübədə seçkiləri referendumla eyniləşdirənlərə rast gəlinir. Buna misal olaraq, bəzi ölkələrdə referendum yolu ilə dövlət başçısının «seçilməsi», yaxud onun səlahiyyət müddətinin artırılmasını göstərə

bilərik. Bu cür siyasi addımları əslində demokratiyaya uyğun gəlməyən alternativsiz «seçkilər» adlandırmaq olar.

Ulu öndərimiz Heydər Əliyevin həmin məsələyə münasibəti onun dünya səviyyəsində demokratik düşüncəli böyük siyasi xadim və dahi şəxsiyyət olduğunu bir daha sübut etdi.

Ölkəmizin ağır vəziyyətində xalqın təkidli tələbi ilə yenidən siyasi hakimiyyətə gələn Heydər Əliyev 1993-cü ildə Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin sədri seçildi (3). Bu dövrdə parlamentdə Heydər Əliyevin prezident seçilməsi fikirləri də səslənirdi. Lakin ulu öndərimiz bu təkliflərin hamısını rədd edərək qeyd etdi ki, mən həyatım boyu dövlətin Konstitusiya və qanunlarına sadıq olmuşam və bu gün də sadıqəm. Hər şey qanun çərçivəsində həll olunmalıdır. Biz öncə referendum yolu ilə ölkənin ağır vəziyyətində özü-özünü hakimiyyətdən kənarlaşdıran prezidentin addımına siyasi qiymət verməliyik və əgər referendum nəticəsində ona etimadsızlıq göstərilərsə, yeni prezident seçkiləri təyin edilməlidir. Bu seçkilərdə mənimlə birlikdə hər bir Azərbaycan vətəndaşına öz namizədliyini irəli sürmək imkanı yaradılmalıdır ki, xalq da istədiyi namizədə öz səsinə versin.

Belə də oldu, 1993-cü ilin avqust ayının 29-da Azərbaycan vətəndaşlarının 98,5 faizi Əbülfəz Elçibəyə etimadsızlıq göstərdi və referendumla ölkəmizdə ədalətli seçkilərin əsası qoyuldu. 1993-cü ilin oktyabr ayında keçirilən prezident seçkilərində ümummilli lider Heydər Əliyev alternativləri üzərində böyük nisbətə üstünlük qazanaraq dövlət rəhbəri seçildi. Bu seçkiləri ölkə tarixində ilk dəfə olaraq xarici müşahidəçilər də izlədilər və onlar yekun rəylərində prezident seçkilərinin bütün demokratik normalara cavab verdiyini bəyan etdilər.

O dövrdə suverenliyin qorunub saxlanması Azərbaycan xalqının yeganə ümid yeri Heydər Əliyev idi. Dünya tarixində ölkədə yaranmış siyasi vəziyyətdən istifadə edərək öz siyasi mövqeyini daha da möhkəmlətmək məqsədilə demokratik institutlardan manipulyasiya edən dövlət xadimləri

olubdur. Lakin suveren xalqın xilaskarı bu vəziyyətdən istifadə edib seçkiləri demokratiyanın digər institutları ilə qarışıq salmağa yol vermədi və bütün dünyaya nə qədər yüksək demokratik düşüncəli şəxsiyyət olmasını bir daha göstərdi.

Seçkilər mözusunə aid olan problematik suallardan biri də mojaritar, yoxsa proporsional seçki sisteminin daha demokratikliyi və bizim ölkə üçün hansı seçki sisteminin daha da məqbul olması məsələsidir. Bu sual Azərbaycanın yeni konstitusiya layihəsinin müzakirəsi dövründə müxtəlif mübahisələrə səbəb oldu və bu gün də müzakirə obyektinə kimi qalmaqda davam edir. Azərbaycan Respublikasının 12 noyabr 1995-ci ildə qəbul olunan Konstitusiyasında hər iki sistemin tətbiqi nəzərdə tutulurdu. Lakin 24 avqust 2002-ci il referendumunda Azərbaycanda proporsional seçki sistemi ləğv olundu (1). Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya qanunvericiliyində aparılan bu dəyişiklik xalqımızın maraqları və o cümlədən insan hüquqları nöqtəyindən müsbət qiymətləndirilməlidir. Seçki sisteminin daimi təkmilləşdirilməsi zərurətini nəzərə alaraq, onun heç bir növünü ideallaşdırmadan hesab edirik ki, proporsional seçki sistemi ümumilikdə vətəndaşların seçki hüquqlarının məhdudlaşdırılması ilə səciyyələnir. Birincisi, proporsional seçki sistemində nümayəndəli orqanlara keçirilən seçkilərdə namizədləri yalnız siyasi partiyalar irəli sürür (hər partiya öz namizədlərinin siyahısını təqdim edir), seçici isə müvafiq partiyanın bütöv siyahısına səs verir. Bu da öz növbəsində heç bir siyasi partiyanın üzvü olmayan, lakin seçilmək arzusunda olan vətəndaşların beynəlxalq aktlarda və konstitusiyada təsbit olunan nümayəndəli orqanlara seçilmək hüququnun məhdudlaşdırılması deməkdir. Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev ilk növbədə məhz insan hüquqlarının aliliyi prinsipini rəhbər götürərək Azərbaycan parlamentinə yalnız proporsional qaydada seçkilərin keçirilməsini məqsədəuyğun saymırdı.

Xarici ölkələrin və Azərbaycanın seçki təcrübəsi proporsional seçki sisteminin aşağıdakı çatışmayan cəhətlərini də ortaya çıxarır:

- siyasi spektrin bifurkasiyasına səbəb olur;

- ölkə miqyasında kifayət qədər dəstək qazanmayan, həmçinin siyasi sistemdə rolunu aşağı olan partiyalara seçkili orqanda təmsil olunmaq imkanı yaradır;

- burada seçicilər konkret namizədlərə yox, partiyalara səs verir ki, bu da deputatlarla seçicilər arasındakı əlaqələri zəiflədir və həm də deputatların öz partiyalarından asılılıqlarını artırır. Çünki öz rəhbərliyi adından hansısa namizədi növbəti seçkilərdə siyahıya daxil etmək və onun siyahıda yerini müəyyənləşdirmək partiyanın ixtiyarına verilir;

- əgər proporsional sistem parlamentli idarəetmə üsulu olan ölkələrdə istifadə edilirsə, onun fəaliyyəti dövründə hökumətin formalaşdırılmasında müəyyən çətinliklər ortaya çıxır, çünki adətən heç bir partiya parlamentdə mütləq əksəriyyətə malik olmur. Ona görə də hökumət bəzən dayanıqsız olan çoxpartiyalılıq əsasında təşkil olunur.

Yuxarıda qeyd edilənlərdən başqa ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin təbircə desək, əgər partiyanın doğrudan da nüfuzu varsa, həmin partiya majoritar sistem üzrə hansı dairədən istəyir öz namizədini verib seçilə bilər.

Azərbaycan Respublikasında 1993-cü ildən başlayaraq bu günə qədər seçki sistemini tənzimləyən normativ-hüquqi aktların retrospektiv analizi göstərir ki, ölkəmizdə seçkilər institutu dinamik inkişaf edir.

Azərbaycanda demokratik seçki qanunvericiliyinin formalaşması və bütövlükdə seçki qanunvericiliyinin unifikasiyası məqsədilə 2003-cü ilin may ayında qəbul olunan və sonradan Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev cənablarının tövsiyələri ilə təkmilləşdirilən Seçki Məcəlləsi yeni dövrün tələblərinə cavab verir və ölkəmizdə seçki prosesinin azad, ədalətli keçirilməsi üçün yaxşı zəmin yaradır (2).

İstifadə edilmiş mənbələr:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı, 2009.
2. Azərbaycan Respublikasının Seçki Məcəlləsi. Bakı, 2012.
3. Əkbərov Rahib, Səlimov Sadiq. Azərbaycanın dövlət və hüquq tarixi. Bakı: Qanun, 2003.
4. İsmayılov Xəyyam. Azərbaycanın dövlət və hüquq tarixi. Bakı, 2006.
5. Пугачёв В.П., Соловьёв А.И. Введение в политологию. М., 1996.

Сулейманов Джейхун

**Формирование демократической избирательной
системы в Азербайджане**

РЕЗЮМЕ

В процессе научного исследования понятия народовластие сложились различные теории демократии: элитарная, партиципаторная демократия, полиархия.

Вышеуказанные теории определяют выборы как основной атрибут демократии.

В статье отмечается роль общенационального лидера Гейдара Алиева в формировании демократической избирательной системы в Азербайджане.

Suleymanov Jeyhun

Formation of the democratic election system in Azerbaijan

SUMMARY

In the process of scientific conceive there are different theories of democracy: editor democracy.

These theories are defined elections as the main symbol of democracy.

In the given article is also noted the role of national leader Heydar Aliyev in formation of democratic evectional system in Azerbaijan.

Rəyçi: h.e.d., prof. Məsumə Məlikova

Təqdim edən: h.e.d., prof. Həbil Qurbanov

Крысанов Антон Вячеславович,

Адъюнкт кафедры конституционного права ФГКОУ ВПО
«Уральский юридический институт МВД России»

ВОПРОСЫ КОЛЛЕКТИВНОЙ КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ПРАВИТЕЛЬСТВА РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

УДК 34:342.518.5

Açar sözlər: Rusiya Federasiyasının Prezidenti, Dövlət Duması, Rusiya Federasiyası Hökuməti, konstitusion-hüquqi məsuliyyət ölçüləri, etimadsızlığın ifadə edilməsi, etimad haqqında məsələ, Rusiya Federasiyası Hökumətinin istefası.

Ключевые слова: Президент РФ, Государственная Дума, Правительство РФ, конституционно-правовая ответственность, меры ответственности, выражение недоверия, вопрос о доверии, отставка правительства РФ.

Keywords: President of the Russian Federation, the State Duma, the Government of the Russian Federation, constitutional responsibility, sanctions, expression of distrust, question of distrust, government resignation in the Russian Federation.

Конституционно-правовая ответственность эволюционирует достаточно продолжительное время. Несмотря на длительный путь генезиса конституционно-правовой ответственности собственно понятие «конституционно-правовая ответственность» в законодательстве

обнаружить проблематично (в отличие от решений Конституционного Суда РФ, в которых фигурирует как термин «конституционно-правовая» [7], так и «конституционная» [8] ответственность).

Вести речь о конституционно-правовой ответственности Правительства РФ можно по тем основаниям, что, во-первых, в Конституции РФ устанавливается возможность отставки Правительства РФ по инициативе Президента РФ, выражения недоверия и отказа в доверии Правительству РФ Государственной Думой. В литературе обозначенные процедуры именуют санкциями конституционно-правовой ответственности [1, с.11]. Во-вторых, в статье 3 Федерального конституционного закона «О Правительстве Российской Федерации» [12] закреплен и принцип ответственности.

Положение Конституции РФ (ч. 2 ст. 110) закладывает принцип коллегиальности в функционировании российского правительства. Природа и характер деятельности Правительства РФ обуславливают его коллективную конституционно-правовую ответственность.

В Конституции РФ и текущем законодательстве закреплены следующие меры конституционно-правовой ответственности Правительства РФ.

Отставка Правительства РФ по инициативе Президента РФ.

Конституция РФ (ч. 2 ст. 117) предоставляет Президенту РФ полномочие без правовых оснований отправить Правительство РФ в отставку, что, в сущности, порождает политико-правовую ответственность Правительства РФ.

Дискуссии о разграничении категорий «политическая» и «конституционно-правовая» ответственность ведутся уже достаточно продолжительное время и требуют пристального внимания [10, с. 17-19; с. 34-35]. Скажем лишь, что разграничивать необходимо, в первую очередь, позитивную конституционно-правовую и политическую ответственности, поскольку данные виды социальной ответственности переплетаются наиболее тесно. Ответственность политическая связана с позитивной конституционно-правовой ответственностью в той степени, в которой она закреплена в Конституции, других источниках конституционного права, устанавливая определенные «маяки» для субъектов конституционно-правовых отношений в процессе выбора ими направления своего политико-правового поведения [4, с. 42].

Выражение недоверия и отказ в доверии Правительству РФ Государственной Думой.

Государственная Дума на основе ч. 3 ст. 117 Конституции РФ имеет право выразить недоверие Правительству РФ.

Регламент Государственной Думы [9] в качестве первоначального этапа реализации права Государственной Думы на выражение недоверия Правительству РФ называет внесение мотивированного предложения в письменной форме в Совет Государственной Думы (с приложением проекта постановления и списка депутатов-инициаторов) группой численностью не менее одной пятой от общего числа депутатов. В заседании Государственной Думы, на котором рассматривается вопрос о недоверии Правительству РФ, принимают участие Председатель Правительства РФ, либо заместитель Председателя, исполняющий его обязанности, а также другие члены Прави-

тельства РФ, которые отвечают на вопросы депутатов. Таким образом, устанавливаются определенные гарантии устойчивого функционирования Правительства РФ.

Правовые основания для выражения недоверия Правительству РФ, аналогично с отставкой Правительства РФ по инициативе Президента РФ, в Конституции РФ не закреплены.

Итоговую точку в судьбе Правительства РФ в случае выражения Государственной Думой недоверия Правительству РФ ставит Президент РФ, который имеет возможность согласиться с решением парламента и объявить об отставке Правительства РФ, либо же занять противоположную позицию. В случае, если Государственная Дума в течение трех месяцев повторно выразит недоверие к Правительству РФ, Президент РФ объявляет об отставке Правительства РФ, либо распускает Государственную Думу с назначением даты выборов ее нового состава. Однако отсутствие в Конституции РФ установленного срока для принятия решения Президентом РФ в случае повторного выражения недоверия может воспрепятствовать его реализации. Закрепление в Конституции РФ семидневного срока для принятия решения Президентом РФ позволило бы восполнить такой конституционный пробел.

Проанализировав материалы конституционной практики, отметим, что в 2001 г. в Совет Государственной Думы был представлен проект мотивированного предложения о выражении недоверия Правительству РФ под председательством М.М.Касьянова [5]. В рассматриваемом проекте в числе причин выражения недоверия к правительству указывалось на игнорирование правительственными чиновниками прямых поручений Президента РФ и рекомендаций Госсовета; утрату общественного доверия и неспособность вывести страну из очередного кризиса. В 2005 г. аналогичное предложение [6] в отношении правительства М.Е.Фрадкова содержало в себе указание на то, что правительство не смогло ускорить экономический рост, придать ему устойчивость, умень-

шить пропасть между богатыми и бедными; Правительство в своих действиях все дальше отходит от статьи 7 Конституции РФ, провозгласившей Россию социальным государством.

Таким образом, можно заключить, что основания для выражения недоверия Правительству РФ имеют достаточно широкий характер и связаны как с ненадлежащим осуществлением правительством возложенных на него обязанностей, так и игнорированием конституционных принципов.

В литературе отмечается, что процесс выражения недоверия Государственной Думой Правительству РФ является предупредительной мерой в том случае, если Президент РФ не поддержал инициативу Государственной Думы об отставке Правительства РФ [11, с. 47]. Согласиться с указанной точкой зрения вполне возможно, если не учитывать содержание правовой нормы ч. 3 ст. 117 Конституции РФ, применительно к которой высказывается мнение, что «в новой Конституции России принцип ответственности правительства перед парламентом носит во многом условный характер и поставлен в зависимость от усмотрения Президента» [3, с. 15]. В связи с чем наиболее верным представляется говорить о том, что механизм конституционно-правовой ответственности законодательно разделен на две стадии – инициирование Государственной Думой процедуры выражения недоверия и собственно принятие решения об отставке Правительства РФ Президентом РФ. В данном случае говорить о доминирующем положении Государственной Думы в системе федеральных органов государственной власти вряд ли есть основания, речь следует вести об ослаблении роли представительного органа государственной власти в процессе реализации механизмов конституционно-правовой ответственности.

Порядок реализации механизма правительственного запроса доверия (ч. 4 ст. 117 Конституции РФ) достаточно подробно урегулирован в нормах Регламента Государ-

ственной Думы. Однако, учитывая особенности замещения должностей в составе Правительства РФ, потенциально возможной усматривается ситуация, при которой Президент РФ и Правительство РФ, действуя совместно из политических соображений против оппозиционно настроенной Государственной Думы, намеренно смогут инициировать процедуру правительственного запроса доверия. Например, перед внесением законопроекта в Государственную Думу, не получившего широкой общественной поддержки, тем самым провоцируя ее на отказ в доверии Правительству РФ, после чего Президент РФ обретает реальную возможность устранения с политической арены конституционными средствами, склонных к оппозиции депутатов. Дабы избежать смоделированной ситуации, а также в целях усиления роли Государственной Думы в механизмах конституционно-правовой ответственности предлагается закрепить в ч. 4 ст. 117 Конституции РФ императивную норму: «Если Государственная Дума в доверии отказывает, Президент РФ в течение семи дней объявляет об отставке Правительства РФ».

Отмена Президентом РФ актов Правительства РФ.

Постановления и распоряжения Правительства РФ в случае их противоречия Конституции РФ, федеральным конституционным законам, федеральным законам и указам Президента РФ могут быть отменены Президентом РФ (ч. 3 ст. 115 Конституции РФ, ст. 33 ФКЗ «О Правительстве РФ»). Юридическая конструкция рассматриваемых правовых норм не обязывает Президента РФ обращаться в Конституционный Суд РФ для определения конституционности отменяемых решений Правительства. В литературе неоднократно предпринимались попытки обоснования необходимости таких запросов со стороны Президента РФ. Однако пробелы в законодательстве сохраняются и Правительство РФ не получает даже права обжаловать соответствующие решения Президента РФ

в суде. Считаю необходимым закрепить в ФКЗ «О Правительстве РФ» право Правительства РФ на обращение в Конституционный Суд РФ и Верховный Суд РФ в целях определения соответствия актов Правительства РФ Конституции РФ, а также федеральным конституционным законам, федеральным законам и указам Президента РФ соответственно. Введение данной нормы позволит укрепить статус Правительства РФ в системе органов государственной власти.

Таким образом, применительно к вышесказанному следует констатировать о наличии в законодательстве мер политико-пра-

вовой ответственности Правительства и отсутствие сформулированных конституционных деликтов, при совершении которых указанный субъект мог быть привлечен к ретроспективной конституционно-правовой ответственности. Решение о реализации мер политико-правовой ответственности Правительства РФ во многом определяется Президентом РФ. В свою очередь, наличие абсолютных полномочий у Президента РФ по отставке Правительства РФ может повлечь злоупотребление правом, а также пренебрежение принципами ответственности в процессе конституционного правоприменения.

Использованные источники:

1. Авакьян С.А. Актуальные проблемы конституционно-правовой ответственности // Конституционно-правовая ответственность: проблемы России, опыт зарубежных стран / Под ред. С.А.Авакьяна. М., 2001. - с. 474;
2. Виноградов В.А. Конституционно-правовая ответственность: системное исследование. Дис. ... д.ю.н. М., 2005. - с. 348;
3. Добрынин Н.М. К вопросу о территориальном измерении конституционализма // Государство и право. 2012. № 1.
4. Крысанов А.В. Юридическая природа и значение конституционно-правовой ответственности в системе конституционно-правового регулирования // Проблемы права. 2012. № 6. - с. 38-44;
5. Мотивированное предложение о выражении Государственной Думой Федерального Собрания Российской Федерации недоверия Правительству Российской Федерации. URL: <http://www/left.ru/2001/6/kprf19.html>. (дата обращения: 24.01.2013);
6. Мотивированное предложение о выражении Государственной Думой Федерального Собрания Российской Федерации недоверия Правительству Российской Федерации. URL: <http://kprf.ru/news/pr/30685.html>. (дата обращения: 24.01.2013);
7. Определение Конституционного Суда РФ от 19 апреля 2001 года № 65-О «По ходатайству полномочного представителя Президента Российской Федерации в Приволжском федеральном округе об официальном разъяснении определения Конституционного Суда Российской Федерации от 27 июня 2000 года по запросу группы депутатов Государственной Думы о проверке соответствия Конституции Российской Федерации отдельных положений конституций Республики Адыгея, Республики Башкортостан, Республики Ингушетия, Республики Коми, Республики Северная Осетия – Алания и Республики Татарстан». // URL: <http://www.ksrf.ru/Decision/Pages/default.aspx>. (дата обращения: 20.02.2013).
8. Постановление Конституционного Суда РФ от 11 декабря 1998 года № 28-П «По делу о толковании положений части 4 статьи 111 Конституции Российской Федерации. // URL: <http://www.ksrf.ru/Decision/Pages/default.aspx>. (дата обращения: 20.02.2013).
9. Регламент Государственной Думы РФ от 22 января 1998 г. № 2134-П ГД (в ред. от 14.11.2012 № 1120-6 ГД) // СЗ РФ. 1998. № 7. Ст. 801;

10. Сергеев А.Л. Конституционная ответственность федеральных органов государственной власти Российской Федерации: Дис. ... к.ю.н. М., 2006. - с. 189; 9. Регламент Государственной Думы РФ от 22 января 1998 г. № 2134-II ГД (в ред. от 14.11.2012 № 1120-6 ГД) // СЗ РФ. 1998. № 7. Ст. 801;

11. Трофимова Г.А. Конституционно-правовая ответственность Правительства РФ: основные деликты // Конституционное и муниципальное право. 2010. № 2;

12. Федеральный конституционный закон от 17 декабря 1997 № 2-ФКЗ (в ред. от 03.12.2012 № 4-ФКЗ) «О Правительстве Российской Федерации» // СЗ РФ. – 1997. - № 51. Ст. 5712;

Krisanov Anton

**Rusiya Federasiyası Hökumətinin kollektiv
konstitusion hüquqi məsuliyyətinin məsələləri**

XÜLASƏ

Məqalədə dövlət hakimiyyətinin kollegial orqanı olan Rusiya Federasiyası Hökumətinin kollektiv konstitusion hüquqi məsuliyyətinin bəzi məsələləri nəzərdən keçirilmişdir.

Krisanov Anton

**The questions of the collective constitutional law
responsibility of the Russian Federation Government**

SUMMARY

The author reviews the questions of the collective constitutional responsibility of the Russian Federation Government as a collective state authority body. And also suggests the ways of improvement of this legal institute.

Rəyçi: h.e.d., prof. Habil Qurbanov
Təqdim edən: h.ü.f.d. Hikmət Eyvazov

Həsənova Fəridə Şirvan qızı

Azərbaycan Respublikası DİN-in Polis Akademiyası Katibliyinin operatoru, polis serjantı

HÜQUQİ DÖVLƏTİN ƏSAS QANUNU

UOT 34:342.4

Açar sözlər: konstitusiya, xalq, demokratiya, hüquq, azadlıq.

Ключевые слова: конституция, народ, демократия, право, свобода.

Keywords: The Constitution, the people, democracy, law, freedom.

XX əsrin sonunda Azərbaycan öz dövlət müstəqilliyini bərpa etdi. 18 oktyabr 1991-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Dövlət Müstəqilliyi haqqında 32 maddədən ibarət olan Konstitusiya Aktı qəbul olundu (1). Azərbaycanın 1978-ci il konstitusiyasının dövlət müstəqilliyi haqqında Konstitusiya Aktına zidd olmayan normaları yeni Əsas Qanun qəbul edilənədək öz hüquqi qüvvəsini saxladı. Həmin dövrlərdə siyasi hakimiyyətdə olan şəxslərin öz xalqına qarşı xəyanəti, sonradan dövlət idarəçiliyi sahəsində heç bir səriştəsi olmayan insanların siyasi hakimiyyətdə təmsil olunması ölkəmizi ağır, qeyri-sabit vəziyyətə saldı, vətəndaş müharibəsi ilə üzləşdirdi və nəinki konstitusiyanın qəbul edilməsi mümkün oldu, hətta müstəqilliyimizin itirilməsi təhlükəsi yarandı. Belə bir ağır vəziyyətdə xalqın təkidli tələbi ilə yenidən hakimiyyətə qayıdan Heydər Əliyevin böyük və yorulmaz

siyasəti nəticəsində ölkədə vətəndaş müharibəsinin qarşısı alındı, dövlət müstəqilliyi qorundu, erməni təcavüzünün qarşısı alınaraq atəşkəs əldə edildi. 1993-94-cü illərdə ölkə daxilində baş verən terror aktlarının, dövlət çevrilişlərinə cəhdlərin qarşısı alındı və müstəqil Azərbaycanın ilk milli Konstitusiyasının qəbulu üçün əlverişli zəmin yaradıldı.

2 may 1995-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi yeni Konstitusiya layihəsini hazırlayan komissiyanın tərkibini təsdiq etdi. Konstitusiya komissiyası ümummillil lider Heydər Əliyevin sədrliyi ilə yeni konstitusiyanın layihəsini hazırladı və bu layihə ümumxalq müzakirəsinə verilmək üçün 1995-ci il oktyabrın 15-də mətbuatda dərc edildi (4). Azərbaycan ictimaiyyəti yeni konstitusiya layihəsinin müzakirəsində böyük fəallıq göstərərək konstitusiya layihəsinə 2450 təklif verdi. 1995-ci il noyabrın 12-də keçirilən referendumda müstəqil Azərbaycan dövlətinin ilk Konstitusiyası qəbul olundu. Bu Konstitusiyanın memarı ümummillil liderimiz Heydər Əliyevin təbirincə desək: "... Baxmayaraq ki, Azərbaycan xalqının 80 illik Konstitusiya tarixi vardır, bu gün biz müstəqil Azərbaycanın ilk Konstitusiyasını qəbul etdik..." Ümumxalq səsverməsi bütün seçki dairələri üzrə səs verənlərin yüksək fəallığı şəraitində keçmişdir. Səsvermədə iştirak etmiş seçicilərin 91,9 faizi təklifə "Hə" cavabı verərək müstəqil Azərbaycan Respublikasının ilk Konstitusiya layihəsinin qəbul olunmasına tərəfdar çıxmışdır (4). Beləliklə, Azərbaycan xalqının çoxəsrlik dövlətçilik tarixində müstəqil dövlətimizin ilk Konstitusiyası

yası qəbul olundu və 27 noyabr 1995-ci ildə qüvvəyə mindi.

Tariximizə Heydər Əliyev Konstitusiyası kimi daxil olan, ölkəmizin siyasi-iqtisadi və sosial-mədəni həyatında baş verən dəyişikliklərin qanuni nəticəsi olaraq qəbul edilən Konstitusiyada respublikamızın müstəqilliyinin daha da möhkəmləndirilməsinə, dövlətçiliyinə, inkişafına, insan və vətəndaş hüquqlarının təmin edilməsinə xüsusi diqqət ayrılmışdır. Konstitusiyamızın ən böyük əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, o dövlətçiliyimizin inkişafını istiqamətləndirməklə yanaşı, həm də xalqımızın uzun illər boyu həsrətilə olduğu, ən nəhayət, ağır itkilər bahasına olsa da, əldə etdiyi və bu gün qətiyyətlə qorumağa və inkişaf etdirməyə çalışdığı müstəqilliyi qanunvericilik yolu ilə təsbit etdi. Dövlətimizin Əsas Qanunu Azərbaycanın beynəlxalq aləmdə bərabər hüquqlu subyekt olduğunu sübuta yetirdi və çoxəsrlik dövlətçilik ənənələrimizə əsaslanaraq, yeni demokratik, hüquqi və dünyəvi dövlətin qurulmasına geniş təminat verdi. Azərbaycan Respublikasının ilk Konstitusiyasının yaradılması demokratik, müasir, müstəqil inkişaf yoluna atılmış mötəbər bir addım oldu. Azərbaycanın yeni Konstitusiyası preambula, 5 bölmə, 12 fəsil, 158 maddə və yekun müddəalardan ibarətdir. Konstitusiyamıza ilk əlavə və dəyişikliklər 24 avqust 2002-ci ildə, son əlavə və dəyişikliklər isə 18 mart 2009-cu ildə referendum yolu ilə qəbul edilib.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası preambula ilə, yəni giriş hissəsi ilə başlayır. Preambula fransızca “preamble” sözündən olub, mənası “ön söz” deməkdir. Dünya dövlətlərinin Konstitusiyasında olduğu kimi preambula heç bir hüquqi norma müəyyən etmir. Lakin orada əsas qanunun qəbul edilməsinin məqsədi və bir sıra mühüm niyyətlər bəyan olunur.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının “Ümumi müddəalar” adlanan I bölməsi “Xalq hakimiyyəti” və “Dövlətin əsasları” olmaq etibarilə 2 fəsildən ibarətdir. “Xalq hakimiyyəti” fəslində xalq hakimiyyətinin başlıca prinsipləri, əlamətləri, eləcə də onun

mahiyyəti açıqlanır, “Dövlətin əsasları” adlanan 2-ci fəsildə isə dövləti səciyyələndirən əsas elementlərin xüsusiyyətləri və onun fundamental əsasları ilə bağlı məsələlər tənzimlənir (3). Demokratiyanın əsas məqsədi xalqın iradəsinin ifadəsi kimi xalq hakimiyyətinin yaradılmasına nail olmaqdır. Xalq hakimiyyəti dedikdə, onun bilavasitə iradəsi ilə formalaşan, onun istəyi və arzusu əsasında təşkil edilən dövlət hakimiyyəti başa düşülməlidir. Beləliklə, 1-ci fəsil 1-6-cı maddələrdən ibarət olub, xalq hakimiyyətinin mənbəyini, xalqın suverenliyini, ümumxalq səsvermə-referendum yolu ilə həll edilən məsələləri, xalqı təmsil etmək hüququnu, xalqın vahidliyini və hakimiyyətin mənimsənilməsinə yol verilməməsi kimi müddəaları özündə əks etdirir.

Konstitusiyamızın II fəslə olan “Dövlətin əsasları” özündə dövləti səciyyələndirən əsas elementlərin məcmusunu ehtiva edir. Dövlətin əsas elementlərinə dövlətin iqtisadi, sosial və siyasi-hüquqi əsasları daxildir. Bu fəslin mahiyyətindən irəli gələrək dövləti öz hakimiyyətini ölkənin bütün ərazisinə və əhalisinə şamil edən, bunun üçün xüsusi idarəetmə aparatı olan, hamı üçün ümumi göstərişlər verən və suverenliyə malik olan vahid siyasi təşkilat kimi xarakterizə etmək olar. Beləliklə, II fəsil 7-23-cü maddələrdən ibarət olmaqla, Azərbaycan dövləti, Azərbaycan dövlətinin başçısı, Silahlı Qüvvələr, beynəlxalq münasibətlərin prinsipləri, ərazi, dövlətin ali məqsədi, mülkiyyət, təbii ehtiyatlar, iqtisadi inkişaf və dövlət, sosial inkişaf və dövlət, ailə və dövlət, din və dövlət, pul vahidi, dövlətin borclarına qoyulan məhdudiyətlər, dövlət dili, paytaxt və Azərbaycan dövlətinin rəmzləri kimi müddəaları müəyyən edir.

Konstitusiyamızın “Əsas hüquqlar, azadlıqlar və vəzifələr” adlanan II bölməsi özündə “Əsas insan və vətəndaş hüquqları və azadlıqları” və “Vətəndaşların əsas vəzifələri” adlanan iki fəslə birləşdirir. Bu bölmənin strukturuna daxil olan III fəsil adından da məlum olduğu kimi əsas insan və vətəndaş hüquqları və azadlıqlarından bəhs edir. İnsan

hüquqları və azadlıqları Konstitusiya hüququnun əsas institutlarından biridir. Hüquq və azadlıqların məcmusu hər bir ölkədə vətəndaşla dövlət arasında mövcud münasibətlərin məcmusunu təşkil edir. Əsas hüquqlar və azadlıqlar vəhdətdə vətəndaşın statusunu müəyyən edir.

İnsan və vətəndaşların hüquqları və azadlıqlarını müəyyən edən 3-cü fəsil konstitusiyamızda 48 maddəni özündə birləşdirməklə xüsusi yer tutur. Bu bölmədə əks olunan maddələr Beynəlxalq müqavilələrə əsaslanaraq həyata keçirilir.

II bölmənin strukturuna daxil olan növbəti fəsil vətəndaşların əsas vəzifələrini özündə təsbit edir. Cəmiyyətdə hər kəsin davranışı başlıca olaraq iki əsas istiqamətdə özünü göstərir: birincisi, qanunlara riayət olunması, onun tələblərinin həyata keçirilməsi; ikincisi, qanuna riayət olunmaması, onun tələblərinin pozulması. İnsanların qanunun tələblərinə uyğun olan davranışı hüququayyğun davranışdır, əksinə, insanların qanunun tələblərinə zidd olan davranışı hüquq pozuntusudur.

Növbəti təhlil ediləcək bölmə say etibarilə özündə ən çox fəsil birləşdirməklə “Dövlət hakimiyyəti” adlanır. Bu bölməyə “Qanunvericilik hakimiyyəti”, “İcra hakimiyyəti”, “Məhkəmə hakimiyyəti”, “Naxçıvan Muxtar Respublikası” adlı fəsillər daxildir. “Dövlət hakimiyyəti” bölməsi əsas etibarilə Azərbaycan Respublikasının siyasi-idarəçilik formasını şərtləndirərək hakimiyyətlərin bölgüsü konsepsiyasından irəli gəlməklə hakimiyyəti sadalanan fəsillər vasitəsilə formalaşdırır. Bildiyimiz kimi hakimiyyətin 3 budağı mövcuddur: qanunverici hakimiyyət, icra hakimiyyəti və məhkəmə hakimiyyəti. Bu bölmənin tərkibinə daxil olan I fəsil qanunvericilik hakimiyyətindən bəhs edir. Parlament ölkə əhalisi tərəfindən seçki yolu ilə yaradılan, qanunvericilik hakimiyyətini təmsil edən, demokratik dövlət quruluşunun ayrılmaz institutu, dövlət hakimiyyətinin mühüm qollarına biridir. Parlament səlahiyyətverici nümayəndəli və qanunverici orqan kimi onun əsas funksiyalarını əks etdirir. Azərbaycan Respublikasında qanunveri-

cilik hakimiyyəti bir palatadan ibarət olan Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi tərəfindən həyata keçirilir. Bu fəsildə Milli Məclisin təşkil edilməsi, fəaliyyəti qaydası və səlahiyyətləri öz əksini tapmışdır.

Növbəti “İcra hakimiyyəti” fəsli dövlət hakimiyyətinin üç qolundan biri hesab olunur. O bir-birilə sıx surətdə bağlı olan müəyyən dövlət orqanları sistemində təmsil edilmişdir. İcra hakimiyyətinin vahid sistemi mövcuddur ki, bunu da yuxarı icra hakimiyyəti orqanı, mərkəzi və yerli icra hakimiyyəti orqanları təşkil edir.

Nəhayət bu bölmədə təhlil olunacaq növbəti fəsil müstəqil hakimiyyət budaqlarının sonuncusu olan məhkəmə hakimiyyətindən bəhs edir. Məhkəmə hakimiyyətinin əsasını müxtəlif səlahiyyətləri olan, nümayəndəli, icra orqanlarından asılı olmayan məhkəmə orqanlarının məcmusu təşkil edir. Müasir ölkələrdə məhkəmə fəaliyyəti dövlətin konstitusiya quruluşunun əsaslarının, fiziki və hüquqi şəxslərin hüquqlarının və maraqlarının müdafiəsinin təmin edilməsinə yönəlmişdir. Bu fəsildə dövlət hakimiyyəti sistemində məhkəmə hakimiyyətinin yeri, hakimlərin təyin edilməsi qaydaları, onların səlahiyyətləri göstərilir.

Şərh olunan bu bölmənin ilk üç fəsində ayrı-ayrı hakimiyyət budaqları əks olunduqdan sonra növbəti VIII fəsildə Azərbaycan Respublikasının ayrılmaz tərkib hissəsi olan Naxçıvan Muxtar Respublikasına dair müddəalar təsbit edilmişdir. Naxçıvan Muxtar Respublikasının statusu Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası ilə müəyyən edilməklə Azərbaycan Respublikasının tərkibində muxtar dövlət və respublikanın ayrılmaz tərkib hissəsi kimi müəyyən olunur. Qeyd olunan fəsildə Naxçıvan Muxtar Respublikasının dövlət hakimiyyətinə aid hakimiyyətlərin bölünməsi, ali vəzifəli şəxs, Nazirlər Kabineti və yerli icra hakimiyyətinə aid müddəalar öz əksini tapmışdır.

Azərbaycan Respublikasında yerlərdə özünüidarənin təşkilini həyata keçirən bələdiyyələr Konstitusiyamızın bir fəslindən ibarət olan IV bölməsində əks olunmuşdur.

Yerli özünüidarəetmə müvafiq inzibati ərazi vahidində yaşayan əhalini bilavasitə təmsil edən xüsusi seçkili orqanlar tərəfindən yerli əhəmiyyətli məsələlərin idarə olunmasıdır. Yerli özünüidarəetmə cəmiyyətin idarə olunmasında vətəndaşların iştirakının formalarından biri, xalq hakimiyyətinin əsasıdır.

Konstitusiyamızın sonuncu V bölməsi “Hüquq və qanun” bölməsi adlanmaqla özündə “Qanunvericilik sistemi”, “Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında dəyişikliklər” və “Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına əlavələr” kimi 3 fəslə birləşdirir. Bu bölmənin ilk fəslə olan “Qanunvericilik sistemi” hüquq sisteminin təzahürü, hüquq normalarının ifadə olunmasıdır. Bu mənada qanunvericilik sistemi hüququn mənbələri ilə eyniləşir. Hüquq sistemindən fərqli olaraq qanunvericilik sistemi dövlət hakimiyyəti orqanları tərəfindən qəbul edilən qanun və qanunqüvvəli aktların məcmusudur. Nəticə etibarilə bu fəsilə Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik sistemində daxil olan aktlar sadalanmaqla yanaşı, onların hüquqi qüvvəsi ayrı-ayrı müddələrdə öz təsbitini tapmışdır. Bu bölmənin növbəti fəsilləri Konstitusiyaya dəyişikliklərin edilməsi kimi mühüm məsələləri əks etdirir. Konstitusiya əsas qanun kimi uzun müddətli qüvvədə olması nəzərdə tutulan və hüquqi xüsusiyyəti, məzmunu sabitliyi ilə səciyyələnen normativ hüquqi aktıdır. Lakin bu xüsusiyyət onun daimi dəyişməzliyi kimi başa düşülməməlidir. Konstitusiyaya dəyişikliklərin və əlavələrin edilməsinin xüsusi qaydalarının müəyyən olunması onun sabitliyinə hüquqi təminat verir. Bu fəsillərin müddələri Konstitusiyaya dəyişikliklərin və əlavələrin edilməsi qaydasını çətinləşdirən bir sıra prinsiplial aktlar daşıyan normalardan ibarətdir.

Ən nəhayət Konstitusiyamızın sonuncu struktur elementi “Keçid müddəalar” adlanır. Keçid müddəalar ayrı-ayrı Konstitusiya normalarının qüvvəyə minməsi qaydasını müəyyən edir. Qeyd etmək lazımdır ki, artıq

yekun müddəaların tələblərindən irəli gələrək nəzərdə tutulmuş qaydalar qəbul edilmiş, bələdiyyələrə seçkilər keçirilmiş, Azərbaycan Respublikası məhkəmələrinin hakimləri təyin edilmiş, Konstitusiya Məhkəməsi formalaşmışdır. Ümumiyyətlə, haqqında qeyd etdiyimiz keçid müddəalar 12 bənddən ibarətdir. Beləliklə, Konstitusiya müddəalarının yerinə yetirilməsi hüquqi dövlət quruculuğu prosesinin müvəffəqiyyətinin təminatıdır.

Konstitusiya ölkə və cəmiyyət həyatı üçün nə qədər əhəmiyyətli bir sənəd olsa da, qanunauyğun haldır ki, cəmiyyətin, insan təfəkkürünün inkişafı, yeni ictimai-siyasi münasibətlərin yaranması bu sənəddə də islahatların aparılmasını zəruri edir. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında da bu cür islahatların aparılması ictimai, siyasi, iqtisadi və s. sahələrdə inkişaf dinamikası ilə əlaqəlidir. Azərbaycanın sosial-iqtisadi inkişafı, siyasi modernləşmənin vüsəti, demokratik inkişaf sahəsində əldə edilən uğurlar hüquqi müstəvidə də əhəmiyyətli dəyişikliklərin edilməsi zərurətini yaradaraq, Konstitusiyada bir sıra müddəaların daha da təkmilləşdirilməsini tarixi bir zərurətə çevirmişdir. Bu kontekstdə, ölkəmizdə insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının daha səmərəli qorunması, Azərbaycan vətəndaşlarının layiqli həyat səviyyəsinin təmin edilməsi, yerli demokratiyanın inkişafı ilə bağlı müddəaların Konstitusiyada əks etdirilməsi zərurətini əsas tutaraq, 24 avqust 2002-ci il və 18 mart 2009-cu il tarixlərində Azərbaycan Respublikası vətəndaşları ümumxalq səsverməsi – referendum yolu ilə dövlətimizin əsas qanununa mühüm əlavə və dəyişikliklər etdi.

Bu gün biz böyük fərəh hissi ilə deyə bilərik ki, xalqımızın dövlət quruculuğu sahəsində əldə etdiyi pozitiv nailiyyətləri və ümumbəşəri dəyərləri özündə ehtiva edən Konstitusiyamız real həyatda özünü doğrultmuş və Azərbaycanda demokratik, hüquqi dövlətin yaranması üçün sabit zəmin yaratmışdır.

İstifadə edilmiş mənbələr:

1. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Müstəqilliyi haqqında Konstitusiya Aktı. www.e-qanun.az.
2. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı: Qanun, 2009. 57 səh.
3. Cəfərov İ. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının şərhı. Bakı: Hüquq ədəbiyyatı, 2003. 552 səh.
4. “Qanunçuluq” jurnalı, № 1-2.- Bakı, 1996, 24 səh.

Гасанова Фарид**Основной закон правового государства****РЕЗЮМЕ**

В истории Азербайджана первая конституция суверенного государства была принята 12 ноября 1995 года путем референдума. Внутренняя структура новой Конституции Азербайджанской Республики состоит из преамбулы, 5 разделов, 12 глав, 15 статей и переходного положения.

Hasanova Farida**Basics of the rule of law****SUMMARY**

In the history of Azerbaijan, the first constitution of a sovereign state was adopted on November 12, 1995 by referendum. The internal structure of the new Constitution of the Republic of Azerbaijan consists of a preamble, 5 sections, 12 chapters, 15 articles and transitional provisions.

Rəyçi: h.e.d., prof. Bəhram Zahidov**Təqdim edən:** h.ü.f.d. Cabir Quliyev

Шукюров Шахин Тейюб оглу,

преподаватель кафедры «Административной деятельности в ОВД»
Академии Полиции МВД Азербайджанской Республики,
полковник-лейтенант полиции, доктор философии по праву

ИСТОРИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ВОЗНИКНОВЕНИЯ И РАЗВИТИЯ НОРМОТВОРЧЕСТВА ОРГАНОВ ИСПОЛНИТЕЛЬНОЙ ВЛАСТИ

УДК 34:340.130.56

Acar sözlər: normayaradıcılıq, icra hakimiyyəti, nəzəri əsaslar, qədim dövlətlər, ilk normativ aktlar.

Ключевые слова: нормотворчество, исполнительная власть, теоретические основы, античные государства, первичные нормативные акты.

Keywords: rule arising, executive authority, theoretical bases, ancient states, first normative acts.

Нормотворчество органов исполнительной власти Азербайджанской Республики является деятельностью этих органов, при помощи и воздействии которых обеспечивается претворение законов в жизнь. Благодаря созданию нормативно-правовых актов со стороны органов исполнительной власти, также закрепляются интересы государства, общества и народа.

Чтобы глубже понять современную государственность, полномочия возложенные на государственные органы возникает потребность к обращению истории госу-

дарства и права. История государства и права в числе важнейших проблем изучает механизмы возникновения и развития правового государства, разделения властей, возложенных на них полномочий, результаты их деятельности.

Процесс нормотворчества неотъемлемая часть существования любого государства и общества, целью которого является обеспечение порядка, развитие отношений в пределах правовых норм, их совершенствование. С возникновением общества между его членами возникали определенные взаимоотношения, которые сопровождалась и определялись хаотическими, неписанными нормами, утверждаясь в обычаях и традициях.

В дальнейшем с возникновением государства большинство из норм отождествлялись и отражались в письменной форме. Первоначальными из них были документы глав государств, законы, что были теоретическими основами норм права законодательной власти, а также и органов исполнительной власти. В средние века наряду со сборниками обычного права, которые передавались от поколения к поколению в устной форме, появляются письменные документы королевского или помещного назначения (общие установления – королевские ордонансы, хартии, указы, статуты),

что свидетельствует о возникновении деятельности по подготовке нормативных актов и развитии их разновидностей. Особенно это наблюдалось в истории Египта, Вавилона, Рима и др. древних государств.

Дошедшие до нашего времени литературные произведения Египта раскрывают отдельные стороны жизнедеятельности египтян. Б.А.Тураев в своей книге «Египетская литература» представил широкое обозрение древнеегипетской литературы и памятников египетской письменности, начиная с древнейшего из них «Тексты пирамид» и заканчивая изящной литературой греко-римского периода подчинения Египта. Все эти сочинения раскрывают комплекс отношений египтян, в том числе отношений управления. Последние нашли свое отражение в работах: «Инструкция Визирю», «Наставление Иераклеопольского царя сыну», «Наставления царя Аменемхета I» и др. Ссылаясь на Климента Александрийского, Б.А.Тураев сообщает, что последний называл канон из 42 священных книг, которые содержат в том числе рекомендации по организации управления храмовым хозяйством. Это «Книга всех писаний для руководства», «Книга храмового персонала», «О короновании царя», «Служебник» и др.

Эти документы, как и многие другие литературные источники древности, представляют собой ценные экземпляры об организации жизни того далекого общества, в том числе имевших место отношениях управления. При этом прослеживаются такие важные элементы управления, как власть и влияние, наказание и поощрение, мотивация и стимулирование, доброжелательность и справедливость, исполнительность, дисциплина и другие.

В истории права различают две основные стадии, две социально-культурные эпохи развития – дозаконного и законоустановленного права. Первую эпоху называют эпохой кулачного права, вторую – эпохой цивилизованного частного и публичного права.

Еще в древнем Египте египетские визири – главные помощники царей, начиная с

Древнего царства, выступали в роли жрецов, что соответствовало возложенным на них административных, судебных и жреческих обязанностям.

После продолжительного существования многих мелких царств на территории современного Египта сложилось единое государство, которое стало важным элементом древнеегипетской цивилизации.

Наличие письменности позволяло осуществлять более строгий и надежный учет и контроль в делах административных, налоговых, повинностных и карательных, которые основывались на египетских законах. Таких как: законы Менеса, реформы Бокхориса. Законы служат преградой для произвола держателей власти, являются средством защиты слабых, а также служат орудием контроля и регулирования закрепления социального неравенства и господства правящего меньшинства над остальным большинством.

Со временем законы стали выполнять необходимые полезные функции, также как: упорядочение организации и деятельности министерской власти, судов, законодательных учреждений и других носителей государственной власти.

Большое внимание уделялось воспитанию послушных и умелых «чиновных администраторов». В «Поучениях Птахотена» XXI-XVII вв. до н.э. говорилось: «Если ты начальник, отдающий распоряжения многим людям, стремись ко всякому добру, чтобы в распоряжениях твоих не было зла». В этих строках наблюдается обязательство соблюдения принципов законности и справедливости в деятельности управления.

Правовые идеи и ценности в древнеегипетском праве отражались и воплощались как в законах, судебных решениях, так и принципах деятельности властных учреждений. Законодательные установления иногда оформлялись в отдельные собрания и именовались «дневниками». Это были сборники указов и прецедентов для использования в судебной палате.

Для развития изготовления законов в древнеегипетском государстве был принят в середине XIV в. до н.э. указ Фараона Хоресихеба.

В Египте раньше, чем в других странах, впервые в мире возникло государство. К 3-му тыс. до н.э. в Египте уже существовало государство. История древнеегипетского государства делится на периоды: Раннее, Древнее, Среднее, Новое и Позднее царства.

Во главе государства стоял царь. В период раннего Египетского государства формируется государственный аппарат.

Государственный строй Древнего Египта характеризуется централизацией управления. В этот период наблюдается возникновение элементов нормотворчества со стороны царя Древнего царства. Несмотря на то, что законодательная, исполнительная, судебная власть сосредотачивалась в руках фараонов, все основные действия, мероприятия, по разработке земных недр, по орошению, по судоходству; назначения, пожалования, освобождения, военные походы претворялись в жизнь по приказам царя.

Египетское государство состояло из отдельных областей, которые назывались номами, во главе которых стояли номархи. Номархи осуществляли хозяйственное управление областью и претворяли они эту деятельность с помощью приказов. Они отдавали приказы о строительстве плотин, прокладке каналов, о подготовке к посеву, о сборе урожая.

В период Нового Египетского государства государственный строй характеризуется укреплением системы централизованного бюрократического управления. Наблюдается процесс создания чиновного аппарата и его формирование. Вся власть в номах (областях) сосредотачивалась в руках царских чиновников. Города и крепости возглавляли начальники, назначенные фараонами.

Наблюдается создание сановников, выходцев из низов, которым покровительствуют фараоны. Главным сановником становится везирь. Он ведает канцеляриями, управлением столицы, земельным фондом

государства. В его полномочиях высшая военная власть, а также контроль за местным управлением.

В это время также наблюдается процесс записей, фиксаций изданных приказов, которые производили многочисленные писцы.

Древневавилонское царство представляло собой централизованное государство. В руках царей Вавилона, в отличие от Египетского государства, была сосредоточена законодательная, исполнительная и судебная власть. Эта царская власть ограничивалась духовенством и богатыми городами, глава государства не был самостоятельным, но не смотря на это царь древневавилонского царства обладал полномочием издавать приказы. Например, по приказу царя воины, обеспеченные земельным наделом, были обязаны в любое время выступить в военный поход. За отказ наступала смертная казнь, а человек, выступивший вместо воина, получал его земельный надел.

Богатыми городами и областями руководил правитель, который носил титул «энси» или «патеси».

Совет старейшин и народное собрание избирали правителя, давали ему рекомендации во всех важных делах, проводили контроль за его деятельностью, осуществляли управление общинным имуществом.

Самым крупным и сильным государством древнего мира была Магадха. Своего могущества это государство достигло в IV-III вв. до н.э. при династии Маурьев, объединившей под своей властью почти всю территорию Индостана. Магадско-Маурийская эпоха рассматривается как особая веха в развитии государственности Индии. В этот период Маурьев были заложены основы многих государственных институтов, получивших дальнейшее развитие. Магадско-Маурийская эпоха характеризуется усилением монархической власти и падением роли институтов племенного управления.

В эпоху Маурьев оформилась концепция «чакраватина» – единоправителя. Маурийский царь стоял во главе государственного

аппарата и обладал законодательной властью. По велению царя и от его имени издавались – эдикты.

При царе существовал совет сановников, который назывался «паришадом». В эпоху Маурьев «паришады» обладали функцией политического совета, контролем выполнения приказов царя и проверкой всей системы управления. С усилением царской власти в эпоху Маурьев, «паришад» сохранял значительное внимание, с которым правители не могли считаться.

Территория государства в эпоху Маурьев делилась на 4 главные провинции, во главе которых находились царевичи. Существовало деление также на обычные провинции (джанапады), области (продлили), округа (ахапе). Во главе джананапады стояли крупные государственные чиновники-раджуки. В главных городах округа имелись канцелярии, откуда по всему округу посылались распоряжения.

Доктрина «общественного договора» изложенная в трудах Г.Гроция, Т.Гоббса, Дж. Локка также имеет ввиду, что основы государственного строя заложены в согласии народа установить правительство и подчиняться ему во имя поддержания мира между людьми, обеспечения их благополучия. Идеи именно этих авторов послужили теоретическим источником конституционного творчества и правоприменительной практики.

В период республиканской истории Рима одним из основных учреждений власти стали магистраты.

Магистратами в Риме назывались различные должностные лица (консулы, преторы, цензоры, едины и др.), имевшие определенный круг деятельности: командование войсками, управления провинцией, отправления правосудия и др. Эти лица, как правило, обращались к народу на сходках с указом, в котором они знакомили с программой своей деятельности или объявляли распоряжения, касающиеся отдельных лиц или случаев.

Указы эти сначала сообщались в устной форме и назывались эдиктами («объявляе-

ние, распоряжение»), а потом их стали писать на белой доске (альбум) черными буквами с заглавными буквами красного цвета. Доску выставляли на видном месте, в Риме на площади (форуме), чтобы с эдиктом можно было ознакомиться более внимательно.

Источник римского права распределяли по нескольким областям правового регулирования: право квинитское (цивильное, то есть право римских граждан), право преторское (право народов, право божественное).

Преторское право было частью магистратского нормотворчества, которое отражалось в постановлениях курульных эдилов. Это право обладало высоким рангом обязывающей силы. Претор являлся высшим должностным лицом, следующим за консулом. Он обладал правом империя, созывал народные собрания, представлял законопроекты, издавал ежегодные эдикты (публично-правовые установления, включавшие также нормы частного права) и давал юридические разъяснения, имеющие обязательную силу. С 242 г. до н.э. эдикты претора перегринов составлялись с большой свободой усмотрения в выборе юридических конструкций. Претор в своих формулировках правовых требований ссылался в основном на справедливость и права народов.

К числу источников права относились также сенатусконсулты – постановления сената во исполнении законов, либо постановления, содержавшие общие принципиальные положения для какой-то области регулирования, либо служили для оформления законодательных предложений императора.

Гай указывал, что источники права заключаются в следующем: «Гражданское право римского права состоит из законов, решений плебеев, постановлений сената, указов императора, эдиктов сановников, которые имеют право издавать распоряжения и из ответов юристов» (Институт, 1.2.).

Указы императора имели несколько разновидностей: конституции, декреты, мандаты и рескрипты. Решения собрания плебе-

ев именовались плебисцита и имели силу закона.

В позднем Риме акты исполнительной власти – декреты, эдикты, рескрипты принцепсов (лидеров республики) назывались даже конституциями.

Демократические институты государств античного мира послужили главным рычагом развития демократической государственности органов.

Господствующим направлением в развитии государственного права Великобритании, как и всех основных западных государств, является возрастание значения норм повседневной практической деятельности исполнительной власти. Упоминания о правах и свободах граждан в Великобритании встречаются в нескольких актах. Наиболее древним из них является «Великая Хартия вольностей» 1215 года. «Здесь существует актуальная до сих пор норма, такая как «гарантия защиты всех свободных людей от произвола чиновников».

На основании Конституции 1791 г. Франции исполнительная власть вручалась королю, которому предстояло осуществлять её с помощью назначаемых их министров. Король возглавлял вооруженные силы, назначал часть командного состава, утверждая назначение высших чиновников, осуществлял общее руководство внутренним управлением и внешними отношениями. Он мог действовать только в рамках законов, принятых Национальным Собранием. Исполнительная власть короля значительно ограничивалась. Распоряжения короля приобретали законную силу лишь после подписания их соответствующим министром, который и нес ответственность

за принятое решение, что говорило о введении контрасигнатуры. Министры назначались королем, но могли быть преданы суду Национальным Собранием за неправомерные действия по своему ведомству. Это говорило о формировании института ответственности должностных лиц.

Всегда было актуальным и интересным исследование указов глав государств, которые занимали особое место в системе актов органов исполнительной власти. Исследуя юридическую природу указов различных этапов и времен можно заключить, что они издавались по указанию шахов, ханов, а также других правителей. Указы, как акты, имеющие наивысшую юридическую силу, подлежащие безоговорочному исполнению, издавались как нормативного, так и не нормативного характера. Во многих случаях указы содержали подробные инструкции или разъяснения официального характера, которые также обладали силой закона и подлежали безоговорочному выполнению исполнительными органами.

Указы фирманы делились на 4 группы:

1) шахские; 2) ханские; 3) решения (фетвы) шейхульисламов или муфтиев, которые затем утверждались шахскими фирманами и 4) решения диван-аль-садара, которые также утверждались шахскими фирманами.

Изучение исторических аспектов нормотворчества органов исполнительной власти послужит усовершенствованию этого института, отразится на правовых основах этой области, а также окажет свое непосредственное влияние на взаимосвязанные сферы, такие как правотворчество, законотворчество, нормография и др.

Использованные источники:

1. Тураев Б.А. Египетская литература. Том 1. Исторический очерк древнеегипетской литературы. М.: Издание М. и С. Сабашниковых, 1920. - 285 с. <http://www.biblioclub.ru/register/>
2. История государства и права зарубежных стран. Часть 1. Учебник для вузов. Под ред. проф. Крашенинниковой Н.А и проф. Жидкова О.А. М.: НОРМА-ИНФРА. М., 1998, 480 с. http://lawlist.narod.ru/library/books_ed/igp_not_ru/igp_not_ru.htm.
3. Графский В.Г. Всеобщая история права и государства: Учебник для вузов. — М.: НОРМА, 2003, 744 с.
4. Омельченко О.А. Всеобщая история государства и права: Учебник в 2 т. Издание третье, исправленное. Т. 2. М.: ТОН – Остожье, 2000. 496 с.
5. История государства и права зарубежных стран. Под ред. К.И.Батыра: Учебник - 2003. 496 с.
6. Графский В.Г. Всеобщая история права и государства / Учебник - 2007. - 752 с.
7. История государства и права зарубежных стран. Косарев А.И. - Учебник - 2007 - 376 с.
8. Чепурнова Н.М., Серегин А.В. История государства и права зарубежных стран. Учебник - 2007 - 198 с.
9. Никифорова Н.А. Краткий курс. История государства и права зарубежных стран. - Учебное пособие - 2007. — 160 с.
10. История государства и права зарубежных стран. Кудинов О.А. - Учебное пособие - 2004. 305 с.
11. История государства и права зарубежных стран. В 2-х ч / Под ред. Крашенинниковой Н.А. и Жидкова О.А. - Учебное пособие - 2004 - 624 с., 2003 - 720 с.

Şükürov Şahin

**İcra hakimiyyəti orqanlarının normayaradıcılığının
yaranması və inkişafının tarixi aspektləri**

XÜLASƏ

Məqalə İcra hakimiyyəti orqanlarının normayaradıcılığının yaranması və inkişafı tarixi aspektlərinə həsr edilmişdir. Burada normayaradıcılığın nəzəri əsasları, qədim dövlətlərin ilk normativ aktları barəsində qeyd edilmişdi.

Shukurov Shahin

**The rule of arising and historical aspects of development
of the organs of executive authorities**

SUMMARY

The article is devoted to the historical aspect of the rule of arising and development of the organs of executive authorities. It deals with the first normative acts of the rule making theoretical bases in the ancient states.

Rəyçi: h.e.d., prof. İbrahim Quliyev
Təqdim edən: h.ü.f.d. Ceyhun Süleymanov

Ярмаки Владимир Христофорович,

кандидат юридических наук, доцент, заведующий кафедрой конституционного и международного права учебно-научного института финансово-экономической безопасности и права Одесского государственного университета внутренних дел Украины

ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ НЕЗАКОННОМУ ОБОРОТУ ТРАНСПОРТНЫХ СРЕДСТВ: МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ

УДК34:341;343711

Açar sözlər: nəqliyyat vasitələri, nəqliyyat vasitələrinin qanunsuz dövriyyəsi ilə mübarizə, beynəlxalq təcrübə, nəqliyyat vasitələrinin qanunsuz dövriyyəsi ilə mübarizə vasitələri.

Ключевые слова: транспортные средства, противодействие незаконному обороту транспортных средств, международный опыт противодействия незаконному обороту транспортных средств, средства противодействия незаконному обороту транспортных средств.

Keywords: vehicles, counter-trafficking of transportation vehicles, strategy of counter-trafficking of transportation vehicles, measures of counter-trafficking of transportation vehicles.

Формирование современного законодательства Украины включает две тенденции: с одной стороны, украинская правовая система активно адаптирует международные стандарты регулирования правоотношений, с другой – наблюдается тенденция, выраженная в специфике содержания локальных нормативно-правовых актов. Можно выделить ряд положительных моментов и недостатков мер противодействия незаконному обо-

роту транспортных средств (далее: ТС), предусмотренных национальными законодательствами других стран. Как и ранее эти особенности тривиальнее всего прослеживаются там, где имеется численное преимущество, и заинтересованность большей части общества в сфере автотранспорта. Не лучшим является пример организации этой деятельности на постсоветском пространстве. Межгосударственная программа совместных мер по борьбе с организованной преступностью и другими видами опасных преступлений на территории государств-членов СНГ ограничилась планируемым созданием централизованного банка данных о похищенных ТС. В странах Европейского союза борьба с незаконным оборотом ТС занимает важное место в программе борьбы с организованной преступностью. Принята специальная поправка к директиве о противоугонных устройствах и предусматривает обязательное оснащение всех новых автомобилей электронными блокираторами [4]. Внутри правовых систем европейских государств несколько различаются санкции за отдельные правонарушения, связанные с незаконным оборотом транспортных средств [1].

Однако везде наблюдается тенденция к весьма жесткому регулированию этих процессов.

Сокращению числа хищений автотранспорта во Франции способствовало внедрение в 1994 году компьютерной системы учета национальных регистрационных номеров транспортных средств наряду с положениями, регулирующими уничтожение титульных документов на ТС, вышедшие из строя. В том же году создана компьютерная национальная система регистрации автомобилей, приняты также юридические нормы, направленные на совершенствование противоугонных систем транспортных средств, в соответствии с указаниями Европейского союза. Уже давно действует национальная база данных, регистрирующая всю информацию о похищенных ТС, которая входит в базу данных, предусмотренную Шенгенским соглашением. В качестве прочих полезных мер, направленных на предупреждение и пресечение незаконного оборота транспортных средств, можно упомянуть общественные разъяснительные кампании и специальную подготовку сотрудников правоохранительных органов. В Бельгии, Нидерландах и Люксембурге создана единая компьютерная система для межгосударственного обмена информацией о регистрации транспортных средств и прохождении технического обслуживания. В Словакии пересмотрены правовые положения, направленные на борьбу с незаконным оборотом ТС. Регистрационные документы снабжены специальными элементами защиты. В результате сотрудничества между полицией и компанией «Кар коуд Братислава» была создана система кодирования, которая в обязательном порядке должна предъявляться страховым компаниям. Также создана централизованная регистрационная система, предусматривающая наличие на стеклах каждого автомобиля выгравированных последних восьми цифр идентификационного номера для содействия его обнаружению и возвращению в случае кражи. Словакия была одной из первых стран, которая ввела сведения в международную базу данных Интерпола о похищенных ТС, созданную в середине 90-х годов.

Ответственность за хищение автомобиля в европейских государствах в основном предусмотрена общими нормами уголовных законодательств как кража имущества.

В Германии незаконный оборот транспортных средств попадает под действие Закона о пересечении незаконного оборота наркотиков и других проявлений организованной преступности. Нормы Закона включают строгие санкции, в частности, совершение групповой кражи при отягчающих обстоятельствах или незаконная торговля организованной группой похищенным имуществом рассматриваются как тяжкие уголовно наказуемые правонарушения. В этом случае вступают в действие положения об отмывании денег и конфискации похищенного и другого имущества. Уголовно-процессуальный кодекс предоставляет правоохранительным органам право на прослушивание телефонных разговоров в связи с подобными преступлениями. Законодательство Германии отдельно предусматривает наказание за подделку регистрационных документов транспортных средств и связанные с этим правонарушения. Ответственность в Великобритании за кражу (угон) транспортных средств регулируется общими нормами Закона о кражах 1968 года: параграф 12 (1) – завладение автотранспортным средством без соответствующих полномочий и т.д. Здесь, еще в 1969 году был принят закон, требующий от производителей устанавливать на всех автомобилях с 1 июля 1972 года противоугонные устройства – соответствующие замки на рулевых колонках, и в то время это дало положительные результаты.

Эстония имеет широкую правовую основу для пресечения незаконного оборота транспортных средств, включая указ правительства о регулировании продажи и приобретения автомобилей.

В законодательстве Греции содержатся нормы ответственности за незаконный оборот транспортных средств, в частности подделку, кражу, незаконное присвоение, получение и распределение доходов от

преступной деятельности. Правовые положения, касающиеся незаконного оборота транспортных средств, содержатся в Таможенном кодексе – приводятся различные формы контрабанды, включая удаление номера шасси на автомобиле и его перенос или воспроизведение на другом транспортном средстве, за который не уплачена соответствующая пошлина. Действуют также Законы об общественном порядке, о предупреждении и пресечении легализации поступлений от преступной деятельности, Кодекс дорожного движения, постановление МВД о потерянных, обнаруженных и похищенных предметах и поиске людей и предметов и другие правовые нормы, содержащие положения о противодействии незаконному обороту транспортных средств. Полиция тесно сотрудничает с береговой охраной, таможней и другими правоохранительными органами.

В Венгрии законодательно не были урегулированы вопросы разграничения компетенции между полицией и таможней. Таможенная служба может отказать полиции в предоставлении данных на ввезенную из-за границы машину, ссылаясь на положение о «таможенной тайне».

По инициативе Ассоциации страховых компаний Израиля в ноябре 1994 года был создан отдел розыска похищенных транспортных средств. С 1995 года межминистерский комитет по выработке мер борьбы с этим видом преступлений принял ряд рекомендаций, в том числе касающихся расширения сферы деятельности отдела на все округа, создания окружных и местных отделов по расследованию автомобильных краж, использования магнитных карт и диалоговых процедур для регистрации владельца транспортного средства. Гражданским законодательством Японии предусмотрена возможность подачи иска в связи с приобретением или утратой собственности на транспортное средство. Такой иск можно подать и в отношении третьей стороны в том случае, если это транспортное средство состоит в автомобильном реестре. В Австралии существует две национальные

базы данных, используемые Национальной группой специального назначения по борьбе с угоном транспортных средств и содержащих информацию для пресечения незаконного оборота транспортных средств: база данных NEVDIS федерального агентства «Австророудз», которая содержит сведения о регистрации транспортных средств и Национальный регистр списания транспортных средств. Осенью 2001 года правительство Австралии поручило Национальному совету по борьбе с угонами автотранспорта реализовать программу новой маркировки автомобилей. В итоге с 2002 года все ТС, сходящие с конвейеров местных автозаводов, дополнительно маркируют по уникальной австралийской технологии микродотами (напыляемыми на любую деталь в неограниченном количестве маркерами на основе специального полиэфирного состава размерами около 1 мм в диаметре и 0,1 мм толщиной с нанесенным лазерным способом 154 персональным номером). Подержанные автомобили оборудуются за отдельную плату. Как результат – количество угонов в Австралии, входившей до этого в пятерку стран-мировых лидеров в данном отношении, снизилось на 18 %. Данный опыт активно внедряется в США, Канаде, Великобритании, Голландии, Малайзии, Индонезии, Новой Зеландии, Южной Африке. Метод позволяет защищать не только автомобили, но и другие ТС – катера, яхты, самолеты, а также мебель, бытовую технику и даже недвижимость [3].

Для уменьшения количества хищений ТС в наиболее автомобилизированной стране мира американцы пошли на такие меры, как ужесточение наказаний за подобные преступления, непрерывное совершенствование противоугонных технологий, организация специальных фондов и союзов, направленных против автомобильных угонщиков. Показательно развитие в США специальных законов, содержащих ответственность за кражи транспортных средств. Первый законодательный акт, направленный на борьбу с незаконным

оборотом ТС, был принят еще в 1919 году. Это так называемый закон Дайера (Dyer Act) – Федеральный закон США, согласно которому перевозка украденных транспортных средств через границу штата является федеральным преступлением. В соответствии с этим законом ФБР часто подключается к расследованию преступлений, дела о которых по всем признакам входят в компетенцию местной полиции или полиции штата». До 1984 года правоохранительные органы руководствовались положениями Закона о нарушениях дорожного движения 1966 года и нормами Федерального уголовного кодекса США (раздел 18 Свода Законов США). В 1984 году принят Закон о преследовании краж автотранспортных средств. В соответствии с ним основные узлы и детали марок автомашин, которые наиболее часто угоняют, должны маркироваться постоянными идентификационными номерами. Если 17-ти значные цифровые маркировки слегка затерты или видны попытки удаления номеров, то такая машина подлежит конфискации. Подделать все маркировки VIN автомобиля считалось невозможным и предполагалось, что маркированные автомобили и агрегаты легче найти. По оценкам специалистов, стоимость маркировки одной машины не должна превышать 15 долларов США.

По мнению авторов Закона, его принятие позволило снизить уровень автомобильных краж в стране, общую стоимость страхования автомобилей, затраты на профилактические мероприятия [2]. В соответствии с требованием принятого Закона необходимо проставлять заводской номер на четырех узлах или деталях автоприцепов, на девяти – грузовиков, на 14 – всех остальных автомашин.

В перечень важнейших частей автомашин, создающих максимальные трудности для профессиональных преступников, занимающихся продажей угнанных автомобилей или узлов, предложенных министерством юстиции входят – двигатель, коробка передач, боковые двери, капот,

передняя боковая стойка радиатора, передние крылья, головка блока цилиндров, задняя дверь, дно багажника, а также деталь или узел, выбираемые ежегодно по усмотрению автомобильной компании, о котором она должна сообщить полиции. Этот перечень может периодически изменяться.

Все развитие законодательства США направлено на ужесточение наказаний за преступления, связанные с кражами автомобилей. Законодательство в борьбе с автомобильными кражами возлагает на автомобильные концерны и полицию определенные обязанности, предоставляя федеральным и местным судам широкие полномочия.

Параграф 511 раздела 18 Свода Законов США раздела предусматривал за преднамеренное изменение, уничтожение, подделку или переделку регистрационного номера автомобиля или его частей (узлов) штраф до 10 тысяч долларов или тюремное заключение до 5 лет, или то и другое. Согласно параграфа 533 нарушитель, преднамеренно импортирующий или экспортирующий украденные автомобили или их узлы, подвергался штрафу до 15 тысяч долларов или тюремному заключению до 5 лет, или тому и другому.

В соответствии с параграфом 2312, перевозка внутри страны или за рубеж с целью продажи автомобилей, о которых известно, что они украдены, наказывалась штрафом до 5 тысяч долларов или тюремным заключением до 5 лет, или тем и другим. В параграфе 2313 было указано, что лицо, получившее, завладевшее, хранящее на складе, укрывающее, обменивающее или продающее любое транспортное средство и знающее, что оно попало в страну или штат после того, как было украдено, наказывается штрафом до 5 тысяч долларов или тюремным заключением до 5 лет, или тем и другим.

Лицо, которое покупает, завладевает, получает право контроля над автомобильным средством или его узлами с намерением продать или иным способом избавиться от него и при этом знает, что регистра-

ционный номер на нем изменен, подделан, уничтожен или переделан, в соответствии с параграфом 2321 подвергалось штрафу на сумму до 20 тысяч долларов США или тюремному заключению на срок до 10 лет, или тому и другому.

В 1992 году были внесены поправки в Закон о борьбе с кражами транспортных средств 1984 года:

– введен новый состав преступления – вооруженный угон автомобиля является федеральным преступлением (ст. 101 раздел 1.А.);

– общественные организации имеют право обратиться в Департамент транспортных средств и запросить общие данные на автомобиль (DMV) для предоставления этой информации в любые негосударственные учреждения;

– увеличивается финансирование VIN-программы, клеймение как отдельных частей, так и целых автомобилей, введено требование проверки магазинами VIN-номеров по базам данных ФБР.

Приняты и иные законодательные изменения и дополнения. Так ст. 102 Закона предусматривает повышение максимальной меры наказания за ввоз и вывоз краденных автомашин от пяти до десяти лет тюремного заключения. Согласно ст. 103 такая же санкция предусмотрена за транспортировку (перегон) краденных автомашин за пределы штата, а также за владение и торговлю ими. В ст. 104 перечислены административные и уголовные меры преследования лиц, изменивших вид угнанного автомобиля, заменивших регистрационный знак, перегнавших украденный автомобиль из одного штата в другой или же непосредственно осуществивших вооруженный угон транспортного средства. Ст. 105 устанавливает новое наказание (его определяет федеральный суд) для лиц, владеющих, руководящих работой, оказывающих поддержку или контролирующую деятельность мастерских по разборке (сборке) угнанных автомашин. Это – лишение свободы с максимальным сроком до 15 лет. В статье указано право Генерального прокурора США

определять подпадает ли проверяемая мастерская под такую категорию.

Для борьбы с кражами автомобилей и мошенничеством в этой области Закон закрепил требование о необходимости и порядке учета автотранспортных средств Министерством транспорта и труда в целях:

– устанавливать неподдельность документов на ТС и его владельца;

– проверять подлинность регистрации конкретного регистрационного знака в соответствующем штате;

– устанавливать, не является ли проверяемый автомобиль, который зарегистрирован в конкретном штате, восстановленным или переделанным;

– представлять сведения о дате выдачи документов на автомобиль;

– сообщать о том, что автомобиль с проверяемым знаком изъят из эксплуатации и уничтожен.

Согласно Закону, доступ к этой информации должны получать:

– власти штатов, присоединившиеся к выполнению программы;

– представители всех федеральных служб и местных правоохранительных органов;

– будущие покупатели;

– страховые агенты.

Ст. 204 определяет обязанности лиц, ответственных за хранение отслуживших свой срок автомобилей. В частности, они должны вести учет всех поступающих к ним списанных автомобилей и ежемесячно составлять отчет об их количестве. Страховые компании также должны вести учет и представлять месячные отчеты обо всех автомашинах, имеющих срок службы не более пяти лет, правильно документально оформленных, но списываемых в утиль. За нарушение этого требования виновный может быть подвергнут штрафу в размере не более тысячи долларов (нарушителями считаются сотрудники, которые не представляют инвентаризационный отчет).

Не обошел Закон и вопрос предупреждения краж автомобилей, связанных с дея-

тельностью автомастерских по разборке и сборке автомашин. В ст. 301 (раздел III) предусмотрено, что мастерские по разборке и сборке автомашин подпадают под действие Закона о регистрации автотранспортных средств 1984 года, где дается толкование термину «главные заменяемые части». Ст. 305 устанавливает новую меру наказания по гражданскому кодексу на федеральном уровне за использование в преступных целях разборочно-сборочных автомастерских – это штраф в размере не более 100 тысяч долларов за каждый день преступной деятельности.

Согласно ст. 306 владелец страхового полиса на автомашину, приобретенную из числа списанных, должен подтвердить, что она и установленные на ней агрегаты и приборы не были похищены. Ни одно лицо, связанное с утилизацией автомобилей, их разборкой, ремонтом и сборкой, не имеет права на продажу или установку на них запчастей без маркировки и документов, подтверждающих, что запчасти не похищены.

В разделе III определена и обязанность Генерального прокурора по обеспечению деятельности национальной информационной системы учета похищенных автозапчастей.

В соответствии со ст. 401 (раздел IV) таможенным службам предписывается проверять экспортируемые за рубеж автомобили с целью выявления похищенных. Лица, осуществляющие экспортные перевозки автомобилей, обязаны уведомлять таможенную службу как минимум за 72 часа до предъявления их таможенному досмотру; они также должны иметь соответствующие документы на автомашину и на право владение ею и быть готовыми к ее проверке таможенной службой.

Закон (ст. 402) требует, что таможенная служба должна иметь в своем распоряжении рентгеновскую аппаратуру, предназначенную для выявления похищенных автомобилей, перевозимых в контейнерах. С целью контроля за движением похищенных автозапчастей выделяются федеральные

средства на оказание помощи сотрудникам полиции, владельцам и служащим автомагазинов и станций техобслуживания. Последние обязаны сообщать по специально оплаченным телефонам обо всех подозрительных фактах, связанных с запасными частями автомобилей.

Помимо законодательных норм, регулирующих ответственность за незаконный оборот автотранспортных средств, приняты законодательные акты, содержащие требования к обеспечению безопасности выпускаемых автомобилей. Закон о борьбе с кражами автомобилей США 1992 года в целях стимулирования выпуска автомашин, оборудованных системами защиты от угонов, устанавливает льготное налогообложение при их производстве. Генеральный прокурор США уполномочен самостоятельно решать, целесообразно или нет продлевать сроки предоставленных льгот.

В США при организации и использовании локальных спецподразделений руководствуются действующим федеральным законодательством. В некоторых штатах и округах спецподразделения по борьбе с автомобильными кражами и страховые агентства работают в тесном контакте и имеют свою сеть осведомителей среди населения. Местные агентства осуществляют свои функции, основываясь на законах штатов и с помощью Общества по предупреждению автомобильных краж (ATRA). Они взимают небольшую дополнительную плату при получении водительских прав и при регистрации автомобиля, а также при получении страхового полиса. К примеру, штат Мичиган взимает 1 доллар дополнительного сбора на каждую выданную автомобильную страховку. Эти деньги идут на содержание подразделений из 83 офицеров и 7 обвинителей, занимающихся предотвращением и расследованием автомобильных краж. Такая мера позволила в этом штате только за один год снизить количество автомобильных преступлений на 17 %.

Сенат США одобрил законопроект, подготовленный штатом Калифорния в 1990

году, дающий право налагать любому округу дополнительный сбор на регистрацию восстановленных машин. Благодаря этому 28 округов штата получили возможность создания окружных противоугонных отрядов. Одна такая группа, известная под названием Региональное подразделение по предотвращению автомобильных краж (TRAP), включает представителей от каждого городского департамента, департамента шерифа, калифорнийской патрульной службы (СНР). В структуру TRAP входит заместитель окружного прокурора, который выдает санкции на арест, поддерживает связи с удаленными окружными судами, отвечает за процедуру следствия. TRAP состоит из шести команд, каждая из которых имеет свою задачу:

- сбор информации о подозреваемых и их методах;
- проведение допросов подозреваемых;
- наблюдение и электронное слежение;
- наблюдение за приемом и отправкой угнанных машин;
- отслеживание любых складских операций.

Успешная работа TRAP во многом зависит от информационного обеспечения подразделения. Специально для этой цели был создан Вычислительный центр по расследованию автомобильных краж (АТИН). Любая информация, связанная с угоном автотранспорта, накапливается в этом центре и используется практически всеми организациями штата, имеющими отношение к обороту ТС. В округе Сан-Диего существует региональное подразделение по борьбе с угонами транспортных средств (RATT) численностью 28 человек. Сюда входят представители службы шерифа, патрульной службы, представители местной и главной прокуратуры США, Таможенной службы, Иммиграционной службы, ФБР и всех городских департаментов округа.

Компьютерные технологии и развитие средств связи дают новые возможности для поимки автомобильных воров на месте преступления. Механические противоугон-

ные средства, такие как сирена и блокировка рулевого колеса, помогают предотвратить только кражу, в то время, как электронное оборудование позволяет полиции отслеживать угнанные машины. Широко рекламируются и распространяются охранные системы, которые посылают тихий сигнал тревоги в частные охранные агентства, отслеживают похищаемую машину на расстоянии, а также извещают владельца и полицию. Системы, работающие на принципе дистанционного управления, могут отключить подачу топлива от двигателя. Противоугонные блоки могут быть подключены к компьютеру, который благодаря заложенной программе может отличить постороннего человека, садящегося за руль, от владельца автомобиля.

Свой вклад в борьбу с кражами автотранспорта вносит также постоянно развивающийся институт страхования США. В 1992 году было образовано Национальное бюро страхования от преступлений (NICB), которое может предложить более 1000 видов страховок. В его базе данных находится более 200 млн. файлов. На основе действующего законодательства, NICB может идентифицировать угнанную машину, выдать всю информацию о машине и владельце, а также местонахождении похищенной машины (в том случае, если она конфискована и находится на штрафной площадке).

Как видно, международное сообщество всё большую ставку делает на государственном регулировании законных процессов оборота ТС, в т. ч. на информационном обеспечении противодействия незаконному обороту транспортных средств и включении в эту деятельность общественных организаций. Представляется целесообразным учесть отрицательные примеры организации деятельности, а также законодательства в мировой практике и адаптировать наиболее эффективные меры в рассматриваемой сфере, выработанные международным сообществом, в украинское правовое поле.

Список использованной литературы:

1. Автомобильные кражи. Закон по борьбе с угонем автомобилей 1992 года (Правоохранительный бюллетень ФБР США, 1995). М.: ГИЦ МВД России, 2000. С. 44 - 51.
2. Американа. Англо-русский лингвострановедческий словарь / Под ред. и общ. рук. Г.В. Чернова. Смоленск: Полиграмма, 1996. С. 118.
3. Василенко Ю. Пометят все. // Автомир. 2003. 7 июня.
4. Здесь и далее по материалам: Международное сотрудничество в борьбе с незаконным оборотом транспортных средств / Зарубежный опыт. Обзорная информация. Выпуск 3. М.: ГИЦ МВД России, 1998

Yarmaki Vladimir

Нəqliyyat vasitələrinin qanunsuz dövriyyəsi ilə mübarizə: beynəlxalq təcrübə

XÜLASƏ

Məqalə nəqliyyat vasitələrinin qanunsuz dövriyyəsi ilə mübarizədə beynəlxalq təcrübəyə həsr olunmuşdur. Müəllif qeyd edir ki, Ukraynada müasir qanunvericiliyin formalaşmasına iki tendensiya daxildir: bir tərəfdən Ukrayna hüquq sistemi hüquq münasibətlərinin tənzimlənməsində beynəlxalq standartları fəal şəkildə uyğunlaşdırır, digər tərəfdən lokal normativ-hüquqi aktların məzmununun spesifikasında ifadə olunan tendensiya müşahidə olunur. Digər ölkələrin (ABŞ, Yunanıstan, Böyük Britaniya, İsrail, Yaponiya, Avstraliya) milli qanunvericiliyi ilə nəqliyyat vasitələrinin qanunsuz dövriyyəsilə mübarizəsinə dair nəzərdə tutulan tədbirlərin müsbət məqam və çatışmazlıqlarına xüsusi diqqət yetirilir.

Müəllif belə qənaətə gəlir ki, dünya birliyi nəqliyyat vasitələri dövriyyəsinə dair qanuni proseslərin dövlət tənzimlənməsinə diqqət yönəldir. Belə təsəvvür edirik ki, dünya təcrübəsində fəaliyyətin təşkilinə dair mənfi nümunələri nəzərə alaraq, beynəlxalq birlikdə mövcud olan daha effektiv tədbirlərin Ukrayna hüquq sahəsinə uyğunlaşdırılması məqsədmüvafiq olardı.

Yarmaki Vladimir

International experience in the area of counter-trafficking of transport vehicles

SUMMARY

The article is dedicated to the review of the latest examples of international experience in the area of counter-trafficking of transport vehicles. Based on the analysis of the modern situation, the author suggests that development of the contemporary Ukrainian legislation in this area technically includes two major trends: on the one hand, the Ukrainian legal system eagerly adapts existing international standards in the area of regulation of legal relations. On the other hand, contemporary Ukrainian legislation has a clear specific, based on the contents of the national legislation. In particular, major attention is focused on review of the positive aspects as well as negative aspects of the measures which comprise the strategy of counter-trafficking of transportation vehicles in such developed countries as the United States, Greece, Great Britain, Israel, Japan and Australia.

Based on his research, the author concludes that the international community puts an ever growing emphasis on the national governance of the legal aspects of transportation vehicles turnover. Another emphasis is placed on the active information campaigns dedicated to the counter-trafficking of the transportation vehicles and active involvement of the civil society institutions which can play an active role in the process. The author concludes that negative examples of the counter-trafficking of the transportation vehicles along with the legal norms which proved to be inefficient and ineffective must be taken into consideration during the legislation process. The process of drafting a new Ukrainian legislation in this field must also take into consideration the most effective solutions which were found and implemented by the international community in the area of counter-trafficking of the transportation vehicles. Such ground breaking achievements along with the best examples must be incorporated into the new Ukrainian legislation in this area to allow for a better protection of the legal rights of the vehicle owners.

Rəyçi: h.e.d. Əmir Əliyev

Təqdim edən: h.ü.f.d. Yeganə Balakışiyeva

Muradov Elsevər İsmayıl oğlu,
hüquq üzrə fəlsəfə doktoru, Bakı Dövlət Universitetinin
“Cinayət hüququ və kriminologiya” kafedrasının müəllimi

QƏSDƏN SAĞLAMLIĞA AZ AĞIR ZƏRƏR VURMA ƏMƏLİNİN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

UOT34:343.615.1

Açar sözlər: az ağır zərər, həyat üçün təhlükəli olmayan, əmək qabiliyyətlilik, sağlamlıq, niyyət.

Ключевые слова: менее тяжкий вред, неопасный для жизни; трудоспособность, здоровье, умысел.

Keywords: injury of average gravity, non-hazardous for human life, general ability for work, health, intention.

Qəsdən sağlamlığa az ağır zərər vurma əməlinin obyektiv cəhətinin təhlilinə keçməzdən əvvəl ümumiyyətlə sağlamlıq əleyhinə cinayətlərin tarixini nəzərdən keçirməyi zəruri hesab edirik. Bu baxımdan sağlamlıq əleyhinə cinayətləri ardıcıl şəkildə Çar Rusiyasının cinayət qanunnamələri, Azərbaycan SSR-in cinayət qanunvericilikləri və MDB ölkələrinin Model Cinayət Məcəlləsi əsasında öyrənməyi məqsədəuyğun bilirik.

Belə ki, 1845-ci il Cinayət və İslah cəzaları haqqında Qanunnamədə sağlamlıq əleyhinə cinayətlər müstəqil fəsildə – “sağlamlığa zərblərin, yaraların və digər zədələrin yetirilməsi” haqqında fəsildə təsbit edilmişdi. Qeyd edilən fəsil sağlamlıq əleyhinə cinayət-

lərin müxtəlif növlərinin olduqca geniş siyahısını nəzərdə tuturdu. Lakin bir çox tədqiqatçılar ədalətli şəkildə qeyd edirdilər ki, həmin cinayətləri mükəmməl bir sistemdə yerləşdirmək və onları ayırı-ayrı növlərə ayırmaq mümkün hesab edilmirdi (3, s. 327-365).

Bununla belə qanunverici tərəfindən həmin əməllərin çoxsaylı əlamətlərindən yeni qanunlarda tərkiblərin qurulması zamanı istifadə edilmişdir. Sağlamlıq əleyhinə edilən qəsdlərə görə məsuliyyət yetirilən zərərin xarakteri, onun yetirilməsi üsulu, şərait, subyektiv cəhətin, zərərçəkmişin xüsusiyyətləri və s. nəzərə alınmaqla differensiasiya edilir.

Nəticədə qeyd edilən qəsdlər arasında aşağıdakıların adı çəkilirdi: şikəst etmə, yaralama və sağlamlığa yetirilən digər zədələr. Öz növbəsində şikəst etmə ağır və az ağır, yaralar isə ağır və yüngül kimi növlərə ayrılırdı.

1903-cü il Cinayət Qanunnaməsinin qəbulu ilə sağlamlıq əleyhinə cinayətlərin sistemi aydın şəkildə ifadə olunurdu. Sağlamlıq əleyhinə cinayətlər iki böyük qrupa ayrılırdı: bədən xəsarətləri və şəxsiyyət üzərində zorakılıq.

Birinci qrupa daxil edilirdi:

daha ağır bədən xəsarəti (həyat üçün təhlükəli olan sağlamlığın pozulması, ruhi xəstəlik, görmənin, eşitmənin, dilin, əlin və ya ayağın, istehsal qabiliyyətinin itirilməsi, sifətin silinməz dərəcədə eybəcərləşdirilməsi);

həyat üçün təhlükəli olmayan, lakin müəyyən bir orqanın funksiyasının pozulmasında ifadə olunan ağır bədən xəsarəti;

sağlamlığın hər cür digər pozuntusunda ifadə olunan yüngül bədən xəsarəti.

Şəxsiyyət üzərində zorakılıq qismində qəsdən zərbə endirilməsi və ya bədənin toxunulmazlığını pozan digər zorakı hərəkət qəbul edilirdi (5, s. 629-646).

1922-ci il Azərbaycan SSR-in CM-də sağlamlıq əleyhinə olan cinayətlərin növlərə bölgüsünün əsasında da 1903-cü il Cinayət Qanunnaməsində təsbit edilmiş əsas fikirlər dayanırdılar. Qanunvericilik aktlarında mətni baxımdan uyğunluq da var idi: 1922-ci il CM-in ikinci bölməsinin beşinci fəslə "bədən xəsarətləri və şəxsiyyət üzərində zorakılıq" adlanırdı. Fərq ondan ibarət idi ki, zorakı hərəkətlər adı altında bədənin toxunulmazlığının pozulması yox, "fiziki ağrının yetirilməsi" kimi başa düşülməyə, "daha ağır və ağır bədən xəsarəti" eyni zamanda ağır kimi qəbul edilən bədən xəsarətlərinin siyahısının genişləndirilməsi və az ağır bədən xəsarətinin əlamətlərindən birinin dəyişdirilməsi yolu ilə müvafiq olaraq "ağır və az ağır" şəkildə adlandırılmağa başladı.

Bədən xəsarətlərinin sırasına aşağıdakılar daxil edilirdi: qəsdən bədəne ağır xəsarət yetirmə (CM-in 149-cu maddəsi), qəsdən bədəne az ağır xəsarət yetirmə (CM-in 150-ci maddəsi), qəsdən bədəne yüngül xəsarət yetirmə (CM-in 153-cü maddəsi), ehtiyatsızlıqdan bədəne xəsarət yetirmə (CM-in 154-cü maddəsi). Bu siyahıya həmçinin affekt vəziyyətində qəsdən bədəne ağır və ya az ağır xəsarət yetirmə (CM-in 151-ci maddəsi), həmçinin zəruri müdafiə həddinin, eyni zamanda cinayət törətmiş şəxsin tutulması üçün zəruri həddin aşılması nəticəsində bədəne ağır xəsarət yetirmə (CM-in 152-ci maddəsi) əməlləri aid edilirdi.

Şəxsiyyət üzərində zorakılıq formasında cinayətlər qismində aşağıdakılar qəbul edilirdi: bilə-bilə başqa şəxsin ağır zöhrəvi xəstəliyə yoluxdurulması (CM-in 155-ci maddəsi), bilə-bilə işçinin təhlükəli iş şəraitinə qoyulması (CM-in 156-cı maddəsi), qəsdən zərbə endirilməsi, döymə və ya digər zorakı hərəkətlərin edilməsi (CM-in 157-ci maddəsi), müxtəlif üsullarla azadlıqdan məhrum etmə (CM-in 159, 160-cı maddələri), bilə-bilə sağlam olan şəxsin ruhi xəstələr üçün nəzərdə tutulan xəstəxanaya yerləşdirilməsi (CM-in 161-ci maddəsi), özgənin uşağının oğurlanması, gizlədilməsi və ya dəyişdirilməsi (CM-in 162-ci maddəsi).

1927-ci il Azərbaycan SSR-in CM-də sağlamlıq əleyhinə olan cinayətlərə görə məsuliyyət haqqında normalar əhəmiyyətli dəyişikliyə məruz qalmadılar. Azərbaycan SSR-in 1927-ci il CM-də qanunverici sağlamlıq əleyhinə olan cinayətlərin üç pilləli bölgüsündən istifadə etmişdi – ağır, az ağır, yüngül bədən xəsarətləri. Qəsdən bədəne ağır xəsarət yetirmə CM-in 179-cu maddəsində belə təsbit edilmişdi: "görmənin, eşitmənin və ya hər hansı bir digər orqanın itirilməsinə, sifətin silinməz dərəcədə eybəcərləşdirilməsinə, ruhi xəstəliyə, yaxud həyat üçün təhlükəli olan sağlamlığın digər pozuntusuna səbəb olan qəsdən bədəne ağır xəsarət yetirmə". Maddənin dispozisiyasından göründüyü kimi "həyat üçün təhlükəli olan sağlamlığın pozulması" anlayışı "həyat üçün təhlükəli olan sağlamlığın digər pozuntusu" ifadəsi ilə əvəz edilmişdir. CM-in 180-ci maddəsində qəsdən bədəne az ağır xəsarət yetirmə cinayəti haqqında danışılırdı. CM-in 180-ci maddəsinin dispozisiyasına əsasən, həyat üçün təhlükəli olmayan, lakin sağlamlığın pozulmasına və ya hər hansı bir orqanın funksiyasının uzun müddətli pozuntusuna səbəb olan əməl qəsdən bədəne az ağır xəsarət yetirmə hesab edilirdi. CM-in 181-ci maddəsində isə, qəsdən bədəne yüngül xəsarət yetirmədən bəhs edilirdi. CM-in 181-ci maddəsinə əsasən, qəsdən bədəne yüngül xəsarət yetirmə, qəsdən bədəne ağır və ya az ağır xəsarət yetirmə əməllərindən fərqli olaraq, sağlamlığın pozulmasına səbəb olmayan əməl hesab edilirdi. Azərbaycan SSR-in 1922-ci il CM-də olduğu kimi 1927-ci il cinayət qanunvericiliyində də affekt vəziyyətində qəsdən bədəne ağır və ya az ağır xəsarət yetirmə (CM-in 182-ci maddəsi) əməli nəzərdə tutulmuşdu. Lakin 1922-ci il Azərbaycan

SSR-in cinayət qanunvericiliyindən fərqli olaraq, 1927-ci il CM-də zəruri müdafiə həddinin, eyni zamanda cinayət törətmiş şəxsin tutulması üçün zəruri həddin aşılması nəticəsində bədənə ağır xəsarət yetirmə əməlləri təsbit edilməmişdi.

1961-ci il Azərbaycan SSR-in CM-də sağlamlıq əleyhinə olan cinayətlər baş vermiş nəticələrin ağırlığından asılı olaraq qəsdən bədənə ağır (CM-in 102-ci maddəsi), az ağır (CM-in 105-ci maddəsi) və yüngül (CM-in 106-cı maddəsi) xəsarət yetirmə əməllərinə bölünürdü. İlk dəfə olaraq əmək qabiliyyətinin üçdə bir hissəsindən az olmamaqla uzun müddətə itirilməsi və əmək qabiliyyətinin üçdə bir hissəsindən az olmaqla uzun müddətə itirilməsi ilə nəticələnən bədən xəsarətləri müvafiq şəkildə Cinayət Məcəlləsinin qəsdən bədənə ağır (CM-in 102-ci maddəsi) və az ağır (CM-in 105-ci maddəsi) xəsarət yetirmə əməllərini nəzərdə tutan qeyd edilən maddələrin obyektiv cəhətində öz təsbitini tapmışdır. Bundan başqa CM-in 103 və 104-cü maddələrində güclü ruhi həyəcan vəziyyətində qəsdən bədənə ağır xəsarət yetirmə və zəruri müdafiə həddini aşmaqla bədənə ağır xəsarət yetirmə əməlləri təsbit edilmişdir.

17 fevral 1996-cı il tarixli MDB-nin iştirakçı dövlətlərinin parlamentlərarası assambleyası tərəfindən tövsiyəedici hüquqi akt kimi qəbul edilən Model Cinayət Məcəlləsində sağlamlıq əleyhinə cinayətlər həyat əleyhinə cinayətlərlə bir fəsildə qeyd edilmişdir. Qəsdən sağlamlığa ağır və az ağır zərər vurma əməlləri MDB-nin üzv dövlətlərinin Model Cinayət Məcəlləsinin 119 və 120-ci maddələrində sağlamlığa ağır zərər vurma və sağlamlığa orta ağır zərər vurma şəklində təsbit edilmişdir. Bundan başqa Model Cinayət Məcəlləsinin 121, 122 və 123-cü maddələrində qəflətən baş verən güclü ruhi həyəcan vəziyyətində (affekt) sağlamlığa orta ağır zərər vurma, cinayət törətmiş şəxsin yaxalanması üçün zəruri olan tədbirlərin aşılması ilə sağlamlığa ağır və ya orta ağır zərər vurma və zəruri müdafiə həddinin aşılması ilə sağlamlığa ağır zərər vurma əməlləri nəzərdə tutulmuşdur.

1999-cu il Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi sağlamlığa qəsdə görə məsuliyyət nəzərdə tutan normaları ayrıca fəsildə təsbit etməsə də, göstərilən cinayətlər nisbətən müstəqil əməllər qrupu yaradırlar. Sağlamlıq əleyhinə cinayətlərin belə bir "muxtariyyət" əldə etməsinin əsası qismində ilk öncə onların növ obyektinin özünəməxsus xüsusiyyətləri çıxış edir.

Bu növ cinayətlərin spesifik xüsusiyyətləri ona verilən aşağıdakı anlayışda öz əksini tapır:

"Sağlamlıq əleyhinə olan cinayətlər dedikdə digər insanın sağlamlığına qəsd edən və bədən xəsarətləri yetirən və ya onun xəstələnməsinə, yaxud patoloji vəziyyətə düşməsinə səbəb olan, həmçinin zərərçəkmiş həyat və sağlamlığı üçün təhlükəli vəziyyətə qoyan qəsdən və ehtiyatsızlıqdan törədilən əməllər başa düşülür".

Sağlamlıq əleyhinə olan cinayətləri müxtəlif meyarlar əsasında təsnifləşdirmək olar. Lakin tədqiqatın obyektini qəsdən sağlamlığa az ağır zərər vurma əməli təşkil edir. Buna görə də qəsdən sağlamlığa az ağır zərər vurma əməli cinayət qanununun özündə göstərilən nəticələrin müəyyən ağırlıq dərəcəsinə görə aparılan təsnifat qrupuna daxil dirlər.

Qəsdən sağlamlığa az ağır zərər vurma zərərçəkmiş şəxsin həyatı üçün təhlükəli olmayan və Azərbaycan Respublikası CM-in 126-cı maddəsində nəzərdə tutulan nəticələrə səbəb olmayan, lakin sağlamlığın uzun müddət pozulmasına səbəb olmuş və ya ümumi əmək qabiliyyətinin üçdə bir hissəsindən az olmaqla əhəmiyyətli dərəcədə itirilməsi ilə nəticələnən ictimai təhlükəli əməldir (1, s. 416).

Qəsdən sağlamlığa az ağır zərər vurma cinayətinin obyektini digər şəxsin sağlamlığıdır.

Cinayət maddi tərkibli olduğuna görə, onun obyektiv cəhəti özünə üç əlamətin məcmusunu daxil edir: a) hərəkət və ya hərəkətsizlik formasında əməl; b) sağlamlığa az ağır zərər formasında nəticə; c) əməllə baş vermiş nəticə arasında səbəbli əlaqə.

Təhlil olunan cinayətin obyektiv cəhətinin xarakteristikasında əsas cəhət zərərçək-

mişin sağlamlığına az ağır zərərin vurulmasıdır. Bu anlayış aşağıdakı əlamətlərlə səciyyələnir: 1) həyat üçün təhlükəli olmaması; 2) Azərbaycan Respublikasının CM-in 126-cı maddəsində nəzərdə tutulan nəticələrə səbəb olmaması; 3) sağlamlığın uzun müddətə pozulması; 4) ümumi əmək qabiliyyətinin üçdə bir hissəsindən az olmaqla əhəmiyyətli dərəcədə itirilməsi.

Adları çəkilən birinci iki əlamət neqativ, sonuncu iki əlamət isə, pozitiv (konstruktiv) əlamətlərdir. Neqativ əlamətlərin köməyi ilə sağlamlığa vurulan az ağır zərər ağır zərərdən fərqləndirilir. Konstruktiv əlamətlər qanunverici tərəfindən “az ağır zərər” anlayışının məzmununun müəyyən edilməsi üçün istifadə edilir. Neqativ və pozitiv əlamətləri daha geniş şəkildə təhlil edək.

Həyat üçün təhlükəli olmama əlaməti onda ifadə olunur ki, əgər zərərçəkmiş şəxsin sağlamlığına yetirilən zərər ölümlə nəticələnə bilən həyatı təhlükə altına alan vəziyyət yaratmırsa, şəxsin sağlamlığına vurulan belə zərər “az ağır” zərər kimi qəbul edilir. Sağlamlığa az ağır zərər vurmanın mövcudluğu haqqında məsələni həll etməzdən əvvəl, Azərbaycan Respublikasının Səhiyyə Nazirliyinin əmri ilə təsdiq edilmiş “Sağlamlığa zərər vurmanın məhkəmə-tibbi ekspertizası Qaydalar”ında sadalanan insan həyatı üçün təhlükəli olan sağlamlığa zərər vurmanın bütün növlərini kənarlaşdırmaq lazımdır.

Azərbaycan Respublikası CM-in 126-cı maddəsində nəzərdə tutulan nəticələrə səbəb olmama dedikdə burada zərər yetirən şəxsin hərəkətlərinin görmə, eşitmə, nitq qabiliyyətinin və ya hər hansı bir orqanın, yaxud bu orqanın funksiyasının itirilməsinə, psixi pozuntuya və ya sağlamlığın başqa cür pozulmasına, əmək qabiliyyətinin üçdə bir hissəsindən az olmamaqla uzun müddətə itirilməsi ilə və ya təqsirkar üçün aşkar surətdə zərərçəkmiş şəxsin peşəkar əmək qabiliyyətinin tam itirilməsi ilə əlaqədar olan və ya hamiləliyin pozulmasına, şəxsin narkomanlıqla və ya toksikomanlıqla xəstələnməsinə, yaxud sifətin silinməz dərəcədə eybəcərləşdirilməsinə səbəb olmaması başa düşülür (4, s. 34).

Sağlamlığın uzun müddətə pozulması adı altında (patoloji meyar) xəstəliyin və ya orqanizmin funksiyasının pozulmasının nəticəsi kimi çıxış edən əmək qabiliyyətinin üç həftədən artıq müddətə (21 gündən artıq) müvəqqəti pozulmasını başa düşmək lazımdır. Xəstəliyin davamiyyət müddəti ümumi qaydaya görə, xəstəlik vərəqəsində qeyd edilən müvəqqəti əmək qabiliyyətsizliyinin müddəti ilə müəyyən edilir. Bununla zərərçəkmişin xəstəxanaya yerləşdirilməsi və müalicə müəssisəsindən çıxarılması tam sulkularla hesablanır.

Sağlamlığın uzun müddətə pozulması əlaməti əsasında az ağır zərər vurmaya bir qayda olaraq, ağır olmayan qapalı sınıqları və ya uzun sümüklərin çatlarını, üz skeletinin xırda qapalı sınıqlarını, kiçik oynaq sümüklərinin çıxıqlarını, döş sümüyünün sınıqlarını, çanaq sümüyünün bud sınıqlarını, bel sümüyü çıxıntılarının sınıqlarını, barmaq sümüyünün sınığını, baş beyinin az ağır dərəcədə silkələnməsini və s. aid edirlər.

Cinayət hüquq nəzəriyyəsində sümüklərin xırda çatlaması kimi skelet sümüklərinin bütövlüyünün pozulması hallarının qəsdən sağlamlığa az ağır zərər vurmaya aid edilməsinin düzgünlüyünə dair şübhə doğuran bir mövqe öz əksini tapmışdır. Qeyd edilir ki, bu kimi hallarda sümüklərin birləşməsi prosesi sınıqlarla müqayisədə daha tez baş verir (2, s. 101).

Ümumi əmək qabiliyyətinin üçdə bir hissəsindən az olmaqla əhəmiyyətli dərəcədə itirilməsi adı altında ümumi əmək qabiliyyətinin 10 %-dən 30 %-ə qədər dayanıqlı itirilməsini başa düşmək lazımdır. Əmək qabiliyyətinin itirilməsi dərəcəsi məhkəmə tibb ekspertizası tərəfindən qaydalara əsaslanaraq müəyyən edilir. Məsələn, sağ əlin şəhadət barmağının itirilməsini tibb işçiləri 20% həcmində əmək qabiliyyətinin dayanıqlı itirilməsi kimi qiymətləndirirlər. Təcrübədə ümumi əmək qabiliyyətinin dayanıqlı itirilməsi əlaməti üzrə sağlamlığa az ağır zərər vurmaya həmçinin ayağın və ya əlin böyük barmağının itirilməsini, böyrəklərdən birinin çıxarılmasını, nitqin ciddi şəkildə çətinləşməsinə və s. aid edirlər.

Cinayətin subyektiv cəhəti həm birbaşa, həm də dolayı qəsdlə xarakterizə olunur: təqsirkar zərərçəkmişin sağlamlığına zərər vurulmasına yönələn hərəkətlərin (hərəkətsizlik) ictimai təhlükəliliyini dərk edir, Azərbaycan Respublikası CM-in 127-ci maddəsində göstərilən nəticələrin baş verməsini əvvəlcədən görür və belə nəticələrin baş verməsini arzu edir (düzünə qəsd) və ya onların baş verməsinə şüurlu surətdə yol verir, yaxud onlara etinasız münasibət göstərir (dolayı qəsd).

Qəsd konkretləşdirilmiş və konkretləşdirilməmiş ola bilər. Konkretləşdirilməmiş qəsd zamanı təqsirkarın hərəkətləri faktiki baş verən nəticələr əsasında tövsif olunur.

Cinayətin motivi əməlin (hərəkət və ya hərəkətsizlik) Azərbaycan Respublikasının CM-in 127.1-ci maddəsi üzrə tövsifinə təsir göstərmir. Lakin əməlin (hərəkət və ya hərəkətsizlik) törədilməsi motivinin düzgün müəyyən edilməsi qeyd edilən tərkibi oxşar əməllərdən fərqləndirməyə kömək edir.

Əgər zərərçəkmişin sağlamlığına az ağır zərər vurma şəxsi qərəzlilik münasibətləri zəminində baş verməmişdirsə və təqsirkar tərəfindən ictimai qaydanın kobud şəkildə pozulması ilə müşayiət olunmamışdırsa, əməl Azərbaycan Respublikası CM-in 221-ci maddəsilə (xuliqanlıq) yox, 127-ci maddəsi ilə tövsif edilməlidir.

Qanunverici tərəfindən Azərbaycan Respublikası CM-in 127.2.3-cü maddəsinə xuliqanlıq niyyətinin daxil edilməsindən sonra bu kimi hərəkətlərin, hətta xuliqanlıq motivi üzrə törədilən hərəkətlərin tövsifində mübahisələr yaranmışdır. Xuliqanlıq niyyəti ilə qəsdən sağlamlığa az ağır zərər vurma və xuliqanlıq yalnız cinayətlərin real məcmusunu yarada bilər. Qalan bütün hallarda əməl Azərbaycan Respublikası CM-in 127.2.3-cü maddəsi ilə əhatə olunur və cinayət qanunvericiliyinin 221-ci maddəsilə əlavə tövsif tələb olunmur.

Cinayətin subyektivi 14 yaşına çatmış fiziki, anlaqlı şəxsdir.

İstifadə edilmiş mənbələr:

1. Агаев И.Б. Уголовное право Азербайджанской Республики. М.: Юрист, 2009, 684 с.
2. Дубовец П.А. Ответственность за телесные повреждения по советскому уголовному праву. М., 1964, 159 с.
4. Самедова Ш.Т. Уголовное право Азербайджанской Республики. Особенная часть. Баку: Адильоглы, 2008, 284 с.
3. Российское законодательство X-XX веков. Т. 4. М., 1985, 965 с.
5. Уголовное уложение. СПб., 1904, 400 с.

Мурадов Эльсевар

Общая характеристика умышленного причинения менее тяжкого вреда здоровью

РЕЗЮМЕ

Умышленное причинение менее тяжкого вреда здоровью есть причинение здоровью потерпевшего такого вреда, который не опасен для жизни потерпевшего и не повлечет последствий, указанных в статье 126 УК АР, но вызвал длительное расстройство здоровья или значительную стойкую утрату общей трудоспособности менее чем одну треть.

Muradov Elsever

**The nature of intentional infliction of injury
of the average gravity health**

SUMMARY

The article deals with intentional infliction of grave injury or injury of average gravity health, which is not hazardous to human life and which has not involved consequences referred to in Article 126 of Azerbaijan's Criminal Code, but which has caused protracted injury to health or considerable stable loss of general capacity for work by not less than one-third.

Rəyçi: h.e.d., prof. Firudin Səməndərov
Təqdim edən: h.ü.f.d. Xanlar Bayramzadə

Əliyev Nazim Tələt oğlu,

Azərbaycan Respublikası DİN-in Polis Akademiyasının rəisi,
polis general-mayoru, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru
naliyev10@mail.ru

SOYĞUNÇULUQ ƏMƏLLƏRİ İLƏ MÜBARİZƏNİN KRİMİNOLOJİ ASPEKTLƏRİ

UOT34:343.9.018;343.185

Açar sözlər: soyğunçuluq, cinayətlərin dinamikası, kriminoloji təhlil, cinayət statistikas, kriminoloji tədqiqat, cinayətlərin profilaktikas.

Ключевые слова: грабеж, динамика преступлений, криминологический анализ, уголовная статистика, криминологическое исследование, профилактика преступлений.

Keywords: mugging, the dynamics of crimes, criminology, the criminal statistics, burglary, theft.

Mülkiyyət əleyhinə olan cinayətlərlə, o cümlədən soyğunçuluq əməlləri ilə kriminoloji mübarizə probleminin aktualığı bir sıra amillərlə şərtlənmişdir.

Hüquq-mühafizə və digər dövlət orqanları tərəfindən görülən bütün tədbirlərə baxmayaraq soyğunçuluq, yəni özgə əmlakını açıq talama əməli Azərbaycanda geniş yayılmış cinayətlərdən biri olaraq qalmaqdadır. Belə ki, 2007-ci ildə mülkiyyət əleyhinə qeydə alınmış 4052 cinayətdən 218-i soyğunçuluq, 142-si quldurluq olduğu halda,

2008-ci ildə qeydə alınmış mülkiyyət əleyhinə törədilmiş 5782 cinayətdən 369-u soyğunçuluq, 202-si quldurluq olmuşdur. 2007-ci illə müqayisədə 2008-ci ildə quldurluq 42,3%, soyğunçuluq isə 1,7 dəfə artmışdır.

Təhlil göstərir ki, 2000-2009-cu illərdə qeydə alınmış soyğunçuluq əməllərinin dinamikası artma meyli ilə xarakterizə olunmuşdur. Belə ki, 2000-ci illə müqayisədə (145 soyğunçuluq faktı) 2009-cu ildə bu növ cinayətlərin sayı 2,44 dəfə artaraq 354 olmuşdur.

Bu illər ərzində soyğunçuluq əməllərinin strukturunun analizi göstərir ki, 2000-ci ildə Azərbaycan Respublikası CM-in 180.1-ci maddəsi ilə məsuliyyət doğuran, yəni heç bir tövsiyə ilə əlamətlərlə xarakterizə olunmayan soyğunçuluq əməllərinin sayı 40 olduğu halda 2009-cu ildə bu növ qeydə alınmış kriminal əməllərin sayı 177-ə çataraq 4,42 dəfə artmışdır.

2000-2009-cu illərdə CM-in 180.2-ci maddəsi ilə məsuliyyəti nəzərdə tutan, yəni qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs tərəfindən, təkrar, yaşayış sahəsinə, habelə binaya, anbara və ya başqa saxlanc yerlərinə qanunsuz olaraq girməklə, insanların həyatı və ya sağlamlığı üçün təhlükəli olmayan zor tətbiq etməklə, zərərçəkmiş şəxsə xeyli miqdarda ziyan vurmaqla törədilən soyğunçuluq əməllərinin dinamikası da ümumən artma meyli ilə səciyyələnmişdir. 2000-ci ildə bu kateqoriyalı qeydə alınmış soyğunçuluq əməllərinin

sayı 96 olduğu halda, 2009-cu ildə bu növ kriminal əməllər artaraq 176-ya çatmış, 2000-ci illə müqayisədə 2009-cu ildə soyğunçuluq 83,3% artmışdır.

Soyğunçuluq cinayətlərinin böyük əksəriyyəti şəhərlərdə törədilir. Soyğunçuluq əməlləri nəticəsində vurulan maddi və mənəvi ziyanın həcmi də artmaqdadır. Son illərdə qrup halında, əvvəllər məhkum olunanlar, yetkinlik yaşına çatmayan şəxslər tərəfindən törədilən soyğunçuluq cinayət əməllərinin sayının artması meylə də narahatlıq doğuran hallardandır. Bu növ cinayətlərin strukturunda bir sıra keyfiyyət dəyişmələrinin baş verdiyini, onlarda yeni, daha təhlükəli xarakter daşıyan meyillər yarandığını, soyğunçuluq əməllərinin ictimai təhlükəliliyinin, cinayətkarlar tərəfindən həyat və sağlamlıq üçün təhlükəli olmayan zor tətbiqetmə hallarının artdığını, bir çox hallarda isə soyğunçuluqla başlayan cinayətlərin quldurluğa, adam öldürməyə və digər daha ağır cinayətlərə çevrildiyini də göstərmək lazımdır.

Soyğunçuluq əməllərinin xuliqanlıq, qəsdən bədənə ağır və az ağır zərər vurma, zorlama və s. kimi həyat və sağlamlıq, şəxsiyyətin cinsi toxunulmazlığı, ictimai qayda əleyhinə olan bir sıra cinayətlərlə müşayiət olunduğu da məlumdur. Yollarda avtonəqliyyat, xüsusən də taksi sürücülərinə qarşı törədilən soyğunçuluq faktları da mövcuddur. Cinayətkarların arasında əlverişli şərait yarandığı halda situativ vəziyyətdə cinayət törədənlər də vardır və onların sayının heç də az olmadığını qeyd etmək lazımdır. Bir sözlə soyğunçuluğun hüquqi və sosial-psixoloji məzmununda dəyişikliklər baş vermiş, bir sıra xarakteristikalara görə müasir soyğunçuluq əməlləri «ənənəvi» quldurluğa yaxınlaşmağa başlamışdır.

Bütün bunlar isə soyğunçuluq əməllərinin kriminoloji xarakteristikasının, vəziyyətinin, struktur və dinamikasının, əsas meyl və qanunauyğunluqlarının, cinayətkarın və zərərçəkənin şəxsiyyətinin, bu əməlləri doğuran halların, onların səbəbiyyət kompleksinin öyrənilməsi zəminində bu növ cinayətlərlə mübarizənin kriminoloji əsaslarının yaradılmasının Azərbaycan realıqları

üçün olduqca aktual olduğunu və böyük əhəmiyyət kəsb etdiyini göstərir.

Kriminoloji analiz bir daha göstərmişdir ki, soyğunçuluq cinayətləri Azərbaycanın kənd zonaları üçün xarakterik deyildir. Azərbaycanın Bakı, Sumqayıt, Gəncə, Şirvan və Mingəçevir kimi şəhərlərində törədilən soyğunçuluq cinayətlərinin xüsusi çəkisi 79 % olmuşdur. Respublikanın digər regionlarının (şəhərlərin, şəhər tipli qəsəbələrin, rayon mərkəzlərinin və kəndlərin) soyğunçuluqda məcmu «payı» isə cəmi 21 % olmuşdur. Bu isə bir daha soyğunçuluq kimi tamah-zorakı cinayətlərin əsasən şəhərlər, xüsusən də böyük şəhərlər üçün xarakterik olduğunu bir daha göstərir. Bunun da öz səbəbləri vardır. Belə ki, böyük şəhərlərdə cinayət hadisəsi yerindən qaçaraq gizlənmək, kütləyə qarışmaq imkanı daha yüksəkdir. Bundan başqa, şəhərlərin bir sıra küçə və dalanlarında, şəhəratrafi kiçik parklarda gecə vaxtı işıqların yanmaması, böyük ticarət mərkəzlərinin, vağzalların olması da soyğunçuluq üçün əlverişli zəmin yaradır.

Cinayət statistikasının məlumatları, quldurluq və soyğunçuluq cinayətlərinin nisbəti soyğunçuluq kimi tamah-zorakı xarakter daşıyan cinayətlərin yüksək latentlik əmsalına malik olmasını göstərir. Bunu 1998-2000-ci illəri əhatə edən dövr ərzində bir sıra MDB üzvü olan ölkələrdə əhalinin 100 min nəfəri üzrə soyğunçuluq və quldurluq cinayətlərinin səviyyəsinin (cinayətkarlıq əmsalının) müqayisəli təhlili də göstərir. Belə ki, bu illərdə Özbəkistan, Qazaxıstan, Belarus, Ukrayna və Rusiya kimi ölkələrdə soyğunçuluq və quldurluğun nisbəti 2,6:1, 3,1:1, 3,3:1, 4,4:1 və 3,2:1 olduğu halda, Azərbaycanda bu nisbət əksinə 1:1,5 kimi olmuşdur. Bu isə bir daha soyğunçuluq cinayətlərinin kifayət qədər yüksək latentliyindən xəbər verir. Yalnız son illərdə cinayət statistikasına müəyyən qədər real vəziyyəti əks etdirməyə başlamışdır. Belə ki, 2008-ci ildə qeydə alınmış soyğunçuluq və quldurluq cinayətlərinin sayının nisbəti 1,8 : 1 olmuşdur. Bunun da səbəblərindən biri kimi 2008-ci ildən başlayaraq DİN sistemində «102» zəng mərkəzinin fəaliyyətə başlaması və

nəticədə cinayətlərin qeydiyyatı və uçotunun daha da dəqiqləşməsi göstərilə bilər.

Cinayət statistikasının məlumatlarının kriminoloji təhlili son illərdə soyğunçuluğun vəziyyəti, struktur və dinamikasında bir sıra neqativ xarakterli kəmiyyət və keyfiyyət dəyişikliklərinin baş verdiyini göstərir. Belə ki, 2007-ci ildə soyğunçuluq cinayətlərinin ağır (CM-in 180.2-ci maddəsi) və xüsusilə ağır (CM-in 180.3-cü maddəsi) növləri üzrə müvafiq olaraq 106 və 3 cinayət faktı qeydə alındığı halda, 2008-ci ildə bu növ kriminal əməllərin sayı xeyli artaraq 178 (1.69 dəfə artım) və 12 (4 dəfə artım) olmuşdur. 2009-cu ildə qeydə alınmış soyğunçuluq cinayətlərinin sayında nisbi azalma müşahidə olunsa da, eyni zamanda onun xüsusilə ağır növündə böyük artım (2007-ci illə müqayisədə 13 dəfə, 2008-ci illə müqayisədə isə 3 dəfədən çox) baş vermiş, bu növ 39 soyğunçuluq faktı qeydə alınmışdır. Narahatlıq doğuran amillərdən və neqativ meyillərdən biri də son illərdə xarici vətəndaşlar və qadınlar tərəfindən törədilən soyğunçuluq hallarının qeydə alınması, yetkinlik yaşına çatmayanlar tərəfindən törədilən bu növ əməllərin sayının artması, soyğunçuluq cinayətlərini törədən şəxslərin strukturunda əvvəllər cinayət törətmiş və ya sərxoş halda, o cümlədən narkotik sərxoşluq vəziyyətində cinayət törətmiş şəxslərin xüsusi çəkisinin artmasıdır. 2009-cu ildə qeydə alınmış soyğunçuluq əməllərinin böyük əksəriyyətinin, qeydə alınmış 354 cinayətdən 128-nin mobil telefon soyğunçuluğu ilə bağlı olduğu da göstərilə bilər. 2007-ci illə müqayisədə 2009-cu ildə qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs tərəfindən (62,3 % artım), zərər çəkmiş şəxsə xeyli miqdarda ziyan vurmaqla (80 % artım), mütəşəkkil dəstələr tərəfindən (12 dəfə artım), əvvəllər məhkum olunmuşlar tərəfindən (24 dəfə artım) törədilən kimi soyğunçuluğun ağır növlərində artım baş vermişdir.

2007-2009-cu illərdə ictimai yerlərdə törədilən soyğunçuluq əməlləri artmış (13,6 %), eyni zamanda mənzəllərdən edilən soyğunçuluğun dinamikasında ciddi dəyişiklər baş verməmişdir. 2007-ci illə müqayisədə 2009-cu ildə mobil telefonların talanması faktları

26,7 % artmışdır. Bu illər ərzindən cibdən və ya əl çantasından edilən açıq talama faktları 3 dəfə artmışdır (2007-ci ildə 7 fakt, 2009-cu ildə isə 21 fakt qeydə alınmışdır).

Kriminoloji təhlil göstərmişdir ki, əgər əvvəllər, yəni XX əsrin 80-90-cı illərində soyğunçuluq cinayətlərində talama predmetini əsasən papaq, digər geyim əşyaları (pencək, plaş, palto), qol saati, üzük, boyunbağı, zərərçəkmişin cibində olan pullar, ərzaq məhsulları təşkil edirdisə, hazırda bu cinayətlərin predmeti qismində daha çox mobil telefonlar, onların aksesuarları, qadın sığaları, pullar, əl çantası və sairə çıxış edir. Soyğunçuluq zamanı kənd təsərrüfatı məhsullarının (məsələn, 3 torba qoz), heyvanların (qoyun), 8 toyuğun, habelə xalçanın götürülməsi halları da qeydə alınmışdır. Bir sıra hallarda soyğunçular dəyəri az olan əşya və predmetlər ələ keçirmiş, sonradan onları reallaşdırmağa da çalışmamışlar.

Təhlil göstərmişdir ki, cinayətlərin 19-22 %-i insanların həyatı və ya sağlamlığı üçün təhlükəli olmayan zor tətbiq etməklə törədilir.

Statistik təhlil soyğunçuluq cinayətlərinin daha çox gənc və orta yaşlı şəxslər tərəfindən törədilməsi barədə kriminoloji ədəbiyyatda qeyd olunan və hüquqşünasların əksəriyyəti tərəfindən söylənilən fikri bir daha təsdiqləyir.

Cinayətkarlardan 23,0 %-i cinayət əməlini törədən zaman alkoqol sərxoşluğu, 5,2 %-i isə narkotik sərxoşluq vəziyyətində olmuşdur. Beləliklə, seçmə tədqiqatlar cinayətkarların və zərərçəkənlərin müəyyən hissəsinin cinayət hadisəsi zamanı alkoqol və ya narkotik sərxoşluq vəziyyətində olduğunu göstərir.

Təhlil göstərmişdir ki, soyğunçuluq cinayətlərindən daha çox zərər çəkənlər qadınlardır. Zərərçəkənlər arasında onların xüsusi çəkisi 50,9 % olmuşdur. Zərərçəkənlər arasında kişilər 40,0 %, yeniyetmələr 7,8 %, azyaşlı uşaqlar isə 1,3 % təşkil etmişdir.

Soyğunçuluq cinayətləri üzrə cinayət statistikasının məlumatlarının təhlili, seçmə tədqiqatlar, son illərdə bu növ cinayətlərin aşağıdakı meyillərlə və qanunauyğunluqlarla səciyyələndiyini göstərir:

1) soyğunçuluqda «peşəkarlığın» aşağı düşməsi;

2) dövlət və ya ictimai mülkiyyətin açıq yolla talanması hallarının soyğunçuluğun ümumi strukturunda minimal səviyyəyə enməsi;

3) evlərdən və mənzillərdən vətəndaşların şəxsi əmlakının açıq yolla talanması hallarının azalması, küçə soyğunçuluğunun artması;

4) cinayətkarların xeyli «cavanlaşması», yeniyetmələrin və aşağı yaş həddli gənclərin kriminal fəallığının yüksəlməsi;

5) xüsusi olaraq soyğunçuluq cinayətlərinin törədilməsi üçün yaradılmış qrupların azalması;

6) kor-təbii formalaşdırılmış qruplarla soyğunçuluq cinayətlərinin törədilməsi hallarının artması və s.

XIX-XX əsrlərdə hüquqşünaslar cinayətkarlığın əsas səbəbləri sırasında aşağı təhsil və peşə səviyyəsini, natamam ailələrin mövcudluğunu, maddi cəhətdən imkansızlığı (kasıblığı) və s. aid edirdilər. Həqiqətən də, empirik tədqiqatlar qeyd olunan amillərlə cinayətkarlıq arasında müəyyən statistik əlaqənin olduğunu göstərir. Eyni zamanda, cinayətkarlığın səbəblərinə belə bir yanaşma səthi hesab edilməlidir.

XX əsrin 60-80-ci illərində aparılan kriminoloji tədqiqatlar tamah cinayətlərinin 4-9%-nin səbəbinin birbaşa ehtiyac təşkil etdiyini göstərmişdir. Apardığımız araşdırmalar hazırda, müasir sosial-iqtisadi münasibətlər şəraitində tamah-zorakı cinayətlərin, o cümlədən də soyğunçuluğun 15-21%-nin ehtiyac üzündən törədildiyini göstərmişdir.

Hesab edirik ki, maddi xarakterli amillər insanların davranışına, o cümlədən cinayətkar davranışa müəyyən qədər təsir etsə də, eyni zamanda bu təsir xeyli dərəcədə maddi xarakterli bu amillərin konkret şəxs tərəfindən necə dərk olunmasından və qavranılmasından, mənəvi qiymətləndirmənin xarakterindən asılıdır. Cəmiyyətdə mövcud həyat tərzində, maddi rifah səviyyəsində olan əhəmiyyətli fərqlər, həyat nemətləri ilə təmin olunmayan bir sıra adamlarda məişət şəraitindən, həyatdan narazılıq, pessimizm doğurur ki, bu da zəif iradəli adamları cinayətkar

yola düşmələrinə şərait yaradır. Keçirdiyimiz sorğular göstərmişdir ki, soyğunçuluğa görə məhkum olunan şəxslərdən 26-30 %-i özlərini incidilmiş, hüquqları tapdanmış hesab etməklə, həyat nemətlərindən, elementar məişət şəraitindən məhrum olmaları nəticəsində soyğunçuluq əməlini törətdiklərini bildirmişlər. Beləliklə, yoxsulluq, maddi cəhətdən imkansızlıq hallarının tamah və tamah-zorakı cinayətkarlığın səbəblərinə və şəraitlərinə çevrilmə halları son illərdə artmaqdadır. Yeni iqtisadi şəraitə uyğunlaşa bilməyən, bunu bacarmayan, sosial statusu kəskin surətdə dəyişən, sosial əlaqələri itirən, «heç kəsə lazım olmayan insanlar» təbəqəsi yaranır ki, ehtiyac və mərhumiyyətlər girdabına düşən bu tip bir sıra şəxslərdə cinayət törətməyə olan meyillər xeyli güclənir. Bir sıra hallarda orta məktəbi qurtarıqdan sonra ali məktəblərə daxil ola bilməyən və heç bir yerdə işləməyən yeniyetmə və gənclər şübhəli həyat təzi keçirən şəxslərlə təsadüfi əlaqələr qururlar. Yeni şəraitlərə uyğunlaşa bilməyən bu şəxslərdə cəmiyyətə zidd baxışlar, vərdişlər formalaşır, spirtli içkilərə və narkotik maddələrə aludəçilik yaranır, spirtli içkilərin və narkotik vasitələrin təsiri altında tamah-zorakı xarakterli cinayətlər, o cümlədən soyğunçuluq törədilir. Bir sıra hallarda gənclərə və yeniyetmələrə istiqamətlənən mədəni-tərbiyəvi xarakterli təbliğatın bacarıqsız, formal təşkil edildiyi, bəzi valideynlərin təsiri altında yeni nəslin ideyasızlıq, mənəviyyətsizlik, abi-havasında böyüdüüyü, bunun da uşaqların psixologiyasının formalaşmasına mənfi təsir göstərdiyi də qeyd edilməlidir. Gənclər arasında intizam, böyüklərə hörmət və ehtiram, özünü-cəmləmə, təmənnəsizlik, fədakarlıq, zəruri hallarda güzəştə, kompromisə getməyi bacarma kimi dəyərlər də xeyli zəifləmişdir. Bu gün yaşadığımız sosial-iqtisadi münasibətlər şəraitində bəzi gənclərdə digər dəyərlər sistemi formalaşmağa başlamışdır (nəyin bahasına olursa olsun varlanmaq, sosial statusu yüksəltmək və bundan ötrü yalan və hiylələrə, hüquq pozuntularına və hətta cinayət törətməyə belə daxilən hazır olma və s.). Nəticədə isə sosial-psixoloji baxımdan

ciddi deformasiyalara uğramış şəxsiyyət formalaşa bilər ki, onun da davranışını proqnozlaşdırmaq çətindir.

Hesab edirik ki, tamah-zorakı cinayətkarlıqla mübarizənin kompleks elmi-nəzəri modeli işlənib hazırlanmalı, bu model əsasında hazırlanmış proqramda isə tamah-zorakı cinayətlərin səbəb və şəraitlərinin, onları doğuran halların minimuma endirilməsi; hüquq-mühafizə orqanlarının iş metodları və vasitələrinin təkmilləşdirilməsi; proqramın reallaşdırılmasının maddi, təşkilati, texniki, informasiya və s. cəhətdən təmini kimi vəzifələr kompleksinin həlli yolları və mexanizmləri nəzərdə tutulmalıdır. Ümumən respublikada, habelə onun ayrı-ayrı regionlarında, böyük şəhərlərində soyğunçuluğun analizi və proqnozuna, səbəbiyyət kompleksinin öyrənilməsinə; onların aradan qaldırılması metodlarının, üsul və vasitələrinin müəyyən edilməsinə; sosial nəzarət sisteminin effektivliyinin yüksəldilməsi yollarının işlənib hazırlanmasına xüsusi diqqət verilməlidir.

Soyğunçuluq əməllərinin qarşısının alınmasına yönəldilmiş ümumisosial tədbirlər sırasında aşağıdakıları göstərmək olar:

– ölkədə sosial-iqtisadi şəraitin ümumən optimallaşdırılmasına yönəlmiş kriminogen təsirə malik səbəb və şəraitlərin (sərxoşluq, narkomanlıq, nəzarətsiz miqrasiya, əhalinin aşağı həyat səviyyəsi, sosial-məişət məsələləri) aradan qaldırılması, alkoqolizm və narkomaniyadan pulsuz məcburi müalicə üzrə tibbi-psixoloji rehabilitasiya və müalicə müəssisələri şəbəkəsinin yaradılması;

– uşaq nəzarətsizliyi və gənclərin asudə vaxt keçirmə problemlərini ərazi üzrə gənclər və yeniyetmələr klublarının (maraq dairələrinə görə, idman bölmələrinin) yaradılması yolu ilə həll edilməsi. Müəssisələrin, məktəblərin himayəyə götürmə institutunun bərpa edilməsi;

– mürəkkəb həyat şəraitinə düşmüş və ya zorakılığa məruz qalmış yeniyetmələrə tibbi, hüquqi, psixoloji və maliyyə köməyi göstərilməsi məqsədilə müvəqqəti olaraq onların yerləşdirilməsi üçün xüsusi müəssisələrin yaradılması;

– yaşamaq üçün vasitələrdən məhrum olan valideynsiz və atılmış uşaqlar üçün internat məktəblərinin, sosial-reabilitasiya müəssisələr şəbəkəsinin genişləndirilməsi, onların maddi bazasının yüksəldilməsi;

– çoxuşaqlı və az təminatlı ailələrin yaşayış və məişət şəraitinin yaxşılaşdırılması üzrə kompleks tədbirlərin həyata keçirilməsi;

– yeniyetmə və gənclərin, işsizlərin və evsizlərin, qaçqınların və məcburi köçkünlərin, əvvəllər məhkum olunanların və daimi gəlir mənbəyi olmayanların sosial məşğulluğunun təmini üzrə tədbirlərin işlənib hazırlanması və reallaşdırılması;

– gənclərin mədəni və mənəvi-ideoloji tərbiyəsi məsələlərinin dövlət tərəfindən tənzimlənməsi və maliyyələşdirilməsi, Azərbaycan cəmiyyətinin təşəkkül tapmış tarixi-mədəni ənənələrinə əsaslanmış gənclərin tərbiyəsi üzrə konseptual proqramların yaradılması;

– əhalinin hüquqi mədəniyyətinin yüksəldilməsi və qanunriayət həyat tərzinin təbliği istiqamətində kütləvi informasiya vasitələrinin fəaliyyətinin aktivliyinin daha da artırılmasının təmini (məsələn, sosial reklamın yaradılması və genişləndirilməsi), kütləvi informasiya vasitələrində hüquq-mühafizə orqanlarının cinayətkarlıqla mübarizə sahəsində müsbət təcrübəsinin işıqlandırılması;

– sosial həyatın bütün sahələrində intizamın və məsuliyyətin yüksəldilməsi və s.

Təbii ki, müasir dövrdə sosial-iqtisadi amillərin kriminogen təsirinin aşağı salınması yerinə yetirilməsi çətin və mürəkkəb olan vəzifələrdəndir. Məhz buna görə də soyğunçuluq əməllərinin xüsusi-kriminoloji qarşısının alınması tədbirlərinin işlənib hazırlanması bu gün üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Hesab edirik ki, belə tədbirlər aşağıdakılardan ibarət olmalıdır:

– zorakılıq tətbiq etməklə, mənzillərə qanunsuz girməklə törədilən soyğunçuluq əməllərinə görə cinayət məsuliyyətinin, nəzərdə tutulan sanksiyaların gücləndirilməsi;

– yeniyetmələrlə aktiv profilaktik iş (sosial-mədəni xarakterli məsələlərin həlli, uğursuz ailələrin qeydiyyatı, valideynlik hüquqları

rından məhrum etmə), müxtəlif hakimiyyət orqanlarının (icra strukturları, daxili işlər orqanları, qəyyumluq və himayə orqanları və s.) nümayəndələri tərəfindən bu işlərin kompleks şəkildə həyata keçirilməsinin təşkili;

– böyük şəhərlərin ayrı-ayrı rayonları üzrə xırda xuliqanlıq, xırda oğurluq və digər inzibati xətalara və hüquqpozmalara yol verən şəxslər (xüsusən də yeniyetmələr), öz davranışlarına və şəxsiyyətlərinin xüsusiyyətlərinə görə cinayət törədə bilən şəxslər, habelə əvvəllər cinayət etdiklərinə görə məsuliyyətə cəlb olunmuş şəxslər üzərində sosial nəzarətin gücləndirilməsi;

– küçə soyğunçuluqlarının qarşısının alınması məqsədilə cinayətlərin daha çox qeydə alındığı yerlərdə daxili işlər orqanları əməkdaşlarının sayının artırılması, post-patrul xidmətinin səmərəli təşkili;

– xarici ölkələrin təcrübəsi nəzərə alınmaqla ictimai yerlərdə, yeraltı keçidlərdə videonəzarət təşkil edilməlidir ki, bu da sözsüz ümümpreventiv əhəmiyyət daşıyır;

– mənzil soyğunçuluğu faktlarının aşağı salınması və aradan qaldırılması məqsədilə mənzillərin texniki mühafizəsi tədbirlərinin gücləndirilməsinə istiqamətləndirilmiş geniş miqyaslı aksiyaların keçirilməsi: pulsuz siqnalizasiya sistemlərinin, videomüşahidə kameralarının quraşdırılması və s.;

– soyğunçuluq və quldurluq əməllərinin istintaqı ilə məşğul olan hüquq-mühafizə orqanları əməkdaşlarının peşəkar hazırlıq səviyyələrinin artırılması, bu məqsədlə xüsusi ixtisasartırma kurslarının və seminarların təşkili;

– bilavasitə əhali ilə işləyən hüquq-mühafizə orqanları əməkdaşlarının profilaktik fəaliyyətlərinin qiymətləndirmə meyarlarının işlənilib hazırlanması;

– cəzaçəkmə yerlərindən azad olunmuş şəxslərin adaptasiyası və sosiallaşma prosesinin tənzimlənməsi;

– ümumən cinayətkarlığın, xüsusi halda isə tamah-zorakı cinayətkarlığın inkişafı meyillərinin qiymətləndirilməsi və proqnozlaşdırılması üzrə hüquq-mühafizə orqanlarının strukturunda xüsusi informasiya-analitik xidmətin yaradılması;

– tamah-zorakı cinayətlərinin qarşısının alınmasında xüsusi fəallıq göstərən hüquq-mühafizə orqanları əməkdaşlarının və mülki şəxslərin mükafatlandırılması üzrə xüsusi fondların yaradılması və s.

Soyğunçuluqdan zərərçəkənlər də profilaktik fəaliyyətin xüsusi obyektini hesab edilməlidir. Elə qarşısıalınma tədbirləri işlənilib hazırlanmalı və həyata keçirilməlidir ki, insanların soyğunçuluq və digər tamah-zorakı cinayətlərdən səmərəli müdafiəsi təmin olunsun. Burada sosial, psixoloji, mənəvi və etik problemlər, hüquqi məsələlər çoxdur. Problemin aktuallığı həm də o halda artır ki, söhbət təkcə cinayətlərdən deyil, eyni zamanda onun nəticələrindən, o cümlədən psixoloji və tibbi nəticələrindən gedir.

Bu tədbirlərin hazırlanması, onların həyata keçirilməsi kompleks, fasiləsiz xarakter daşmalı, maddi, elmi və texniki cəhətdən mükəmməl təşkil olunmalıdır. İnformasiya təminatı ilə bağlı məsələlər də yaddan çıxarılmamalıdır.

İstifadə edilmiş mənbələr:

1. Azərbaycan Respublikası CM-in Kommentariyası / F.Y.Səməndərovun redaktorluğu ilə. B., 2001.
2. Bayramov Ə.S., Əlizadə Ə.Ə. Psixologiya. B., 1989.
3. Кочай С.М. Ответственность за корыстные преступления против собственности. М., 2000.
4. Криминология / Под ред. В.Н.Кудрявцева, В.Е.Эминова. М., 1999.
5. Лунеев В.В. Преступность XX века. Мировой криминологический анализ. М., 1997.
6. Хатыпов Р.Н. Проблемы совершенствования уголовно-правовых норм об ответственности за грабеж и разбой // Российский следователь. М., 2003, № 10, с. 28-31.

Алиев Назим

Криминологические аспекты борьбы с грабежами**РЕЗЮМЕ**

Статья посвящена изучению проблем роста грабежей. Как известно, подавляющее большинство подобных преступлений совершается в городах. Также возрос объем материального и морального вреда от грабежа. Вызывает беспокойство рост количества грабежей, совершенных в группе, ранее судимыми лицами и несовершеннолетними. В структуре данного вида преступлений прослеживаются качественные изменения, которые выражаются в возрастающей общественной опасности, в росте применения насилия, не представляющего опасности для жизни и здоровья. Также следует указать то, что нередко преступления, начавшиеся с грабежей, оборачиваются разбоем и убийствами.

Известно, что грабежам сопутствуют такие общественно опасные деяния, как хулиганство, изнасилование, нанесение тяжких телесных повреждений. Исследование автором данного вопроса представляет интерес с точки зрения комплексного подхода к решению подобных проблем, т.е. учёта социальных, психологических, моральных и этических аспектов.

Aliyev Nazim

The criminological aspects of crime prevention**SUMMARY**

The author points out that the most crimes take part in big cities. The increasing of committed crimes among grouped crimes, pre-convicted people and among minors are one of the main cases in our days.

The author has developed a scheme of categories of crimes according to the nature of the behavior and the type of person most likely to commit specific offences. Each type has its own level of risk and profitability, each arouses varying degrees of public disapproval, and each has its own group of offenders with differing characteristics.

The author also tells that visible crimes, often referred to as “street crime” or “ordinary crimes” are regularly committed crimes in the Republic of Azerbaijan. And these crimes are committed primarily by the lower classes. For offenders, the crimes are the least profitable and, because they are visible, the least protected violations. Included are crimes of violence, such as homicide, rape, and assault, as well as crimes against property, such as theft, larceny, robbery, mugging, burglary and looting.

Rəyçi: h.e.d., prof. Firudin Səməndərov**Təqdim edən:** h.ü.f.d. Hikmət Eyvazov

Əzizov Ceyhun Həmid oğlu,
BDU-nun "Cinayət prosesi" kafedrasının doktorantı

HƏRBİ XİDMƏT ƏLEYHİNƏ OLAN CİNAYƏTLƏRİN SUBYEKTİ VƏ MƏHKƏMƏ AİDİYYƏTİ

UOT34:343.337;343.19

Açar sözlər: silahlı qüvvələr, cinayət məəcəlləsi, cinayət-prosessual məəcəllə, hərbi xidmət əleyhinə olan cinayətlər, məhkəmə aidiyyəti, hərbi məhkəmə.

Ключевые слова: вооруженные силы, Уголовный Кодекс, Уголовно-Процессуальный Кодекс, преступления против военной службы, подсудность, военный трибунал.

Keywords: the armed forces, the Criminal Code, Criminal Procedure Code, crimes against military service, the question of jurisdiction, the Military Tribunal.

Azərbaycan Respublikası xalqın və ölkənin milli maraqlarını təmin etməyə qadir müstəqil, demokratik, hüquqi və dünyəvi dövlət olaraq, öz inkişafı naminə milli təhlükəsizlik siyasətini müəyyən edir və həyata keçirir [4, s. 384]. Azərbaycan Respublikasının milli təhlükəsizlik siyasətinin tərkib hissələrindən biri də hərbi və digər sahələrdə milli maraqların təmin edilməsinə yönəlmiş Azərbaycan Respublikasının müdafiə siyasətidir.

Azərbaycan Respublikasının Silahlı Qüvvələri (daha sonra SQ) Azərbaycan Respublikasının suverenliyinin, ərazi bütövlüyünün, onun toxunulmazlığının və mənafeyinin silahlı müdafiəsinə, dövlətə silahlı hücumun qarşısının alınmasına, təcavüz olarsa,

onun dəf edilməsinə xidmət edir [5, s. 10]. 1995-ci il Konstitusiyasına uyğun olaraq Azərbaycan Respublikası qısa bir müddət ərzində müdafiə, hərbi quruculuq, SQ-nin komplektləşdirilməsi məsələlərini nizama salan qanunlar qəbul etmiş, hərbi xidmətin əsasları, hərbi xidmətə çağırışın və qəbulun, hərbi vəzifəlilərin və çağırışçıların hərbi uçotu, hərbi xidmətin yüksək nizam-intizamla keçirilməsi, SQ-nin döyüş və səfərbərlik hazırlığının saxlanması qaydalarını müəyyən etmişdir.

Silahlı qüvvələrin daimi döyüş qabiliyyəti və döyüş hazırlıqlı olmasının zəruri şərti – hərbi qulluqçular tərəfindən onların vəzifələrini, funksiyalarını və onlara verilən tapşırıqları müəyyən edən normativ aktların tələblərinə dönmədən riayət edilməsi, yüksək hərbi intizamın dəstəklənməsidir. Hərbi intizam bütün hərbi qulluqçuların Azərbaycan Respublikası qanunlarında və hərbi nizamnamələrində müəyyən olunmuş qaydalara ciddi riayət etməsi deməkdir. Hərbi intizam, hər bir hərbi qulluqçunun hərbi borcunu və öz Vətəni Azərbaycan Respublikasının müdafiəsi üçün şəxsi məsuliyyət daşımalarını şüurlu surətdə dərk etməsinə əsaslanır [6, s. 451]. Məhz buna görə də hərbi xidmət əleyhinə olan cinayətlərə qarşı mübarizə cinayət hüququnun ən aktual məsələlərindən biri kimi nəzərdən keçirilməli və bu sahəyə xüsusi diqqət yetirilməlidir.

Azərbaycan Respublikasının 1999-cu il Cinayət Məcəlləsində (daha sonra CM)

hərbi xidmət əleyhinə olan cinayətlərə görə məsuliyyət XII bölmədə (fəsil 35, 326-353 maddələr) müəyyən edilmişdir [1]. Hərbi xidmət əleyhinə olan cinayətlər bir neçə spesifik əlamətlərinə görə digər ictimai-təhlükəli əməllərdən fərqlənir. Bu cinayətlərin xüsusiyyətləri ən çox cinayətin subyektinin əlamətlərində görsənir.

Cinayət hüququ elmindən bizə məlumdur ki, cinayətin subyekti cinayətin dörd tərkib ünsüründən biridir. Cinayət hüququ elmində cinayətin subyekti cinayət qanununda nəzərdə tutulan ictimai təhlükəli əməli qəsdən, yaxud ehtiyatsızlıqdan törədkən qanunla müəyyən edilən yaş həddinə çatan, ayrı-ayrı hallarda uyğun normalarda göstərilən bəzi xüsusi əlamətlərə malik olan anlaqlı fiziki şəxsdir [11].

Ümumi əlamətlərlə yanaşı, cinayətin spesifik xüsusiyyətlərini əks etdirən, cinayət hüquq normasının dispozisiyasında göstərilən əlavə əlamətlərə malik olan şəxsə hüquq elmində xüsusi subyekt anlayışı verilir [9]. Cinayət qanunvericiliyi xüsusi subyektə xarakterizə edən əlaməti tərkibə daxil etməklə müəyyən növ cinayətlərə görə məsuliyyət daşıyan şəxslərin dairəsini konkretləşdirir. Xüsusi subyekt əlaməti cinayətkarın şəxsiyyətini müxtəlif cəhətdən – işdəki və ya xidmətdəki qulluq mövqeyini, vəzifəsini, peşəsini, hərbi vəzifələri, ailə vəziyyətini və sair xarakterizə edir [10].

Azərbaycan Respublikası CM-in 35-ci fəslində müəyyən edilmiş tərkiblərin subyekti – xüsusi subyekt qismində çıxış edir. Bunlar hərbi qulluqçular, eləcə də hərbi vəzifəlidir. Hərbi qulluqçu dedikdə, Azərbaycan Respublikası SQ-də və Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun yaradılmış başqa qoşun və hərbi birləşmələrdə həqiqi hərbi xidmət keçən Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları və başqa dövlətin vətəndaşları başa düşülür. Burada qanunvericiliyə uyğun yaradılmış başqa qoşun və hərbi birləşmələrə Azərbaycan Respublikası Xüsusi Dövlət Mühafizə Xidməti, Daxili İşlər Nazirliyinin Daxili Qoşunları, Dövlət Sərhəd Xidməti, Ədliyyə Nazirliyinin Peni-

tensiar Xidməti, Fövqəladə Hallar Nazirliyi, Milli Təhlükəsizlik Nazirliyi və Səfərbərlik və Hərbi Xidmətə Çağırış üzrə Dövlət Xidməti aid edilir.

Qanunverici CM-in 327.1-ci maddəsində hərbi xidmət əleyhinə olan cinayətlərin subyektinin üç kateqoriyasını müəyyən etmişdir ki, bunlar da çağırış və ya kontrakt üzrə hərbi xidmət keçən hərbi qulluqçular, qanunla müəyyən edilmiş qaydada hərbi qulluqçu statusuna malik olan başqa şəxslər və təlim və ya yoxlama toplanışlarına cəlb edilmiş hərbi vəzifəli olar bilər.

«Hərbi vəzifə və hərbi xidmət» haqqında Azərbaycan Respublikası Qanununun 24-cü maddəsinə əsasən hərbi xidmət həqiqi hərbi xidmətdən və ehtiyatda xidmətdən ibarətdir [7, s. 235]. Həqiqi hərbi xidmət Azərbaycan Respublikasının SQ-də və Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq yaradılmış başqa silahlı birləşmələrdə dövlət xidmətinin növüdür. Ehtiyatda xidmət toplanışlar keçməkdən və müharibə zamanı səfərbərlik üzrə çağırış qaydalarını yerinə yetirməkdən ibarətdir. Ehtiyatda olan hərbi vəzifəli şəxslər yalnız o vaxt hərbi xidmət əleyhinə olan cinayətlərin subyekti ola bilərlər ki, hərbi xidmət əleyhinə olan cinayət əməlini təlim və ya yoxlama toplanışına cəlb olunduqları müddətdə törətmiş olsunlar.

Qeyd olunmalıdır ki, hərbi qulluqçular cinayəti törətdiyi anda xidməti vəzifələrini yerinə yetirib-yetirməməsindən, yaxud həmin vəzifələri müvəqqəti olaraq icra etməməsindən asılı olmayaraq, hərbi xidmət əleyhinə olan cinayətlərin subyekti hesab olunurlar. «Hərbi qulluqçuların statusu haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun 4-cü maddəsinin 2-ci bəndində göstərilir ki, hərbi qulluqçular hərbi xidmət vəzifələrini faktiki yerinə yetirdikləri bütün hallarda, o cümlədən döyüş əməliyyatlarında iştirak edərkən, təlimlərdə, döyüş növbəsində (döyüş xidmətində), gündəlik növbələrdə və qarnizon növbəsində, toplanışlarda, ezamiyyətlərdə olarkən, xidmət yerinə gedib-gələrkən və digər hallarda hərbi xidmət başında sayılırlar.

Orduda, hərbi idarə, müəssisə və ya təşkilatda müxtəlif xüsusi vəzifələri, yaxud hərbi əhəmiyyətli bu və ya digər işləri hərbi qulluqçulardan başqa hərbi qulluqçu olmayan şəxslər də yerinə yetirə bilirlər. Bu kateqoriyaya aid olan şəxslər müəyyən növ hərbi vəzifələrin icrasına cəlb oluna bilsələr də, hərbi qulluqçu olmadıqlarına görə, hərbi xidmət əleyhinə olan cinayətlərin subyekti hesab edilə bilməzlər.

Hərbi xidmət əleyhinə olan cinayətlərin subyektlərinin ikinci kateqoriyasına – qanunla müəyyən edilmiş qaydada hərbi qulluqçu statusuna malik olan başqa şəxslərə dövlət əmək dəstələrində, humanitar istiqamətli və kommunal bölmələrdə alternativ xidmət keçən şəxslər aid edilə bilirlər. Bu şəxslərin hərbi qulluqçu statusuna malik olmaması qanunda («Hərbi qulluqçuların statusu haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununun 2-ci maddəsinin 3-cü hissəsi) birbaşa göstərilmiş və bu kateqoriyada olan şəxslər hərbi xidmət əleyhinə olan cinayətlərin subyekti ola bilməzlər. CM-nin 327.2-ci maddəsində hərbi qulluqçu və ya hərbi vəzifəli olmayan şəxslərin hərbi xidmət əleyhinə olan cinayətlərdə iştirakılığının mümkünlüyü nəzərdə tutulmuşdur. Belə şəxslər hərbi xidmət əleyhinə olan cinayətlərə görə məsuliyyət nəzərdə tutan CM-nin müvafiq maddələri ilə cinayət məsuliyyəti daşıyırlar. Burada məsuliyyətin hər hansı xüsusi əsasları meydana çıxmır və məsələ cinayətdə iştirakılığa, o cümlədən xüsusi subyektli cinayətdə iştirakılığa dair ümumi müddəalar əsasında həll edilməlidir.

Hərbi xidmət əleyhinə olan cinayətlərin subyekti həm də təlim və yoxlama toplanışlarına cəlb edilmiş hərbi vəzifəli olma bilər. Onlara SQ-in ehtiyatında olan və «Hərbi xidmətkeçmə haqqında» Əsasnaməyə və başqa qanunvericilik aktlarına müvafiq olaraq təlim və ya yoxlama toplanışlarına çağırılan şəxslər aiddir. Belə şəxslər toplanışa çağırıldıqları ilk gündən toplanışın son gününədək CM-in 35-ci fəslində nəzərdə tutulmuş cinayətlərin subyekti hesab olunurlar.

Qeyd edək ki, hərbi xidmət əleyhinə olan cinayətin subyektinin səciyyələndirilməsi

zamanı şəxsin hərbi xidmətə daxil olması qaydasının hüquqi əhəmiyyəti yoxdur. Belə ki, şəxsin həqiqi hərbi qulluğa çağırılması və ya onun silahlı qüvvələrin şəxsi heyətinə könüllü daxil olması cinayət məsuliyyətinə təsir etmir.

Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosesual-Məcəlləsinə əsasən müharibə cinayətlərinə və hərbi xidmət əleyhinə olan cinayətlərə dair, habelə hərbi qulluqçular tərəfindən törədilmiş cinayətlərə dair işlər üzrə ibtidai istintaq hərbi prokurorluq tərəfindən aparılmalıdır. Bundan başqa, sözügedən cinayətlərin hərbi qulluqçu olmayan şəxsin iştirakı ilə törədildiyi hallarda cinayət işi üzrə ibtidai istintaq da hərbi prokurorluq tərəfindən aparılır [2]. Müharibə cinayətlərinə və hərbi xidmət əleyhinə olan cinayətlərə dair, habelə hərbi qulluqçular tərəfindən törədilmiş cinayətlərə dair işlər üzrə məhkəmə istintaqı isə aidiyyəti üzrə Azərbaycan Respublikasının hərbi məhkəmələri tərəfindən aparılır. Cinayət-Prosesual Məcəllənin 68.1-ci maddəsinə əsasən hərbi məhkəmələr birinci instansiya məhkəməsi qismində fəaliyyət göstərirlər. Beləliklə də, Azərbaycan Respublikasının hərbi məhkəmələri müharibə və hərbi xidmət əleyhinə olan böyük ictimai təhlükə törətməyən, az ağır, ağır və xüsusilə ağır cinayətlərə dair, habelə hərbi qulluqçular tərəfindən törədilmiş böyük ictimai təhlükə törətməyən, az ağır, ağır və xüsusilə ağır cinayətlərə dair işlərə baxırlar. Bundan başqa, göstərilən cinayətlər hərbi qulluqçu olmayan şəxsin iştirakı ilə törədilsə də, onun barəsində işə hərbi məhkəmələr tərəfindən baxılmalıdır.

Qeyd edək ki, Azərbaycan Respublikasının hərbi məhkəmələri birinci instansiya məhkəməsi kimi qanunla səlahiyyətlərinə aid edilmiş cinayət işlərinə baxırlar. Qanunvericiliyə əsasən, hərbi məhkəmələr məhkəmə statistikasını təhlil edir, məhkəmə fəaliyyətinin təşkili vəziyyətini, məhkəmə təcrübəsini öyrənir və ümumiləşdirir, Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş digər səlahiyyətləri həyata keçirir. Hərbi məhkəmələr Azərbaycan Respubli-

kasının Silahlı Qüvvələri və başqa silahlı birləşmələri hərbi hissələrinin sayı nəzərə alınmaqla onların yerləşdikləri inzibati ərazi vahidləri üzrə yaradılır. «Məhkəmələr və hakimlər haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununa əsasən hərbi məhkəmələrin hakimi Azərbaýcan Respublikasının vətəndaşları olan mülki şəxslər sırasından təyin olunurlar. Hərbi məhkəmənin təşkili, olduğu yer və ərazi yurisdiksiyası Məhkəmə-Hüquq Şurasının təklifi nəzərə alınmaqla Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 109-cu maddəsinin 32-ci bəndinə uyğun olaraq müəyyənləşdirilir [8].

Məqalənin sonunda xüsusi olaraq bir məsələyə də diqqət vermək istərdik. «Rusiya Federasiyasının Məhkəmə Sistemi haqqın-

da» 31 dekabr 1996-cı il qanununa əsasən hərbi məhkəmələrdə hakim vəzifəsinə namizəd olan şəxslərin digər tələblərə cavab verilməsi ilə bərabər zabit rübəsinin də mövcud olması (hərbi mükəlləfiyyətli) zəruri şərtlərdən biridir. Zənnimizcə, Rusiya Federasiyasının sözügedən qanununda bu müddəə daha məqsədəuyğundur və Azərbaycan Respublikasının hərbi məhkəmələrinə hakim vəzifəsinə namizəd olan şəxslərə bu tələbin qoyulması daha düzgün olardı. Belə ki, Azərbaycan Respublikasının Silahlı Qüvvələrində hərbi xidmət keçməyən, o cümlədən zabit hərbi rütbəsi daşımayan mülki vətəndaşın hərbi qulluqçular barəsində ədalət mühakiməsi həyata keçirməsi zamanı müəyyən boşluqların yaranmasına səbəb ola bilər.

İstifadə edilmiş mənbələr:

1. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi. Bakı: Hüquq ədəbiyyatı, 2012, 344 s.
2. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Prosesual Məcəlləsi. Bakı: Hüquq ədəbiyyatı, 2012, 615 s.
3. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı: Qanun, 2012, 46 s.
4. Azərbaycan Respublikasının Hərbi doktrinası. Bakı: Azərbaycan Respublikasının hərbi qanunvericilik ensiklopediyası, 2013, 1267 s.
5. Azərbaycan Respublikasının Silahlı Qüvvələri haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı: Azərbaycan Respublikasının hərbi qanunvericilik ensiklopediyası, 2013, 1267 s.
6. Azərbaycan Respublikası Silahlı Qüvvələrinin İntizam Nizamnaməsi. Bakı: Azərbaycan Respublikasının Hərbi qanunvericilik ensiklopediyası, 2013, 1267 s.
7. «Hərbi vəzifə və hərbi xidmət» haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunu. Bakı: Azərbaycan Respublikasının Hərbi qanunvericilik ensiklopediyası, 2013, 1267 s.
8. «Məhkəmələr və hakimlər haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu / www.e-qanun.gov.az
9. Павлов В.Г. Субъект преступления и уголовная ответственность. СПб.: Лань, 2000, 192 с.
10. Назарова К.О. Специальный субъект. Баку: Юридическая литература, 1999.
11. Преступления против военной службы / Под ред. Н.А. Петухова. М.: Норма, 208 с.

Азизов Джейхун

**Субъект преступлений против военной службы и
вопросы подсудности****РЕЗЮМЕ**

В статье дается анализ признаков специального субъекта преступлений против военной службы в уголовном праве Азербайджанской Республики, а также осуществляется классификация этих субъектов. Исследуя вопросы подсудности уголовных дел по преступлениям против военной службы, автор уделяет внимание деятельности военных трибуналов.

Azizov Jeyhun

**The subject of crimes against military service
and the jurisdiction questions****SUMMARY**

The article presents an analysis of a special subject of crimes against military service in the criminal law of the Republic of Azerbaijan, as well as carries out the classification of these entities. Exploring the issues of jurisdiction of criminal cases on crimes against military service, the author pays attention to the activities of the military tribunals.

Rəyçi: h.e.d., prof. Mahir Əhmədov
Təqdim edən: h.ü.f.d., dos. Hikmət Eyvazov

Mikayılov Anar Səhrab oğlu,

Azərbaycan Respublikası DİN-in Polis Akademiyasının

“Cinayət prosesi” kafedrasının müəllimi, polis baş leytenantı

CİNAYƏT PROSESİNDƏ PROSESSUAL TƏMİNATLARIN ƏHƏMİYYƏTİ

UOT34:343.13

Açar sözlər: cinayət prosesi, prosesual təminatlar, ibtidai araşdırma.

Ключевые слова: уголовный процесс, процессуальные гарантии, предварительное расследование.

Keywords: Criminal procedure, procedural maintenance, preliminary inquiry.

Cinayət prosesinin səlahiyyətli subyektləri tərəfindən cinayət-mühakimə icraatının vəzifələrini yerinə yetirərkən, qanunun prinsiplərinə əməl edilməsi, şəxsiyyətin varlığının müəyyən normativlərə əsasən qorunması, müdafiəsi və təmin olunması əsas şərtləri təşkil edir. Cinayət-mühakimə icraatı şəxsiyyətin hüquqlarının ən başlıca və nəzərəcarpacaq dərəcədə qorunan, qeyd olunan dövlət fəaliyyətinin sferasıdır.

İstər beynəlxalq aktlarda, istərsə də qəbul olunmuş milli qanunvericilikdə şəxsiyyətin hüquqları insanların sosial fəaliyyətinə, onların cəmiyyətdəki ictimai əlaqələrinə və fərdin varlığının tərzinə ayrılmaz surətdə daxil olmuşdur. Cinayət-mühakimə icraatı

cinayət hadisəsi nəticəsində cinayətdən zərərçəkmiş şəxslərin, habelə bir sıra hallarda işə həyatları, azadlıqları Konstitusiyanın tələblərinə uyğun olaraq qorunması ehtiyacı olan şəxslərin fəaliyyətini tənzimləyir.

Mirağa Cəfərquliyev haqlı olaraq qeyd edib ki, prosesual təminatlar - ədalət mühakiməsinin normal gedışatının, məhkəmə, prokurorluq, istintaq orqanlarının bütün hərəkətlərinin qanuni və əsaslı olmasını, habelə proses iştirakçılarının hüquqlarını təmin edən vasitədir [6, s. 14].

Anlayışdan da göründüyü kimi, təhqiqat, istintaq, prokurorluq və məhkəmə orqanlarının prosesual təminatlar sferasında fəaliyyəti ədalət mühakiməsi ilə bərabər cinayət prosesinin vəzifələri ilə də oxşarlıq təşkil edir. Belə ki, CPM-in 8-ci maddəsində qeyd olunur ki:

- şəxsiyyəti, cəmiyyəti və dövləti cinayətkar qəsdlərdən qorumaq;
- həqiqi və ya ehtimal edilən cinayət törətməsi ilə əlaqədar şəxsiyyəti vəzifə səlahiyyətlərindən sui-istifadə edilməsi hallarından qorumaq;
- cinayətləri tezliklə açmaq, cinayət təqibi ilə bağlı bütün halları hərtərəfli, tam və obyektiv araşdırmaq;
- cinayət törətmiş şəxsləri ifşa və cinayət məsuliyyətinə cəlb etmək;
- cinayət törətməkdə ittiham olunan şəxslərin təqsirini müəyyən etmək, onları cəzalandırmaq və təqsirsiz şəxslərə bəraət ver-

mək məqsədilə ədalət mühakiməsini həyata keçirmək cinayət prosesinin vəzifələridir.

Yuxarıda qeyd olunan orqanların cinayət prosesi ilə bağlı bütün hərəkətləri qanunla müəyyən edilmiş qaydaya tabedir, yəni müəyyən hərəkətlərin edilməsi üçün qanunvericiliklə müəyyən edilmiş şərtlər məcmusundan ibarət olan və cinayət prosesinin istinasız bütün iştirakçıları üçün mütləq olan müəyyən prosessual formada həyata keçirilir. Prosesual forma proses iştirakçılarının fəaliyyətinin məğzi və mahiyyəti, onların hüquqlarının və qanuni maraqlarının təminatı ilə sıx bağlıdır.

Cinayət-prosessual qanunvericiliyin struktur və nəzəri müddəalarına uyğun olaraq prosessual təminatları bir neçə meyarlar üzrə təsnifləşdirmək olar:

1. Səlahiyyətli subyektlərin qəbul etdikləri qərarlara görə təminatlar – bu mərhələdə təhqiqat, istintaq və prokurorluq orqanlarının cinayət işinin başlanması, ibtidai araşdırmanın aparılması, istintaq hərəkətlərinin həyata keçirilməsi, həmçinin məhkəmə orqanları tərəfindən ədalətli qərarların qəbul olunması ilə həyata keçirilən hərəkətlər başa düşülür. Məsələn, A cinayət hadisəsi törədirsə, müstəntiq cinayət işi başlaya, həmin şəxsi dindirə, üzləşdirə, hakim isə zərurət olarsa həbs qətimkan tədbirini seçməklə şəxsin azadlığını müvəqqəti məhdudlaşdırı bilər.

2. Konkret öhdəlikləri olan şəxslərin prosessual təminatları – bu mərhələdə şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxslərin barəsində araşdırma aparılan zaman məxsus olduqları hüquq və vəzifələri başa düşülür. Məsələn, B cinayət hadisəsi törədirsə, araşdırma aparılan zaman ifadə verməkdən imtina etmək, istədiyi müdafiəçini (vəkili) seçmək və s. kimi hüquqlarının olması başa düşülür.

Prosessual normaların ifadə formasına və tətbiqi mexanizminə görə prosessual təminatların iki meyar üzrə təsnifləşdirildiyini qeyd etmək olar:

1. Elmi meyar – bura əsasən ayrı-ayrı alimlərin fikirlərini, elmi araşdırmaların aparılmasını və həmçinin beynəlxalq aktlarda prosessual təminatların olmasını qeyd edə bilərik.

Hüquqşünas alim Mirağa Cəfərquliyev elmi meyarlara əsasən prosessual təminatları iki mənada şərh edir:

a) prosessual təminatlar geniş mənada ədalət mühakiməsi təminatı kimi;

b) məhdud mənada isə hər bir proses iştirakçısının hüquqlarını və qanuni maraqlarını təmin etmə vasitəsi kimi [6, s.14]

Lakin ədalət mühakiməsi təminatları ilə proses iştirakçılarının hüquqlarının təminatlarını birləşdirmək olmaz. Çünki bu anlayışlar fərqli meyarlar üzrə təsnifləşdiriliblər. Ədalət mühakiməsi yalnız məhkəmələr tərəfindən həyata keçirilir [1, maddə 125].

Prosesin digər iştirakçılarının təminatı dedikdə isə, istər ittiham tərəfinin (prokuror, müstəntiq, təhqiqatçı, xüsusi ittihamçı, zərər çəkmiş şəxs və mülki iddiaçı), istər müdafiə tərəfinin (şübhəli şəxs, təqsirləndirilən şəxs, müdafiəçi və mülki cavabdeh), istərsə də prosesin digər iştirakçılarının (hal şahidi, şahid, mütəxəssis, ekspert, məhkəmə iclasının katebi), habelə nümayəndə və qanuni nümayəndənin hüquqları və vəzifələri başa düşülür.

Cinayət-mühakimə icraatında ədalət mühakiməsini həyata keçirən hakimlərin (məhkəmə hakimiyyəti) və müstəqil qərar qəbul etmək hüququ olan şəxslərin (təhqiqatçı, müstəntiq və prokurorun) prosessual təminatları cinayət-mühakimə icraatının vəzifələri ilə eynilik təşkil edir. Çünki səlahiyyətli subyektlər istər ibtidai istintaq mərhələsində, istərsə də məhkəmə mərhələsində prosessual təminatları tətbiq edirlər.

Daha bir misal beynəlxalq aktlarda qeyd olunan təminatlar barədə BMT-nin Baş Məclisinin 1988-ci il 9 dekabr tarixli 43/173 sayılı Qətnaməsi ilə qəbul edilmiş hər hansı formada həbs və ya azadlıqdan məhrum edilmiş bütün şəxslərin müdafiəsinin başlıca prinsiplərinin 10-cu bəndində qeyd olunur ki, həbs edilmiş onun həbsinin səbəbləri barədə həbs olunduğu vaxt və ona qarşı ittihamlar barədə dərhal xəbərdar edilir.

Prosessual təminatlar təkcə ölkə qanunvericiliyi ilə deyil, həmçinin beynəlxalq aktlarda da qeyd olunub. Azərbaycan Respublikası öz müstəqilliyini əldə etdikdən sonra digər sahələrlə yanaşı, hüquq siste-

mində əməli islahatlar aparmış, bir çox normativlər qəbul etmiş, insan və vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının qorunması, müdafiəsi və təmin olunması sahəsində başqa-başqa dövlətlərlə, həmçinin beynəlxalq təşkilatlarla ikitərəfli və çoxtərəfli müqavilələr bağlamış və bir neçə beynəlxalq təşkilatlara üzv olmuş, zəruri öhdəliklər götürmüşdür. Bu kimi tədbirlərin həyata keçirilməsində əsas məqsəd insan və vətəndaşların hüquq və azadlıqlarını bərpa etməkdir.

1950-ci il tarixli Avropa Konvensiyasının 53-cü maddəsində bilavasitə qeyd olunur ki, bu Konvensiyada heç nə hər hansı razılığa gələn yüksək tərəfin qanunvericiliyi və ya onun tərəf olduğu hər hansı digər sazişlə təmin edə bilən insan hüquqları və əsas azadlıqlarından hər hansını məhdudlaşdırmaq və ya onlardan geri çəkilmə kimi şərh oluna bilməz [4, maddə 53].

Anlayışdan da görünür ki, dövlətlərin götürdüyü əsas öhdəliklər insan və vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsindən bəhs edir.

Konvensiyanın ayrı-ayrı maddələrində qeyd olunan normalar hər iki tərəfin (istər qərar qəbul edən, istərsə də qarşı tərəfin – qərarı icra edən) hüquqlarının realizə edilməsinin mənbəyi kimi çıxış edir.

2. Praktiki meyar – bu meyar isə təhqiqatçı, müstəntiq, prokuror və məhkəmə cinayət-mühakimə icraatını həyata keçirən zaman həm Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının və həm də prosesual qanunvericiliyin prinsip və şərtlərinə riayət etməklə prosesual təminatları təmin edir.

Praktiki meyarlara misal olaraq qeyd edə bilərik ki, əgər müstəntiq tərəfindən şəxsin təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilməsi haqqında qərarın çıxarıldığı andan 48 saatdan gec olmayaraq və hər bir halda təqsirləndirilən şəxsin gəldiyi, yaxud tutulduğu və məcburi gətirildiyi gündən gec olmayaraq ona ittiham elan edilməlidir [2, maddə 224].

Müstəntiq tərəfindən ittiham aktı tərtib edilən zaman təqsirləndirilən şəxsin bəzi hüquqlarını elan etməlidir. Nədə təqsirləndirilməyi bilmək, ittiham elan edildikdə, habelə həbsə alındıqdan və ya barəsində qətimkan

tədbiri seçilməsi haqqında qərar elan olunduqdan sonra müvafiq qərarların surətini almaq, onu tutmuş və ya haqqında qərarı icra etmiş şəxsdən hüquqları haqqında yazılı bildiriş almaq, həbsə alındığı və ya ittiham elan olunduğu andan müdafiəçiyə malik olmaq və s. aid etmək olar [2, maddə 224].

Qeyd etmək lazımdır ki, hər bir demokratik, hüquqi dövlətdə insan və vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının qorunması, ölkə qanunvericiliyinin, beynəlxalq aktların və dövlətlərarası ikitərəfli və çoxtərəfli müqavilələrin əsas prioritet istiqamətlərindən biridir.

İnsan və vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının qorunması, pozulmuş hüquqların bərpa olunması və onların təmin edilməsi həm Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında və həm də digər qanunlarda bilavasitə təsbit olunub. Konstitusiyanın 60-cı maddəsində qeyd olunur ki, hər kəsin hüquq və azadlıqlarının məhkəmədə müdafiəsinə təminat verilir. Lakin insanların hüquqlarının və azadlıqlarının müdafiəsinə təkə məhkəmə orqanı vasitəsilə təminat verilmir. İnsanların hüquqlarının müdafiəsinin təmin edilməsinin təsnifatını şərti olaraq iki kateqoriyalı subyektlər arasında aparıldığını güman etmək olar:

a) hər kəsin qanunla qadağan olunmayan üsul və vasitələrlə öz hüquqlarını və azadlıqlarını müdafiə etmək hüququ vardır;

ç) dövlət hər kəsin hüquqlarının və azadlıqlarının müdafiəsinə təminat verir. Burada dövlət orqanları qismində inzibati orqanlar və məhkəmələr çıxış edir.

Əgər birinci halda insanlara öz hüquqlarını qorumaq və pozulmuş hüquqlarını bərpa etmək üçün imkan yaradılırsa, ikinci halda isə dövlət orqanlarının və onun səlahiyyətli subyektlərinin vəzifələri insanların hüquqlarının və azadlıqlarının təmin edilməsi dövlətin ali məqsədidir. [1, maddə 12]

Beləliklə insanları verilən hüquqlardan və azadlıqlardan məhrum etmək olmaz, lakin onları məhdudlaşdırmaq olar, belə ki bu halları yalnız səlahiyyətli subyektlər öz vəzifələrinin icrası zamanı zəruri olan hallarda və qanunla müəyyən edilmiş qaydada tətbiq edə bilərlər.

İstifadə edilmiş mənbələr:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı, 12.11.1995
2. Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsi. Bakı, 01.09.2000
3. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi. Bakı, 01.09.2000
4. 1950-ci il Avropa Konvensiyası (İnsan hüquqları və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında)
5. BMT-nin Baş Məclisinin 1988-ci il 9 dekabr tarixli 43/173 nömrəli Qətnaməsi
6. Cəfərquliyev Mirağa. Azərbaycan Respublikasının cinayət prosesi: Dərslik. Bakı, 2008

Микаилов Анар**Значение процессуальных гарантий в уголовном процессе****РЕЗЮМЕ**

Процессуальные гарантии в уголовном процессе являются важным рычагом в осуществлении прав и законных интересов участников процесса. Процессуальные гарантии должны быть соблюдены на всех этапах уголовного процесса.

Mikayilov Anar**The maintenance of procedural guarantees in criminal procedure****SUMMARY**

The procedural guarantees in criminal procedure are the main remedy of rights and lawful interests of process participants. The procedural guarantees must be carried out in all steps of process.

Rəyçi: h.e.d., prof. Mirağa Cəfərquliyev**Təqdim edən:** h.e.d., prof. Habil Qurbanov

Həsənova Vüsalə Gəray qızı,
Bakı Dövlət Universitetinin “Cinayət prosesi”
kafedrasının magistri

BİRİNCİ İNSTANSIYA MƏHKƏMƏLƏRİNDƏ DÖVLƏT İTTİHAMÇISININ ÇIXIŞLARININ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

UDK34:343.112;343.123.5

Açar sözlər: cinayət prosesi, dövlət ittihamçısı, cinayət işi, prokuror, qanun

Ключевые слова: уголовный процесс, уголовное дело, государственный обвинитель, прокурор, закон.

Keywords: criminal procedure, criminal case, prosecutor, evidence.

Birinci instansiya məhkəməsində cinayət işinə baxılarkən prokuror ya məhkəmə qarşısında dövlət ittihamını müdafiə edir (bu halda o ittiham nitqi ilə çıxış edir), ya da ittihamdan imtina edir və məhkəməyə imtinanın motivlərini bildirir. İttiham çıxışı prokurorun cinayət işləri üzrə məhkəmə proseslərində dövlət ittihamını əks etdirən, iş üzrə toplanmış sübutların təhlilini nəzərdə tutan, cinayətin tövsiyəsi, cəza tədbirləri və qanuni və əsaslı hökmün çıxarılması üçün əhəmiyyət kəsb edən digər məsələlər barədə fikirlər ifadə

olunan çıxışıdır. Bu vəzifənin yerinə yetirilməsində əsas rol prokurorun məhkəmə mübahisələrindəki çıxışının üzərinə düşür. Öz çıxışında prokuror dövlət ittihamı nöqtəyi-nəzərindən məhkəməyə cinayət işini qanuni və əsaslandırılmış şəkildə həll etməyə kömək edir. İttiham çıxışının məzmunu prokurorun mövqeyi və məhkəmədə çıxışının predmeti ilə müəyyən olunur. Prokurorun ittiham çıxışını gələcək hökmün prokuror tərəfindən təklif olunan layihəsi kimi qəbul etmək olmaz. Hər bir müddəadan görünür ki, müdafiə çıxışı da gələcək hökmün layihəsidir və beləliklə, məhkəmə qarşısında iki layihə qoyulur. Məhkəmə özü onlardan hansının daha yaxşı olduğunu seçir. Məhkəmə çıxışında həm prokuror, həm də vəkil hökmün çıxarılması üçün məhkəmənin müzakirə etdiyi bütün məsələləri işıqlandırır, bu məsələlərin həlli yollarını göstərir, lakin hökmün layihəsini vermir. Hətta hakim özünü də əvvəldən hökmün layihəsini hazırlaya bilməz. Belə ki, hökm məhkəmə mübahisələrindən sonra müşavirə otağında müzakirə edilir və çıxarılır (5).

Prokuror öz mövqeyini işin materiallarına birinci instansiya məhkəməsində tutduğu prosesual vəziyyətə uyğun olaraq seçir. İttihamın anlayışı barədə müxtəlif baxışlar vardır. Biz hesab edirik ki, ittiham cinayət əməlinin konkret şəxs tərəfindən törədilmə-

sinin müəyyən prosesual formada (qərar, qərardad, ittiham aktı, ittiham çıxışı, protest) təsdiq edilməsi, habelə cinayət əməlini törətmiş cinayətkarın ifşa edilməsinə, cinayət əməlinin törədilməsi barədə mülahizənin dəqiqliyinin sübut edilməsinə yönələn prosesual fəaliyyətdir. Əgər prokuror məhkəmə baxışı gedişində cinayət əməlinin cinayət məsuliyyətinə cəlb edilmiş şəxs tərəfindən törədilməsi qənaətinə gələrsə, öz nitqində işin bütün materiallarını ittiham nöqtəyindən ümumiləşdirməli və şərh etməlidir. Lakin bu o demək deyil ki, prokuror nəyin bahasına olursa-olsun məhkəmədə ittiham aktının nəticələrini mübahisələndirməli və ittihamedicini hökmün çıxarılmasına nail olmalıdır. Barəsində bəraətverici hökm çıxarılmış və ya işə xitam verilməsi barədə qərar qəbul edilmiş işlərin yoxlanılması onu göstərir ki, bu işlərin çoxunda prokuror təqsirləndirilən şəxsin təqsirli bilinməsinə təklif etmişdir. Prokurorun bu mövqeyinə heç nə ilə, o cümlədən etibarlı mülahizələri ilə haqq qazandırmaq olmaz. Bunlar şəxsiyyətin qanuni maraqlarının və ədalət mühakiməsinin maraqlarının pozulmasına, qanunçuluğun keşikçisi kimi prokurorluğun nüfuzunun sarsılmasına aparıb çıxarar. Prokuror auditoriya qarşısında prinsipial, qərarlı, obyektiv, güzəştisiz, ədalətli olmalıdır. Prokurorun nitqində ittihamedicini meyil olmamalıdır, lakin bu o demək deyil ki, o, törədilmiş ictimai təhlükəli əmələ iltifatla yanaşmalı, obyektivliyin, iş üzrə həqiqətin zərərinə olaraq məsuliyyəti yüngülləşdirən halların şərhini ilə məşğul olmalıdır.

AR CPM ittiham çıxışının elementlərini müəyyən etmir. Prokuror məhkəmə qarşısında dövlət ittihamını müdafiə edir, təqsirləndirilən şəxs barəsində cinayət qanunun və cəza tədbirinin tətbiqi ilə bağlı öz fikirlərini məhkəməyə bildirir. Lakin praktika məhkəmə müzakirələrinin predmetindən çıxış edərək ittiham çıxışının müəyyən strukturunu işləyib hazırlamışdır. İttiham çıxışının məzmununa aşağıdakı zəruri elementlər daxildir:

- 1) cinayətin ictimai-siyasi qiyməti;
- 2) işin faktiki hallarının şərh edilməsi;

3) iş üzrə toplanmış və məhkəmədə araşdırılmış sübutların təhlili və qiymətləndirilməsi;

4) cinayətin tövsifinin əsaslandırılması;

5) təqsirləndirilən şəxsin, bəzən isə zərər çəkmiş şəxsin şəxsiyyətinin xarakteristikası;

6) cəza tədbirləri və mülki iddia barəsində mülahizələr;

7) cinayət əməlinin törədilməsini şərtləndirən səbəb və şəraitin təhlili və onların aradan qaldırılması təklifləri (2).

Strukturun əsas hissələrinin yerləşmə qaydası pozula bilər, əks halda məhkəmə çıxışları şablon forması olaraq bir-birinə oxşar olacaq və bu da onların inandırıcı olmasına və tərbiyəvi təsir göstərməsinə mane olacaq. Fikrimizcə, ittiham çıxışının hissələrinin uzlaşması və ardıcılığı müxtəlif ola bilər. Əgər ittiham sübutlarla tam təsdiq olunmuşdursa, onda bu barədə az danışmaq olar. Əgər cinayətin tövsifi mübahisəli xarakter daşıyarsa, onda cinayətin hüquqi baxımdan qiymətləndirilməsinə daha çox diqqət yetirilməsi tələb olunur. Əgər ittiham yalnız dolayı sübutlara əsaslanırsa, onda işin faktiki halları daha geniş şərh olunmalı və sübutların diqqətli təhlili verilməlidir. İttiham çıxışında məhkəmə istintaqının gəldiyi nəticələr verilir, iş üzrə bütün materiallar işıqlandırılır, sübutlar dövlət ittihamı nöqtəyindən təhlil olunur. Prokuror dövlətin adından ittiham edir, ona görə də onun çıxışına qarşı yüksək tələblər irəli sürülür. Hər bir ittiham çıxışında törədilmiş əməlin ictimai təhlükəliliyi, nə dərəcədə əhəmiyyətli olmasından asılı olmayaraq bütün və hər cür cinayətlərlə mübarizənin zəruriliyi, törətdikləri cinayət əməllərini gizlətmək üçün hansı tədbirləri görmələrindən asılı olmayaraq bütün cinayətkarların ifşa edilməsinin qaçılmazlığı göstərilir (8). Təqsirləndirilən şəxsin, eləcə də zərər çəkmiş şəxsin şəxsiyyətinin xarakteristikasının verilməsi nəinki təkcə təqsirləndirilən şəxsin fərdi məsuliyyətinin əsaslandırılması, həm də cinayətin subyektiv tərəfinin müəyyən edilməsi, sübutların qiymətləndirilməsi üçün əhəmiyyət daşıyır. Məhz buna görə də şəx-

siyyətin xarakteristikası məhkəmə çıxışının ayrıca elementi olmalıdır (7). Etik nöqtey-nəzərdən ittiham çıxışının ən mürəkkəb elementi təqsirləndirilən şəxsin xarakteristikasıdır. Hər şeydən əvvəl prokuror yaddan çıxarmamalıdır ki, o, hələ təqsirli bilinməyən şəxs haqqında danışır. Məhkəmə prokurorun fikri ilə razılaşmaya bilər, buna görə də təqsirləndirilən şəxsin xarakteristikası iş üzrə sübutlarla təsdiq edilməli və iş üzrə materiallardan irəli gəlməlidir. Əsassız fikirlərə yol verilməməli, müsbət məlumatlar rədd olunmamalıdır. Təqsirləndirilən şəxsin şəxsiyyətinin qiymətləndirilməsinə subyektiv yanaşma istisna olunmalıdır, əks halda o, ittiham çıxışında ittiham meylinə, prokurorun nəyin bahasına olursa-olsun şəxsi ittiham etmə cəhdinə çevriləcək və bu da prokurorun obyektivsizliyinə, bir sıra mühüm sübutların onun tərəfindən rədd olunmasına aparıb çıxaracaq. Təqsirləndirilən şəxsə elə xüsusiyyət və əlamətlər axtarılmalıdır ki, həmin xüsusiyyət və əlamətlər iş üzrə əhəmiyyət kəsb edərək cinayət əməlinə özünü göstərmiş olsun və ya onu şərtləndirmiş olsun. Təqsirləndirilən şəxsin tam xarakteristikasını vermək lazım deyil. Təqsirləndirilən şəxsin mənəvi simasını müəyyən edən xüsusiyyətlər qeyd olunmalı, onun cinayət öncəsi davranışının törədilmiş ictimai təhlükəli əməllə əlaqədə olması və ya əksinə ona zidd olması göstərilməlidir. Təqsirləndirilən şəxsin biografiyasını araşdırmaq, onu ləkələyən və işə aidliyi olmayan məlumat axtarmaq yolverilməzdir və əxlaqi normalara ziddir.

A.F.Koni yazırdı: “Fransalı prokurorun təqsirləndirilən şəxsə düşmən kimi yanaşması ilə əlaqədar olaraq gurultulu, mənasız deklamasiyası və süni pafosu təqlid üçün çox təhlükəli bir nümunə ola bilərdi. Rus prokurorunun-ittihamçısının üzərinə əxlaqi vəzifə – sözünün üzərində durmaq, ətraflı düşünmə, öz nəticələrində ədalətli olmaq vəzifəsinin qoyulması və sübut edilmiş cinayət əməlinin mühakiməsi ilə yanaşı – təqsirləndirilən şəxsə sərt bitərəflilik və onun insan ləyaqəti hissini təhqir etmədən yanaşma zəruri idi” (6).

Prokuror təqsirləndirilən şəxsin təqsirini qəbul etməməsini, ziddiyyətli ifadələrini və s. məsuliyyəti ağırlaşdıran hal kimi şərh edə bilməz. Məsuliyyəti ağırlaşdıran hallar geniş şərhə ehtiyac duymur. Təəssüf ki, bəzi prokurorlar bunu unudur və özlərinin ciddi cəza haqqındakı xahişini təqsirləndirilən şəxsin özünü təqsirli hesab etməməsi, ziddiyyətli ifadələr verməsi, məhkəmədə ifadə verməkdən imtina etməsi və ya ibtidai istintaqda verdiyi ifadələrdən imtina etməsi ilə əsaslandırılır. Lakin əgər təqsirləndirilən şəxs şahidlərə, zərər çəkmiş şəxsə təsir etməyə, təqsiri başqa təqsiri olmayan bir şəxsin üzərinə qoymağa cəhd edirsə, sübutları saxtalaşdırırsa, o halda prokuror bu barədə danışmalıdır. Prokuror təqsirləndirilən şəxsi ələ salmamalı, istehzal tonla danışmamalı, bədxahlıq etməməli, insanı alçaltmağa çalışmamalıdır. İroniyalı danışarkən ehtiyatlı, ədəbli olmaq lazımdır. Yerində və dərəcəsinə olan ironiya proses iştirakçısının xarakteristikasını gücləndirir. Prokuror ittiham çıxışında qəti fikirlərə yol verməməlidir, çünki qətilik məhkəmənin həmin fikirlər ilə məcburi razılaşmasını nəzərdə tutur. Məhkəmə isə heç kimin öz fikrini yeridə bilmədiyini yeganə ədalət mühakiməsi orqanıdır. Prosesdə iştirak edənlər prokurorun çıxışında onun məhkəməyə olan hörmətini hiss etməlidirlər. Onlar hiss etməlidirlər ki, prokuror özü öz mövqeyinin düzgün olmasından əmindir və buna görə də məhkəməni həmin mövqeyə inandırmağa çalışır. Prokuror hakimlərin müstəqilliyi və qərəzsizliyi prinsipinə əməl etməklə ədalət mühakiməsinin məqsədlərinin və məhkəmənin vəzifələrinin həyata keçirilməsinə kömək edir – qanunun tələbi belədir (10).

İşin faktiki hallarının şərh edilməsi, sübutların təhlili və qiymətləndirilməsi tez-tez bir-birinə birləşdirilir və bir-biri ilə sıx bağlıdır. Buna görə də İ.D.Perlov hesab edirdi ki, ittiham çıxışında işin mahiyyətinin şərh edilməsinə həsr olunmuş xüsusi bir bölmənin ayrılması məqsədəmüvafiq deyil. M.L.Şifman isə belə bir bölmənin ayrılmasını zəruri hesab edirdi. Hesab edirik ki, işin

faktiki hallarının şərh edilməsinin ittiham çıxışında müstəqil bir bölmə kimi ayrılması konkret işin xüsusiyyətlərindən asılıdır. Əgər prokuror cinayətin tövsifinin dəyişdirilməsini, irəli sürülmüş ittihamın həcmnin dəyişdirilməsini xahiş etmək fikrində deyilsə, əgər prokurorla müdafiə tərəfi arasında işin faktiki halları barəsində mübahisə yoxdursa, onları yada salmaq və məhkəmə iclasında bütün ittiham faktlarının sübutlarla təsdiq olunmasını qeyd etmək və bundan sonra da iş üzrə toplanmış sübutların təhlilinə və qiymətləndirilməsinə keçmək kifayətdir. Lakin əgər ittihamın faktiki məzmunu dəyişmişdirsə, bəzi halların sübut edilməməsi aşkar edilmişdirsə, o halda iş üzrə faktiki halların şərh edilməsi ittiham çıxışının ayrıca bir hissəsinə çevrilir. Ümumi qaydaya görə prokurorlar işin faktiki hallarını kifayət qədər tam şərh edirlər.

Sübutların təhlili və qiymətləndirilməsi ittiham çıxışının mərkəzi və mühüm hissəsini təşkil edir və bu hissədə cinayət hadisəsini və təqsirləndirilən şəxsin həmin cinayət əməlinin törədilməsində təqsirini sübut etmək lazımdır. Məhz sübutların təhlili və qiymətləndirilməsi məhkəməni prokurorun düzgün mövqe tutduğuna inandırır və onun fikrinə qulaq asmağa məcbur edir (9). Bəzən prokuror ittiham çıxışında təqsirləndirilən şəxs və onun müdafiəçisi tərəfindən məhkəmə istintaqı gedişində irəli sürülən müxtəlif versiyaları araşdırmalı olur. Belə hallarda həmin versiyaların sübut kimi faktiki əsasla malik olub-olmaması yoxlanılmalıdır. Daha sonra versiyalar təkə prosesual sübutlarla deyil, həm də onlardan irəli gələn və müdafiə tərəfinin versiyalarının təsdiq edə və ya rədd edə bildiyi məntiqi nəticələrlə yoxlanılır (4). İttiham çıxışında müdafiəçi ilə mübahisə aparıla bilər, lakin onun mövqeyini qabaqlamaq lazım deyil, çünki prokuror səhv buraxa, müdafiəçi isə belə səhvdən dərhal istifadə edə bilər. Prokuror məhkəməni və

digər iştirakçıları ittihamın sübut olunduğuna o halda inandıra bilər ki, iş üzrə bütün sübutları hərtərəfli və konkret olaraq təhlil etmiş olsun. Bəzi hallarda prokurorlar ibtidai və məhkəmə istintaqının materiallarını tənqidi analiz etmədən sadəcə olaraq nəql edirlər. Bəzən isə prokurorlar ittiham aktını oxumaqla kifayətlənirlər. Bir prosesdə prokuror ittiham çıxışı əvəzinə “vicdanla” ittiham aktını oxumuşdur. Vəkil isə müdafiə çıxışında bildirmişdir ki, ittiham aktı ilə silahlanmış prokuror hətta ilkin istintaqın nəticələrini təkzib edən məhkəmə istintaqının materiallarını qeyd etməyi lazım bilməmişdir.

Prokurorun öz çıxışında irəli sürdüyü sübutlar məcmusu ittihamın gəldiyi nəticəni inandırıcı şəkildə təsdiq eyməlidir. Təqsirləndirilən şəxsin öz təqsirini etiraf etməsi, “işin aydınlığı” prokuroru sübutları təhlil etmək vəzifəsindən azad etmir. Sübut etmə yükü heç bir halda təqsirləndirilən şəxsin üzərinə düşmür. Prokuror öz çıxışında hansı sübutların və nəyə görə həqiqi sübut olmasını və onların hansı ittihamı təsdiq etməsini araşdırır. Prokurorun ittihamın qanuniliyi və əsaslığı barədə olan daxili inamı faktiki məlumatlara əsaslanır. Əks halda o, ittihamdan imtina etməlidir. İttiham çıxışında sübut etmə tezisində irəli sürülməsi və onun arqumentlərlə təsdiq edilməsi yolu ilə həyata keçirilir. Sübut etmə prosesində formal məntiqin bütün qaydalarına əməl olunur. Prokurorun ittiham çıxışında sübutların həm məcmusunun, həm də ayrılıqda hər birinin təhlili və qiymətləndirilməsi gedişində məntiqi üsul və vasitələrdən sübut etmə zamanı istifadə edilməsi mümkündür.

Beləliklə, birinci instansiya məhkəmələrində dövlət ittihamçısının nitqi cinayət mühakiməsində ədalətin təmin olunmasında xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Buna görə də, dövlət ittihamçısının nitqi əsaslandırılmış, dəqiq və aydın olunmalıdır.

İstifadə edilmiş mənbələr:

1. Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsi Bakı: Hüquq ədəbiyyatı, 2013, 615 s.
2. Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin kommentariyası / Prof. S.M.Mövsumovun redaktəsi ilə, II cild. Bakı: Digesta, 2003, 867 s.
3. Qasımov Ə. Məhkəmə nitq mədəniyyətinin əsas istiqamətləri: Monoqrafiya, Bakı: 2010, 192 s.
4. Арсеньев К.К. Французская адвокатура. Ч. 1 // Вестник Европы. 2006
5. Даев В.Г. Процессуальные функции и принцип состязательности в уголовном судопроизводстве // Правоведение, 1974, № 1, 71-75
6. Кони А.Ф. Избранные произведения. М., 1956.
7. Любимова Л.М. А.Ф. Кони – судебный оратор (из истории русского судебного красноречия) // Высшая школа: гуманитарные науки и гуманистические основы образования и воспитания. Чита, 1996
8. Сергеич П. Уголовная защита. Практические заметки. Издание второе, переработанное и дополненное. СПб.: Сенатская типография, 2003
9. Стернин И.А. Практическая риторика
10. Судебные прения по уголовным делам. Учебное пособие. Казань, 2009

Гасанова Вусаля**Особенности речи государственного обвинителя в судах первой инстанции****РЕЗЮМЕ**

Статья посвящена особенностям речи прокурора во время судебного рассмотрения уголовных дел в судах первой инстанции. Речь прокурора, прежде всего, должна быть четкой, ясной и справедливой. А это возможно, если речь основывается на фактических доказательствах и на законе.

Hasanova Vusala**Peculiarities of prosecutor's speech during the first instance trial****SUMMARY**

This article is dedicated to the peculiarities of prosecutor's speech during the first instance trial. It researches the specific aspects of proofs, details of the prosecutor's speech and its legal aspects. It is stressed that speech of the prosecutor must be clear, fair and must be based on facts.

Rəyçi: h.e.d. Midhəd Qəfərov**Təqdim edən:** h.ü.f.d. Hikmət Eyvazov

Процюк Олеся Николаевна,

соискатель кафедры уголовного процесса и криминалистики Львовского государственного университета внутренних дел, научный сотрудник отдела организации научной работы Львовского государственного университета внутренних дел

ПРИМЕНЕНИЕ МЕТОДОВ ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ ВО ВРЕМЯ ДОПРОСА НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

УОТ34:343.951

Açar sözlər: psixoloji təsir, yetkinlik yaşına çatmayanlar, şübhəli şəxslərin dindirilməsi, psixoloji təsir metodları.

Ключевые слова: психологическое воздействие, несовершеннолетние, допрос подозреваемых, методы психологического воздействия.

Keywords: Psychological impact, minors, interviewing suspects, methods of psychological influence.

Постановка проблемы. В ходе досудебного следствия со стороны следователя часто применяется психологическое воздействие на допрашиваемого с целью получения полной и достоверной информации. Однако не всегда это влияние является законным и правомерным и не всегда следователь выбирает целесообразный для той или иной ситуации метод воздействия на конкретного человека. Учеными исследовались вопросы

применения психологического воздействия, критерии допустимости применения указанных методов, проводилась их классификация, однако очень мало внимания обращалось на применение методов воздействия к отдельной категории лиц, в частности мало исследовались вопросы применения методов психологического воздействия на несовершеннолетнего.

Цель и задачи исследования. Главной целью является проанализировать и сравнить работы ученых, которые исследовали вопросы психологического воздействия, сформулировать собственное определение указанного понятия. В соответствии с этим в работе сосредоточено внимание на выполнении следующих основных задач: анализа приведенных выше исследований и определение допустимости применения конкретных методов психологического воздействия на несовершеннолетних в ходе досудебного следствия.

Состояние исследования. Вопросы исследования понятие психологического воздействия, применение психологического воздействия на отдельных лиц в процессе досудебного расследования занимались многие ученые. В частности, проблеме осу-

шествления психологического влияния в современной правовой литературе уделяют внимание такие ученые, как В.Г.Андросюк, А.Н.Корнев, В.А.Коновалова, Н.Э.Милородова, Л.М.Балобанова, В.В.Бедь. Исследуя вопросы психологического воздействия, совершали попытки определения и классификации конкретных приемов и методов психологического воздействия такие ученые, как М.И.Порубов, М.В.Костицкий, Ю.В.Чуфаровский, М.П.Хайдуков, И.Е.Быховский, С.А.Гарькавец, а А.Р.Радинов, Н.И.Ефимова, В.П.Бахин, В.И.Гончаренко, В.А.Коновалова, В.Г.Лукашевич и М.В.Салтевский исследовали вопрос критериев допустимости применения указанных методов. Юридические и психологические аспекты применения методов психологического воздействия исследовались в работах А.Р.Радинова, И.О.Коноваловой, В.Ю.Шепитько, В.В. Юстицкого, В.Г. Андросюка, А.Н.Столяренко, М.И.Эникеева, Ф.М.Сокирана, Е.Л.Доценко, Т.С. Кабаченко, Е.В. Сидоренко, Л.Б.Филонова и др. Проанализировав работы указанных ученых, мы заметили, что очень мало исследуются вопросы применения следователем методов психологического воздействия при проведении конкретных следственных действий в ходе досудебного расследования и еще меньше внимания уделяется исследованию и изучению вопросов допустимости применения методов психологического воздействия к отдельным субъектам уголовного производства.

Изложение основных положений. Начиная рассмотрение этого вопроса, целесообразно будет сначала выяснить, что именно понимается под психологическим воздействием. В общеправовом смысле под влиянием понимается разрешение, побуждение или принуждение к выполнению или невыполнению определенных действий, которое проводится определенным образом и с целью регулирования на основе юридических норм взаимоотношений определенных лиц, органов, организаций [18, с. 198-199]. Согласно порядку применения методов психологического воздействия, кото-

рый разработан в соответствии с Основами законодательства Украины об охране здоровья, Законов Украины «О психиатрической помощи», «О социальных услугах», психологическое воздействие является применением направленных действий на психику человека, осознанного или неосознанного характера посредством убеждения, психологического переформирования или суггестии для формирования определенной системы представлений, действий и отношений, которые субъективно воспринимаются человеком как лично надлежащие. По мнению Павленко А.В., психологическое воздействие представляет собой совокупность психологических методов, которые применяются в деятельности работников правоохранительных органов, а процесс выбора конкретного метода является именно механизмом психологического воздействия [14, с. 259]. Сокиран Ф.М. под психологическим воздействием на досудебном следствии понимает комплекс приемов, которые применяются в процессе передачи, обработки и использования доказательной информации, вызывая ответную реакцию, что позволяет диагностировать психическое состояние лица, контролировать ход его мыслей, отношение к определенным фактам для изменения его поведения в направлении получения правдивой и полной информации [17, с.4]. По нашему мнению, наиболее четкое определение понятия психологического воздействия в отношении деятельности следователя раскрыто Коноваловой В.Е., которая пишет, что сущность воздействия определяется «комплексом приемов, направленных на диагностику психического состояния лица следователя, обвиняемого, подозреваемого и выбором наиболее эффективных приемов выполнения следственных действий» [9, с. 102]. Психологическое воздействие на отдельных лиц в ходе уголовного производства призвано блокировать или уменьшать противодействие тех людей, которые сознательно искажают или скрывают истину. Целью психологического воздействия является воспитания или перевос-

питание личности, стимулирование ее к законопослушному поведению, мотивирование любого лица к открытости и искренности при доказательстве. Метод психологического воздействия является способом воздействия на психику правонарушителя, потерпевшего или свидетеля с целью побуждения их к даче показаний по поводу обстоятельств правонарушения или преступления [4, с. 43].

Базовым следственным действием, в ходе которого получают показания, что являются источником доказательств, есть допрос. Это одно из следственных действий, которое связано с непосредственным контактом с участниками уголовного процесса и поэтому использование следователем психологических знаний является неотъемлемой частью проведения допроса. Но допрос отдельных категорий лиц требует особых знаний и использования специальных приемов. К таким категориям лиц, в частности, относятся несовершеннолетние, допрос которых регламентируется ст. ст. 224, 226 и 490 УПК Украины [11, с. 92-93, 188]. Согласно ст. 226 УПК Украины, допрос несовершеннолетнего производится в присутствии законного представителя педагога или психолога, а при необходимости врача. Целью присутствия данных лиц является помощь следователю в установлении психологического контакта путем предварительной беседы с этими лицами и определение особенностей данного подростка, а также смягчения воздействия самого процесса допроса на показания допрашиваемого и его психическое состояние, и осуществления своеобразного контроля за способами психологического воздействия как на личность несовершеннолетнего, так и на его показания [2, с. 314].

Допрос несовершеннолетнего включает в себя тактические и психологические особенности. Тактические приемы являются формой реализации психологического воздействия. В тактическом приеме содержание психологического воздействия заключается в следующем: тактический прием является носителем психологического воз-

действия; такие приемы являются реализацией методов воздействия. Психологические методы воздействия не могут быть применены вне тактических приемов. В процессе общения тактические приемы как носители психологического воздействия преследуют определенную цель: 1) диагностика психических состояний лиц, которые попали в сферу уголовного судопроизводства; 2) активизация их действий; 3) изменение поведения и позиции указанных лиц; 4) получение необходимой информации; 5) воспитание и перевоспитание. [8, с. 50]. К психологическим особенностям можно отнести особенности налаживания психологического контакта и непосредственно особенности правомерного психологического воздействия [2, с. 314]. При изучении проблемы применения психологических приемов и методов, в частности методов воздействия, особого внимания требуют вопросы разграничения разрешения и допустимости психологического воздействия на личность. В частности, при допросе несовершеннолетних необходимо определить степень необходимости и незаменимости того или иного метода. Допрос несовершеннолетнего является психологически непростым, это обусловлено сложностью налаживания психологического контакта через неустойчивость и не сформированность психики несовершеннолетнего [3, с. 16]. При выборе метода психологического воздействия следователю необходимо получить и проанализировать объективную характеристику несовершеннолетнего, причины его девиантного поведения в случае правонарушения. Изучение возрастных особенностей не является самоцелью следователя, а имеет целью помочь в понимании влияния возрастных особенностей на поведение несовершеннолетнего и тем самым установить общественную опасность несовершеннолетнего и спрогнозировать возможные осложнения при установлении психологического контакта [13, с.317].

В юридической литературе мы не проследили однозначного отношения ученых к применению мер психологического воздей-

ствия следователем на допрашиваемого во время допроса, а также не увидели четких критериев, которые позволяли бы классифицировать средства психологического воздействия на правомерные и неправомерные. В своих исследованиях В.В. Бедь определил такие методы психологического воздействия, как пример, убеждение, рефлексии, внушения [4, с. 43-49]. Рефлексия в юридической психологии рассматривается как «процесс – состояние – свойство». Обобщенный анализ литературных источников позволяет сделать вывод о сложности и системности рефлексии как психического образования. Понятийный смысл ее характеризуется многоаспектностью и включает в себя различные компоненты [6, с. 146]. Поэтому, по нашему мнению, целесообразнее будет применять рефлексии во время диагностики и коррекционной работы, а не только как метод психологического воздействия, что следователь будет применять во время досудебного следствия.

Руденко Г.Г., исследуя вопросы классификации методов психологического воздействия, привел различные виды классификации и, проанализировав их, определил, что во всех классификациях, что подают ученые, которые исследуют указанные вопросы, есть общий существенный недостаток – отсутствие ссылок на использование исключительно законных приемов психологического воздействия [15, с. 142]. Поэтому он поддержал мнения Т.В. Аверяновой, Р.С. Белкина, Ю.Г. Корухова и Э.Р. Росинской, которые психологическое влияние разделяют на два основных вида – неправомерный и правомерный. Неправомерное, как незаконное насилие над личностью, беспрекословно недопустимо [10, с. 535]. Впрочем, возникает вопрос, имеет ли место психологическое насилие, если следователь таким образом осуществляет допрос, что допрашиваемый вопреки своему желанию скрыть информацию об обстоятельствах дела или сообщить ложные сведения не может избрать такую линию пове-

дения, поскольку осознает, что ложь будет разоблачена, и это ухудшит его положение. Итак, психологическое насилие есть там, где человек теряет свободу выбора не в любом поведении, а именно правомерном, обеспеченным нормами закона [5, с. 142]. Мы также разделяем мнение Руденко М.М. и попробуем проанализировать отдельные методы психологического воздействия, которые можно или же нецелесообразно применять во время допроса несовершеннолетних подозреваемых.

Лицо несовершеннолетнего требует особой трактовки и определения границ психологического воздействия, поэтому при допросе такой социальной группы, как несовершеннолетние, следователям следует обращать внимание на следующие особенности: несовершеннолетние склонны к фрагментарному запоминанию; могут быстрее установить контакт с лицом, которому интересна личность несовершеннолетнего; физически и психически истощаются быстрее и риск превышения пределов психологического воздействия повышается; особое внимание следует обратить на то, что может возникнуть бессознательное психологическое воздействие, то есть когда несовершеннолетний может неправильно среагировать на осведомленности следователя или чрезмерный, на его взгляд, интерес следователя к показаниям несовершеннолетнего, что может повлечь бессознательную подчиненность или отказ от свидетельства, то есть у несовершеннолетнего может возникнуть ощущение, что следователь проинформирован по делу больше, чем он, и его показания будут несущественными. Также особые последствия может вызвать использование следователем неизвестной или малоизвестной несовершеннолетнему терминологии или сложных вопросов. [2, с. 315]. Остановимся подробнее на самих методах психологического влияния и проанализируем то, как приведенные выше особенности могут влиять на выбор и применение определенного метода.

Среди методов психологического воздействия можно выделить убеждение, подражание, манипуляцию, внушения и заражения. Убеждение, по мнению Беда В.В., является сложным, но действенным методом, который является способом словесного воздействия и который включает в себя систему доводов, основанных на законах логики. Убеждение основывается на осознанном принятии человеком высказываемых следователем идей, на их анализе и оценке. При этом вывод может быть сделан как самостоятельно, так и вслед за тем, кто убеждает. Процесс убеждения требует иногда больших временных затрат и использования разнообразных возможностей и элементов ораторского искусства. Успешное убеждение ведет к принятию и последующему включению новых аргументов в систему взглядов, которая сложилась у правонарушителя, в определенной трансформации мировоззрения в целом и оценки конкретной ситуации, а потому и изменения мотивационной основы поведения. Во время досудебного расследования метод убеждения, осуществляя влияние на моральное правосознание правонарушителя, заставляет его переосмыслить и изменить свое отношение к содеянному [4, с. 43]. Применение такого метода, как убеждение во время допроса несовершеннолетнего подозреваемого, допустимо только в случаях принуждения к даче правдивых показаний, а при применении этого метода в беседе относительно непосредственно обстоятельств дела может повлечь искажение информации. Это связано с тем, что несовершеннолетние склонны к фрагментарному запоминанию, о чем уже упоминалось ранее [2, с. 315]. Убеждение при допросе несовершеннолетнего имеет свои особенности. Специфическими тактическими приемами, которые могут применяться при допросах несовершеннолетних с целью убеждения, разъяснения важности сообщения правдивых показаний является демонстрация осведомленности об обстоятельствах жизни допрашиваемого, его

потребностях, интересах; разъяснение неправильно принятой позиции [3, с. 141]. Техника убеждающего влияния реализуется через постановку голоса, взгляда, движений, мимики, которые усиливают воздействие слова. Действенность убеждения зависит от содержания обсуждаемой темы, силы голоса, эффекта неожиданного сообщения и т.д. В целом, по нашему мнению, процесс убеждения должен помогать человеку разобраться во время сложной и противоречивой ситуации.

Подражание может применяться только для побуждения несовершеннолетнего говорить правду. По-другому этот метод называют методом примера, казалось бы, метод примера относится к чисто педагогическим способам влияния на других людей, но в основе этого метода лежит психологический феномен – подражание. Методом примера в ходе проведения допроса следователь передает свое отношение к тем или другим обстоятельствам, имеющим существенное значение в деле, до других людей через собственную работу, действие, поведение. С помощью этого метода можно вызвать критическое отношение к подозреваемому за счет сопоставления конкретных действий, поступков и высказываний того лица, которое оказывает влияние, со своими собственными. Однако, по нашему мнению, этот метод предполагает копирование несовершеннолетним поведения следователя и поэтому не является эффективным. Особую важность данный метод приобретает в работе с несовершеннолетними правонарушителями, которые впервые нарушили закон [4, с. 45].

Внушение – это целенаправленное, неаргументированное влияние одного человека на другого. При внушении происходит некритическое восприятие информации, чужого взгляда или позиции, принятие ее как своей собственной. Внушение как метод психологического воздействия на личность рассчитано на подавление воли человека, подчинение ее требованиям лица, осуществляющего внушения [1, с. 58].

Эффекты внушения повышаются, если учитывать следующие факторы: возраст человека, например, несовершеннолетние в большей степени поддаются внушению, чем взрослые; психическое и физическое состояние правонарушителя. Практика показывает, что усталые люди подвергаются в большей степени внушению, чем люди с хорошим самочувствием; в многочисленных исследованиях социальных психологов обнаружено, что решающим условием эффективности внушения является авторитет той личности, которая пытается внушить нечто другой. Объясняется это тем, что авторитет создает дополнительный элемент воздействия на источник информации [4, с. 48]. Как уже отмечалось ранее, несовершеннолетний быстрее может установить психологический контакт с лицом, которому интересна личность несовершеннолетнего, поэтому необходимым элементом допроса несовершеннолетнего является предварительная беседа, но недопустимым при беседе о биографических данных является использование внушения, ведь это может повлечь за собой установление завышенной оценки знаний следователя и нежелание давать показания [2, с. 315]. Во время допроса несовершеннолетнего могут возникнуть и специфические последствия психологического воздействия, например, несовершеннолетний начинает пересказывать не то, что видел непосредственно, а то, что описывали друзья или взрослые, то есть произойдет замена личностного восприятия групповым или чужим. Для исключения такого последствия необходимым условием является присутствие психолога [16, с. 124]. В общем, внушение – воздействие на сознание человека, следствием чего является снижение критичности восприятия внешней информации и как следствие возникновения доверия к следователю без желания оценить или осмыслить внушаемую информацию. Следовательно, этот метод также является недопустимым через возможность манипуляции показаниям.

Заражение является особым способом психологического воздействия, который осуществляется не через сознание и интеллект, а через эмоциональную сферу. Во время психического заражения передается эмоциональное состояние от одного лица к другому на бессознательном уровне. Сфера сознания при таких условиях резко сужается, почти исчезает критичность к событиям, информации, поступающей из разных источников. Психология толкует заражение как неосознаваемую, произвольную склонность человека к определенным психическим состояниям. Социальная психология рассматривает его как процесс передачи эмоционального состояния одного индивида другому на уровне психического контакта. В данном случае лицо не чувствует давления, а подсознательно осваивает основы поведения следователя и воплощает их в своем поведении. Например, когда следователь выражает возмущение действиями преступника и обосновывает свое мнение, то несовершеннолетний воспринимает это возмущение и у него возникает такое же чувство, которое может побудить его к даче показаний [13, с. 317].

В связи с тем, что следователь наделен властными полномочиями, психологическое воздействие на допрашиваемого для решения профессиональных задач может носить манипулятивный характер. Манипуляция – это скрытое воздействие, что преследует односторонние интересы [7]. Сидоренко А.В. считает, что манипуляция нацелена на то, чтобы заставить человека чувствовать, думать и действовать так, как это выгодно манипулятору, но при этом так, чтобы человеку не казалось, что его заставили. Манипуляция не является законным и допустимым методом по мнению Митиенко Т.В., однако, по мнению Лежениной Л.Н., такое психологическое влияние признается допустимым, что одной из целей профессиональной деятельности следователя является противодействие преступным установкам допрашиваемого для

обеспечения правопорядка. Манипулятивные приемы могут иметь целью создание выгодного для следователя образа ситуации, формирование у допрашиваемого неадекватных истинной ситуации надежд, побуждение к определенной деятельности или блокирования нежелательной деятельности [12]. Однако мы не считаем целесообразным применять указанный метод психологического воздействия во время допроса несовершеннолетнего, так как это может травмировать нестабильную и несформированную психику последнего.

Подытоживая наше исследование, отметим, что под психологическим воздействием, которое применяет следователь на несовершеннолетнего допрашиваемого в ходе досудебного следствия следует понимать, по нашему мнению, применение направленных действий на психику человека, осознанного или неосознанного характера, который представляет собой совокупность допустимых методов, применяемых в процессе передачи, обработки и использовании доказательной информации, вызывая ответную реакцию допрашиваемого, что позволяет контролировать следователю ход его мыслей и отношение к определенным фактам для изменения его поведения в направлении получения правдивой и полной информации.

Мы также считаем, что основным психологическим методом, который имеет право на существование во время допроса несовершеннолетнего, следует считать заражения, поскольку прямая положитель-

ная настроенность следователя провоцирует на аналогичное поведение-ответ допрашиваемого несовершеннолетнего. И применение таких методов воздействия как наследование и убеждения во время допроса будут давать больше положительного результата при условии налаживания взаимного позывного контакта.

Использование в отношении несовершеннолетнего средств психологического воздействия является допустимым и заказным только во время установления психологического контакта, а непосредственно во время допроса психологическое воздействие необходимо минимизировать. Это будет способствовать установлению реальных обстоятельств дела и увеличит возможность получения личностного восприятия ситуации. Психологическое воздействие во время допроса несовершеннолетнего не должно переходить в неправомерное психологическое насилие по отношению допрашиваемого. Следователь не имеет права использовать обман, угрозы, запугивание. Такие формы психологического давления абсолютно недопустимы и могут повлиять на подростка негативно. Искусство допроса заключается в умелом подходе следователя к несовершеннолетнему – без какого-либо внешнего влияния или давления, и получение на этой основе правдивого изложения подростком, независимо от процессуального статуса, известных ему обстоятельствах, имеющих значение для дела, а также искреннее признание в совершении преступления.

Использованные источники:

1. Аминов И.И. Психологический практикум для юристов: Учеб. пособие. М.: Экмос, 2001, 144 с.
2. Андрусенко С.В. Особенности применения методов психологического воздействия при допросе несовершеннолетнего / С.В.Андрусенко, Г.С.Романюк // Материалы III Всеукраинской научно-практической конференции «Становление личности профессионала: перспективы и развитие». - 19 февраля 2010 г. - Одесса: ОГУВД, 2010. - 450 с.

3. Асеев В.Г. Мотивация поведения и формирование личности. В.Г.Асеев - М., 1976. - 348 с.
4. Бедь В.В. Юридическая психология: Учебное пособие. Издание второе, стереотипное. Львов: «Новый мир - 2000», 2004. - 380 с.
5. Бишевец А.В. Правовые основы применения психологического воздействия в сфере судопроизводства // Вестник Академии адвокатуры Украины. - 2009. - №1 (14). - С. 142-145.
6. Бугерко Я.М. Динамика разновидностей рефлексии в модульно-развивальном учебном цикле // Психология и общество. - 2002. - № 3-4. - С. 142-159.
7. Кабаченко Т.С. Методы психологического воздействия. - М.: Пед. о-во, 2000. - 540 с.
8. Коновалова В.О. Юридическая психология: Академический курс: Учебник. для студ. юрид. спец. выс. учеб. зав. / В.О. Коновалова, В. Ю. Шепитько - К.: Концерн «Издательский Дом «Ин Юре», 2004. - 424 с.
9. Коновалова В.Е. Организационные и психологические основы деятельности следователя. РИО МВД УССР, 1973. — 122 с.
10. Криминалистика: учебник для вузов / Т.В. Аверьянова, Р.С.Белкин, Ю.Г.Корухов, Э.Р. Россинская; под. ред. засл. деят. науки РФ, проф. Р.С. Белкина. - М.: НОРМА, 2002. - 990 с.
11. Уголовный процессуальный кодекс Украины [текст]: - К.: «Центр учебной литературы», 2012. - 254 с.
12. Леженина Л.Н. Профессионально-психологическое воздействие следователя на допрашиваемого при проведении допроса // Вестник Харьковского национального педагогического университета имени Г. Сковороды. - 2009. - Выпуск 31. С. 51-58.
13. Матиенко Т.В. Особенности психологического воздействия при допросе несовершеннолетних / Т.В. Матиенко, Г.С. Романюк // Материалы III Всеукраинской научно-практической конференции «Становление личности профессионала: перспективы и развитие». - 19 февраля 2010 г. - Одесса: ОГУВД, 2010. - 450 с.
14. Павленко А.В. Методы психологического воздействия в правоохранительной деятельности: возможности и границы применения // Научные труды МАУП. - 2010. - Вып. 3 (26). - С.259-261.
15. Руденко Г.Г. Классификация методов психологического воздействия в оперативно-розыскной деятельности // Вестник Запорожского юридического института Днепропетровского государственного университета внутренних дел. - 2009. - №1. - С. 137-144.
16. Сливка С.С. Особенности допроса несовершеннолетних в уголовном судопроизводстве Украины // Право Украины - 2000. - №11. - С. 122-125.
17. Сокиран Ф.М. Современные концепции психологического воздействия на досудебном следствии. - К.: НАВДУ - НПО «Юрист», 2002. - 172 с.
18. Юридический энциклопедический словарь / гл. ред. А.Ю. Сухарев; ред. кол.: М.М. Богуславский и др. - 2-е изд., доп. - М., 1987. - 528 с.

Protsyuk Olesya

**Yetkinlik yaşına çatmayanların dindirilməsi zamanı
psixoloji təsir metodlarının tətbiqi****XÜLASƏ**

Məqalədə müəllif tərəfindən psixoloji təsir anlayışının tərifinə dair müxtəlif yanaşmalar təhlil edilmiş, psixoloji təsir metodları nəzərdən keçirilmişdir. Məhkəmədən qabaq istintaqın gedişatında nəyin tətbiq edilməsinin məqsədəuyğun olub-olmaması məsələlərinə diqqət yetirilmişdir. Yetkinlik yaşına çatmayanların dindirilməsi zamanı müstəntiq tərəfindən tətbiq oluna bilən psixoloji təsir metodlarına xüsusi diqqət vurğulanmışdır.

Protsyuk Olesya

**Application of the methods of psychological influence
on interrogation of minors****SAMMARY**

The author analyzes different approaches to the definition of concept of the psychological impact, the methods of psychological influence that it is appropriate and not appropriate to apply in the course of pre-trial investigation. Special attention is focused on the methods of psychological impact, which can be used by the investigator during the interrogation of minors.

Rəyçi: h.e.d., prof. Kamil Səlimov
Təqdim edən: h.e.d. Mithəd Qəfərov.

**AZƏRBAYCAN, BAKI
AZERBAIJAN, BAKU**

Захарова Наталья Михайловна,

Адъюнкт кафедры гражданско-правовых дисциплин
ФГКОУ ВПО «Уральский юридический институт МВД России»,
подполковник полиции

ДЕЛИКТ, КАК ОСНОВАНИЕ ВОЗНИКНОВЕНИЯ ОБЯЗАТЕЛЬСТВА ИЗ ПРИЧИНЕНИЯ ВРЕДА ЖИЗНИ ИЛИ ЗДОРОВЬЮ СОТРУДНИКА ПОЛИЦИИ ПРИ ИСПОЛНЕНИИ ИМ СЛУЖЕБНЫХ ОБЯЗАННОСТЕЙ

УДК34:347.53

Açar sözlər: delikt, hüquqpozma, delikt öhdəliyın əsası, delikt öhdəliyi və delikt məsuliyyətinin şərtləri.

Ключевые слова: деликт, правонарушение, основание деликтного обязательства, условия деликтного обязательства и деликтной ответственности.

Keywords: delict, violation of the law, the base for a delict liability, the delict liability and delict responsibility terms.

Подобно любому гражданскому правоотношению динамика обязательства вследствие причинения вреда или деликтного обязательства включает его возникновение, изменение и прекращение.

Возникновение обязательства из причинения вреда жизни или здоровью сотрудника полиции при исполнении им служебных

обязанностей, несомненно, связано с наличием определенных условий и оснований.

Мы остановимся на вопросе об основании динамики гражданских правоотношений вообще и рассматриваемого обязательства в частности. Среди цивилистов по данному вопросу нет единого мнения. Так, О.А.Красавчиков выделял три вида оснований возникновения гражданско-правовых отношений, к которым относил нормативно-правовые, правосубъектные и юридико-фактические, определяющие в совокупности сущность, отраслевую принадлежность, характер и содержание возникающих правоотношений. Нормативно-правовым основанием выступают нормы права, регулирующие общественные отношения. Правосубъектное основание заключается в правоспособности и дееспособности лиц, участвующих в правоотношении. Юридико-фактическое основание представляет собой определенный юридический факт или юридический состав, с наличием или отсутствием которого норма права связывает юридические последствия [9, с. 51-52].

Существуют и другие мнения относительно оснований возникновения правоотношений в теории гражданского права. Так, В.А.Рясенцев утверждает, что некоторые правоотношения прямо вытекают из закона [16, с. 65].

Нам представляется, что обязательства по возмещению вреда, причиненного жизни или здоровью сотрудника полиции при исполнении им служебных обязанностей, подобно иным гражданским правоотношениям, возникают при наличии нормативно-правовых, правосубъектных и юридико-фактических оснований. При этом в качестве нормативно-правового основания выступает субинститут возмещения и компенсации вреда, причиненного жизни или здоровью сотрудника полиции при исполнении им служебных обязанностей. Правосубъектное основание заключается в наличии особой правосубъектности государства как участника данного правоотношения, а также в правоспособности и дееспособности лиц, уполномоченных на возмещение вреда. Юридико-фактическое основание представляет собой юридический состав, который включает в себя ряд правообразующих юридических фактов.

Что касается существующих подходов к решению проблемы определения основания деликтной ответственности, то все их можно разделить на две группы. Сторонники первого подхода утверждают, что основанием деликтной ответственности является состав гражданского правонарушения (деликта) [9, с. 57; 1, с. 188]. Представители второго подхода полагают, что основанием таковой является непосредственно деяние, причиняющее вред, то есть правонарушение (деликт) [19, с. 27; 4, с. 63; 15, с. 56].

Согласно мнению сторонников второй позиции, основанием деликтной ответственности является причинение вреда. Так, например, В.М.Болдинов обращает внимание на то, что причинение вреда в качестве основания возникновения деликт-

ного обязательства прямо названо в пп.6 п.1 ст.8 ГК РФ. И делает вывод: «Следовательно, основанием ответственности является факт причинения вреда – деликт» [4, с. 63].

Указанная выше разница во взглядах предопределена, прежде всего, неодинаковой трактовкой понятий «основание» и «условия» деликтной ответственности.

В частности, одни авторы отождествляют данные понятия и полагают, что их содержание имеет одинаковое значение [6, с. 29; 8, с. 43; 10, с. 81; 20, с. 6]. Другие, напротив, разграничивают данные понятия и полагают, что основанием любого деликтного обязательства является сам факт причинения вреда (правонарушение), а условиями – признаки, элементы состава правонарушения, которые его характеризуют [15, с. 55-57; 11, с. 91; 3, с. 48]. Третьи рассматривают соотношение данных понятий несколько с иных позиций, считая, что основанием является правонарушение, в понятии которого определяющим является то, что это нарушение права, противоправность, а остальные элементы состава правонарушения выступают в качестве условий [7, с. 6; 17, с. 33; 18, с. 290-291].

В.Т.Смирнов и А.А.Собчак подчеркивали, что «в юридической литературе, посвященной исследованию проблем гражданско-правовой ответственности вообще и деликтной ответственности в особенности, понятия «основание» и «условия» ответственности нередко смешиваются и употребляются как тождественные. Между тем их нужно различать... главным образом потому, что они имеют различное не только смысловое, но и юридическое значение. «Основание» – это то, что порождает какое-либо явление, фундамент, на который последнее опирается и который определяет его природу. «Условия» те признаки, которые характеризуют основание и без наличия которых явление не может возникнуть» [15, с. 57].

Говоря об основании деликтной ответственности, необходимо учитывать, что

само понятие «основание» характерно для теории гражданского правоотношения и определяется как юридический факт, порождающий, изменяющий или прекращающий гражданские права и обязанности. Поэтому представляется, что основанием деликтной ответственности является юридический факт, порождающий в свою очередь деликтное обязательство и, как его ключевой элемент, обязанность делинквента по возмещению вреда, служащую содержанием деликтной ответственности. Поэтому основание у деликтного обязательства и деликтной ответственности одно и то же – правонарушение или деликт.

Деликт является одним из самых неоднозначных и малоразработанных на сегодняшний день в науке гражданского права понятий. Юридическая древность названного правового явления и его кажущаяся простота обеспечили, к сожалению, почти полное отсутствие теоретического анализа понятия «деликт», определения места и роли деликта во внедоговорных обязательствах, выделения отдельных видов деликтов, а также конструирования их системы в современном гражданском праве.

Деликт представляет собой одно из тех правовых явлений, которые относятся к самому глубокому юридическому прошлому человечества. Чрезвычайно широко распространено мнение о том, что обязательства в целом, во всем своем нынешнем многообразии, возникли именно из деликта. И.А.Покровский по этому поводу отмечал, что «древнейший зародыш обязательственных отношений кроется в той области, которую мы в настоящее время назы-

ваем гражданскими правонарушениями или деликтами; договор как самостоятельный источник обязательств появляется значительно позднее...» [13, с. 236].

Деликт – от латинского *delictum*, что в буквальном переводе означает «погрешность», «ошибка», «беззаконие», «грех», «преступление» или «проступок». Авторы одного из самых популярных учебников римского права под редакцией И.Б.Новицкого и И.С.Перетерского одновременно с понятием «delicta» упоминают и термин «maleficia», который, вероятно, использовался наряду с первым и переводится как «чары», в значении различных претерпеваемых людьми, животными или имуществом повреждений или беспокойства. Таким образом, в римском праве «деликт – это противоправное действие, правонарушение» [14, с. 327].

Отмеченное поддерживается и другими авторами, например М.Х.Хутызом [21, с. 137]. А.Маккензи определяет деликт, как «произвольное нарушение закона» [12, с. 256]. М.Бартошек характеризует рассматриваемое понятие, как правонарушение, причинение вреда отдельному лицу, его семье или имуществу нарушением правового установления или запрета, в результате чего независимо от воли правонарушителя возникают новые права и правовые обязанности [2, с. 92].

Таким образом, деликт можно по праву считать основанием возникновения любого деликтного обязательства, в том числе и обязательства из причинения вреда жизни или здоровью сотрудника полиции при исполнении им служебных обязанностей.

Использованные источники:

1. Алексеев С.С. Общая теория права: Учебник в 2 х т. Т. 2 / С.С.Алексеев. – М., 1982, 300 с.
2. Бартошек М. Римское право: понятия, термины, определения / Пер. с чешского. М., 1989. 448 с.
3. Богданов В.П. Обязательства по возмещению государством вреда, причиненного правоохранительными органами и судами: Дис. ...канд. юрид. наук. СПб., 2002. 189 с.
4. Болдинов В.М. Ответственность за причинение вреда источником повышенной опасности. СПб, 2002. 372 с.
5. Грибанов В.П. Ответственность за нарушение гражданских прав и обязанностей. М., 1973.
6. Донцов С.Е., Маринина М.Я. Имущественная ответственность за вред, причиненный личности. М., 1986. 160 с.
7. Илларионова Т.И. Основания внедоговорной ответственности организаций: Автореф. дис. ...канд. юрид. наук. Свердловск, 1971.
8. Коваленко А.А. Возмещение вреда, причиненного незаконной деятельностью правоохранительных и судебных органов и их должностных лиц: Дис. ...канд. юрид. наук. Тюмень, 2005, 166 с.
9. Красавчиков О.А. Юридические факты в советском гражданском праве. М., 1958. 216 с.
10. Кузбагаров А.Н. Обязательства вследствие причинения вреда сотрудниками органов внутренних дел: Дис. ...канд. юрид. наук. СПб., 1998, 202 с.
11. Кун А.П. Противоправность и вина в обязательствах по возмещению вреда, причиненного гражданину актами власти // Правоведение. 1984. № 3.
12. Маккензи А. Римское право сравнительно с законами Франции, Англии и Шотландии / Пер. с англ. М.: Тип. Л.И.Степановой, 1864, 474 с.
13. Покровский И.А. Основные проблемы гражданского права. М.: Статут, 2001. 353 с.
14. Римское частное право: Учебник / Под ред. И.Б.Новицкого и И.С.Перетерского. М.: Юристъ, 2004. 314 с.
15. Смирнов В.Т., Собчак А.А. Общее учение о деликтных обязательствах в советском гражданском праве: Учебное пособие. Л., 1983, 152 с.
16. Советское гражданское право / Под ред. Проф. В.А.Рясенцева. М., 1965. Т. 1. 560 с.
17. Тархов В.А. Ответственность по советскому гражданскому праву. Саратов, 1973, 455 с.
18. Тархов В.А. Гражданское право. Курс лекций. Общая часть. Чебоксары, 1997, 331 с.
19. Тебряев А.А. Общее основание и условия возникновения мер ответственности и мер защиты вследствие причинения вреда источником повышенной опасности // Юрист. – 2002. - № 6.
20. Флейшиц Е.А. Обязательства из причинения вреда и из неосновательного обогащения. М., 1951, 239 с.
21. Хутыз М.Х. Римское частное право: Курс лекций. М.: Былина, 1994, 171 с.

Zaxarova Natalya

Polis əməkdaşının xidməti vəzifələrinin icrası zamanı həyat və sağlamlığına zərər yetirilməsindən öhdəliyin yaranmasına əsas olan delikt

XÜLASƏ

Məqalədə polis əməkdaşının xidməti vəzifələrinin icrası zamanı həyat və sağlamlığına zərər yetirməyə görə öhdəliyin yaranması qismində delikt kimi hüquqi təzahür təhlil olunmuşdur. Delikt öhdəliyinin və delikt məsuliyyətinin “əsası” və “şərti” kateqoriyalarının nisbəti müəyyən edilmişdir.

Zakharova Natalya

The delict, as the basis of the obligation of harm to the life or health of a police officer in the performance of official duties

SUMMARY

In the article such legal phenomenon as delict is analyzed with relation to its determination as a base for rise of liabilities on account of damnification to life or health to a police officer during his or her execution of official responsibilities. The correlation of the category of “base” and “terms” of the delict liability and delict responsibility is clarified.

Rəyçi: h.e.d., prof. Alish Qasimov

Təqdim edən: h.ü.f.d., dos. Hikmət Eyvazov

Резниченко Семён Васильевич

кандидат юридических наук, профессор кафедры гражданского права и процесса Одесского Государственного Университета внутренних дел Украины

Нечипуренко Александр Михайлович,

кандидат юридических наук, судья Запорожского окружного административного суда Украины

ЗАКЛЮЧЕНИЕ ДОГОВОРА ПЕРЕВОЗКИ ПАССАЖИРОВ ТАКСОМОТОРАМИ ПО ГРАЖДАНСКОМУ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ УКРАИНЫ

УДК34:347.763.2

Açar sözlər: taksomotor, sərnişin daşıma müqaviləsi, müqavilə bağlama anı və mexanizmi.

Ключевые слова: таксомотор, договор перевозки пассажиров, момент и механизм заключения договора.

Keywords: taxi, the carriage of passengers, time and mechanism of the contract.

Общественные правоотношения, связанные с эксплуатацией транспорта и перевозкой пассажиров, урегулированы Гражданским кодексом Украины 2003 года (ГК Украины). Однако, остаются проблемными вопросы заключения договора перевозки пассажиров таксомоторами (т.е. такси) относительно трех разновидностей взаимоотношений – перевозки пассажиров маршрутными таксо-

моторами, индивидуальные таксомоторные перевозки, перевозки таксомоторами по вызову с использованием средств дистанционной связи.

Закономерно, что договорные обязательства возникают с момента заключения договора. Поэтому более чем актуальным является исследование вопроса определения данного момента относительно трех подтипов договорных отношений по перевозке пассажиров таксомотором.

Проблемам правового регулирования перевозок пассажиров посвящены работы известных ученых-цивилистов: Витрянского В.В., Булгаковой И.В., Гречухи В.Н., Егизарова В.В., Демского Е.Ф., Луця В.В., Олюхи В.Г., Самойленко Г.В. и др.

Целью данной статьи является теоретическое обоснование определения момента и механизма заключения договора перевозки пассажиров таксомоторами, анализ недостатков и противоречий положительного законодательства, а также внесение предложений по их устранению.

Актуальность темы обосновывается необходимостью регулирования гражданских правоотношений по перевозке пассажиров таксомоторами на частно-правовых началах, с сочетанием двух принципиальных требований – обеспечения свободы договора и недопущения нарушения интересов стороны договора – пассажира, который в условиях публичности договора о присоединении лишен возможности принимать участие в формировании условий договора. Вследствие этого возникает необходимость урегулировать значительный массив отношений, включая вопросы заключения договора перевозки пассажира таксомотором.

Итак, среди вопросов, которые актуализируются, является вопрос основного предмета исследования – заключения договора перевозки пассажиров таксомоторами.

Заключение договора перевозки пассажиров таксомоторами, его порядок имеет достаточно весомое правовое значение, поскольку не только характеризует договор и его подвиды, но и является ключевым моментом в согласовании сторонами существенных условий договора.

Традиционно и однозначно договор перевозки пассажиров считается консенсуальным и полемики среди ученых по этому поводу не вызывает [1]. Согласно ч. 1 ст. 638 ГК Украины, договор считается заключенным, если стороны в надлежащей форме достигли согласия по всем существенным условиям договора.

Относительно существенных условий договора, их определения в ГК Украины является соответствующим принципам гражданского права и, в т.ч., принципам договорного права [2]. Закон однозначно устанавливает, что предмет договора является его существенным условием. Другие существенные условия являются индивидуальными для каждого из договорных типов. Олюха В.Г. также отмечает, что иногда законодатель неоправданно расширяет существенные условия договора, применяя чрезмерно императивный подход формирования условий [3].

Существенные условия договора, определенные в ч. 1 ст. 638 ГК Украины, можно разделить на 4 группы: условия о предмете договора; условия, определенные законом как существенные; условия, необходимые для договоров данного вида; условия, относительно которых по заявлению хотя бы одной из сторон должно быть достигнуто соглашение [4].

Сущность заключения договоров обусловлена природой конструкции договора как сделки и поэтому предполагает выражения волеизъявления каждой из сторон с целью достижения договоренности. При этом правовое регулирование договорных отношений начинается со стадии выражения стороной волеизъявления заключить договор, что соответствует понятию оферты [5]. Все, что предшествует этой стадии, заключить договор не может, за исключением обязательства предварительного договора, которому законодатель дает правовое значение отдельного договора.

В результате заключения договора возникает договорная сделка, момент возникновения которой считается также моментом возникновения гражданских прав и обязанностей сторон этой сделки. С этого момента на отношения сторон распространяется действие норм закона, других актов гражданского законодательства, касающихся данного вида договоров и в частности о его выполнении.

Урегулированию отношений относительно момента заключения сделки посвящена ст. 640 ГК Украины, согласно которой договор считается заключенным с момента получения лицом, направившим предложение заключить договор, ответа о принятии этого предложения. При этом должно быть общее правило о том, что обмен офертой и акцептом имеет правообразующее значение при достижении согласия по всем существенным условиям договора согласно ст. 638 ГК Украины.

Договор вступает в силу и становится обязательным для сторон с момента его заключения в надлежащей форме. Исходя

из общих положений учения о заключении договоров, необходимо исследовать специфику заключения отдельных подвидов договора перевозки пассажиров таксомоторами через призму принципа свободы договора.

Анализ ч. 1 ст. 6, ч. 3 ст. 203, ст. 627 и ч. 1 ст. 641 ГК Украины позволяет сделать вывод, что участники гражданских правоотношений по общему правилу свободны в решении вопроса заключения договора. Однако такое проявление договорной свободы тоже имеет определенные ограничения.

В качестве нормативного ограничения свободного волеизъявления лица на заключение договора исследованы закрепленные в ст. 633 ГК Украины обязанности предпринимателя заключать публичные договоры с потребителями. Так, В.В.Луцк является сторонником позиции, что обязанность предпринимателя заключать публичные договоры с потребителями обусловлена публичным характером его предпринимательской деятельности [6].

На основании проведенного анализа законодательных положений о видах предпринимательской деятельности, перечисленных в ч. 1 ст. 633 ГК Украины, можно сделать вывод, что публичный характер предпринимательской деятельности устанавливается законодателем. Так, согласно статьи 915 ГК Украины, договор перевозки транспортом общего пользования является публичным договором. У пассажиров возникает право на заключение договора с любым лицом, которое профессионально осуществляет таксомоторные перевозки и соответствующим образом легализовано.

Перевозка, осуществляемая юридическим лицом, считается перевозкой транспортом общего пользования, если из закона, иных нормативно-правовых актов или лицензии, выданной этой организации, следует, что она должна осуществлять перевозки грузов, пассажиров по обращению любого лица. Поскольку осуществление деятельности по перевозке пассажиров так-

сомоторами требует получения соответствующей лицензии, то можно сделать вывод о принадлежности исследуемого договора к публичным договорам.

Характеризуя указанный договор через призму свободы договора, можно сделать вывод о наличии ограничений, обусловленных публичностью договора. Так, ст. 633 ГК Украины обязывает предпринимателя заключать публичные договоры с потребителями. Сейчас не совсем ясно, какой круг участников гражданских отношений охватывается понятием потребителя как стороны публичного договора, а отсюда – с какими лицами предприниматель обязан заключать публичные договора. Описывая существующие в цивилистической доктрине определения этого понятия, необходимо признать, что в них не совсем адекватно отражена сущность гражданского законодательства Украины. На основании юридического анализа законодательных положений о сторонах договоров, прямо названных в законе публичными, а также исследования сущности видов предпринимательской деятельности, указанных в ч. 1 ст. 633 ГК Украины, можно прийти к выводу, что в гражданском законодательстве Украины круг участников гражданских отношений, который охватывается понятием потребителя как стороны публичного договора, варьируется в зависимости от природы публичного договора и характера предпринимательской деятельности [7].

Порядок заключения договора перевозки пассажира имеет свою специфику на каждом из подвидов таксомоторных перевозок. Так, при перевозках таксомоторами, следующими по определенному маршруту (маршрутное такси), договор перевозки заключается путем выражения перевозчиком публичной оферты на табличке транспортного средства, с указанием красками черного цвета на белом фоне информации о перевозке в режиме маршрутного такси по определенному маршруту и по определенной цене (перевозной тариф). Пассажир, осуществляя посадку в транспортное

средство, оплачивает стоимость проезда и получает билет, подтверждающий заключение договора перевозки пассажира. Данный порядок заключения договора практически ничем не отличается от порядка заключения договора при перевозке обычным автобусом.

Само предложение заключить договор, исходящий от транспортных организаций, носит характер публичной оферты, а со стороны физического лица (пассажира), что приобретает билет, ее акцепт осуществляется в форме конклюдентных действий по выполнению условий договора перевозки (оплата стоимости билета, т.е. перевозной платы; проход через турникеты и осуществления платежа магнитной картой или жетоном; посадка пассажира в такси и т.д.). Приобретение пассажирами проездных билетов, по сути удостоверяет заключение договора перевозки пассажира.

Пассажиру, который приобрел проездной билет, а следовательно, заключил договор перевозки, предоставлено право в одностороннем порядке изменять условия заключенного договора перевозки. Так, например, можно отказаться вообще от договора перевозки, но только к моменту начала выполнения договора. Отказ в процессе исполнения договора имеет свои особенности.

По-иному складывается порядок заключения договора перевозки пассажира таксомотором – такси для индивидуальных перевозок пассажиров. Так, службы такси, путем рекламы осуществляют публичную оферту или предложение воспользоваться их услугами – заключить договор перевозки пассажира. В данном случае, если пассажир соглашается на заключение данного договора с определенным перевозчиком, он акцептирует оферту перевозчика и после согласования маршрута (стоимости проезда) договор является заключенным. То есть, в данном случае лицо (пассажир) путем определенных конклюдентных действий, которые выражены в виде посадки его в транспортное средство и оговорок

маршрута, осуществляет акцепт публичной оферты перевозчика.

В тех случаях, когда заказчик (или непосредственно сам пассажир) заказывает таксомотор для индивидуальной перевозки через оператора или диспетчера такси, он де-факто делает оферту перевозчику на основании его публичного предложения о заключении договора перевозки по определенному маршруту.

Акцепт в данном случае следует от перевозчика, от имени которого действует оператор или диспетчер при наличии технической возможности выполнения заказа. С точки зрения того, что оператор или диспетчер, который предоставляет информационно-диспетчерские услуги, является самостоятельным юридическим лицом, то следовательно, договор заключается не с перевозчиком.

Так, ст. 96 Правил предоставления услуг пассажирского автомобильного транспорта устанавливает, что предоставление услуг такси по предварительному заказу с помощью дистанционных средств связи осуществляется субъектами хозяйствования, которые предоставляют информационно-диспетчерские услуги (далее – субъекты хозяйствования), заключили соответствующие договоры с перевозчиками, имеют собственные транспортные средства, предназначенные для перевозок на такси.

Однако в нормативных актах отсутствует правовое регулирование деятельности диспетчеров. В ст. 109 указанных Правил только закреплено, что на диспетчере лежит обязанность принятия и оформления заказов на оказание услуг такси и услуг по перевозке под заказ.

С одной стороны законодатель здесь дает сторонам полную свободу договора, с другой – характер и содержание правоотношений, обязательств между диспетчером и перевозчиком неизвестен, поскольку нормативно не закреплён. Можно лишь с определенной степенью вероятности говорить о договорном представительстве, не имея возможности утверждать, что имеет

место правоотношение поручения, комиссии, или новый самостоятельный вид отношений.

Тем не менее, анализируя отношения на основании существующего эмпирического материала, можно утверждать, что по своей природе это комиссионные правоотношения, поскольку в интересах перевозчика информационно-диспетчерская служба выступает во взаимоотношениях с пассажирами (заказчиками услуг) от собственного имени, но в его интересах. Исходя из того, что информационно-диспетчерская служба клиентам не отмечает, что заказ принял, например, перевозчик – частный предприниматель Петров, Иванов или Сидоров, а только время и марку предоставляемого для посадки транспортного средства, имеют место именно правоотношения комиссии, а не поручения (представительства по доверенности).

В случае технической невозможности выполнения заказа акцепт предложения пассажира со стороны перевозчика отсутствует, и, как следствие, договор является незаключенным. Фиксируются заказы от клиентов в журнале регистрации заказов, который имеет типовую форму, разработанную Министерством транспорта Украины.

Существенным для характеристики договора является определение его формы. Поскольку любой договор является сделкой, к нему применяются общие положения о форме сделок. Так, согласно статье 205 ЦК Украины сделка может совершаться устно или в письменной форме. Отсюда, форма договора перевозки пассажира может быть устной или письменной. Устная форма применяется при перевозках пассажиров с использованием таксометров, т.е. легкового автомобиля, оснащенного таксометром.

К данному виду договоров применяются общие положения статьи 206 ГК Украины, согласно которой устно могут совершаться сделки, которые полностью выполняются сторонами в момент их совершения.

Форма договора перевозки пассажиров таксомоторами, предоставляющими услугу по четко определенному маршруту – маршрутными такси (при линейных перевозках) является устной (вербальной), поскольку действительно, пассажир конклюдентными действиями, посадкой в транспортное средство выражает свою волю на заключение договора перевозки. То есть, цель договора начинает достигаться именно совершением пассажиром указанных действий. Отсюда, момент заключения договора полностью совпадает с началом его выполнения – вхождением пассажира в транспортное средство и оплатой проездного тарифа.

Однако некоторые ученые, например, В.Н.Гречуха, считают, что проездной билет, который выдается пассажиру после оплаты им стоимости проезда, является письменной формой договора перевозки [8]. Витрянский В.В. утверждает, что приобретение пассажирами проездных билетов по сути свидетельствует о заключении договора перевозки пассажира [9]. Луць В.В. наиболее четко и однозначно выразил свою позицию относительно формы договора перевозки пассажира. Согласно его позиции, доказательством заключения договора является пассажирский билет, однако билет нельзя считать письменной формой договора, поскольку на нем нет подписей противоположных сторон [10]. Иногда договор о перевозке заключается путем совершения действий без выдачи билета.

Можно согласиться с данной позицией, поскольку действительно, письменная форма договора отсутствует, а билет лишь удостоверяет, т.е. является доказательством заключения договора. Даже в ситуации, когда водитель маршрутного такси билет пассажиру не выдает, а это бесспорно, является нарушением, нельзя утверждать, что договор отсутствует. Перевозчик за плату предоставляет пассажиру услугу по перемещению его в пространстве до определенного пункта назначения, а последний оплатил (или обязан оплатить) перевозчику

стоимость проезда. Но в любом случае, даже в случае необходимости письменной формы данного договора, начало добросовестного выполнения его не тянет за собой «недействительность сделки».

Из сказанного достаточно четко встает вопрос, с какого же момента все же договор является заключенным?

Исходя из вышесказанного, можно сделать вывод, что существующая в гражданско-правовой науке позиция относительно момента заключения договора, где им является момент приобретения пассажиром проездного билета, не совсем верная, на что обращает внимание в своих исследованиях Булгакова И.В. [11]. Даже, несмотря на то, что ч. 2 ст. 910 ГК Украины прямо указывает, что заключение договора перевозки пассажира подтверждается выдачей билета, т.е. билет является доказательством заключения договора.

Иными словами, исходя из общих положений ГК Украины можно прийти к выводу, что договор считается заключенным с момента, когда стороны достигли договоренности по всем его существенным условиям. Оплата стоимости проезда является акцептом со стороны пассажира оферты перевозчика по осуществлению перевозки таксомотором. Билет же лишь подтверждает наличие данного акцепта.

Тем не менее, сложно с этим согласиться, потому, что обязательства по безопасной и комфортной доставке пассажира у перевозчика возникает только с момента посадки пассажира в транспортное средство, а у пассажира возникает соответствующая обязанность оплатить стоимость проезда. Посадка пассажира в транспортное средство уже свидетельствует о его согласии на заключение договора перевозки пассажира, и выступает акцептом публичной оферты перевозчика (указание на лобовом стекле номера маршрута, самого маршрута и стоимости перевозки).

Перевозка пассажиров таксомотором по вызову с использованием средств дистанционной связи имеют свою особенность. Во-первых, правоотношения возникают между заказчиком и перевозчиком по представлению транспортного средства для перевозки. Во-вторых, после подачи транспортного средства правоотношения возникают между перевозчиком и пассажиром по выполнению договора перевозки пассажира до пункта назначения.

Немаловажен вопрос – с какого момента возникают у перевозчика обязательства по перевозке пассажира: с момента принятия заказа информационно-диспетчерской службой (оператором такси), с момента передачи заказа конкретному исполнителю перевозки или с момента подачи транспортного средства в пункт отправления пассажира (представление такси на посадку).

Здесь следует исходить из следующего. Оператор является представителем индивидуального перевозчика по договору, согласие конкретного перевозчика на выполнение определенного заказа порождает для него обязанность его выполнить. То есть, с этого момента перевозчик связан обязательством подать транспортное средство для посадки, обязанностью выполнить перевозку пассажира и быть ответственным перед ним. Оператор несет ответственность перед заказчиком только за правильность и достоверность предоставления информации, в том числе о принятии заказа перевозчиком.

Обязательства по перевозке пассажира таксомотором возникают у перевозчика с момента посадки пассажира в транспортное средство и согласования условий относительно направления и стоимости перевозки. Изложенное дает основания сделать вывод, что договор перевозки пассажира таксомотором следует считать заключенным с момента посадки пассажира в авто, что следует закрепить в соответствующих статьях ГК Украины.

Использованные источники:

1. Егизаров В.А. Транспортное право: Учебное пособие. – М. : Юрид. лит., 1999. – С. 129.
2. Зозуляк І.І. Істотні умови договору: аргументація потреби систематизації / Проблеми цивільного права та процесу (пам'яті проф. О.А.Пушкіна) матеріали міжнародної науково-практичної конференції (26 травня 2007 р.) / За ред. В.А.Кройтора, Р.Б.Шишки, Є.О.Мічуріна. – Харків, ХНУВС. 2007- С. 280.
3. Олюха В.Г. Істотні умови цивільно-правового договору // Вісник вищого арбітражного суду України. – 2000. - № 3. – С. 231-233.
4. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: У 2 т. / За ред. О.В.Дзери, Н.С.Кузнецової, В.В.Луця. - К., 2005. - Т. 2. С. 165.
5. Зайцев О.Л. Правочини у цивільному праві / Цивільне право України: Курс лекцій: У 6-ти томах. Т.1. / Р.Б.Шишка, О.Л.Зайцев, Є.О.Мічурін та ін.; За ред. Р.Б.Шишки та В.А.Кройтора. – Харків : Еспада, 2008. – С. 573.
6. Луць В.В. Поняття та умови договору / Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар. – Х. : ТОВ «Одіссей», 2007. – 1200 с. – С. 622.
7. Цивільно-правове регулювання перевезень пасажирів таксі : монографія / О.М. Нечипуренко, С.В.Резніченко, Г.В.Самойленко. Одеса : ОДУВС, 2010 – С. 119.
8. Гречуха В.Н. Транспортное право Российской Федерации: Учебное пособие. – Ч. 1. – М. : МГИУ, 2002. – С. 139.
9. Витрянский В.В. // Гражданское право: В 4 т. Т.4 : Обязательственное право: учеб. Для студентов вузов, обучающихся по направлению 521400 «Юриспруденция» / Витрянский В.В. и др.; отв. ред. – Е.А.Суханов. – М. : Волтерс Клувер, 2006. – С. 137.
10. Луць В.В. Транспортні договори / Цивільне право України: Підручник: У 2-х кн. / О.В.Дзера, Д.В.Боброва, А.С.Довгерт та ін.; За ред. О.В.Дзери, Н.С.Кузнецової. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – кн. 2. - С.296.
11. Булгакова І.В., Клепікова О.В. Транспортне право України: Академічний курс: Підручник для студентів юр. спец. вищ. навч. закл. – К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2005. – С. 401.

**Rezniçenko Semyon
Neçipurenko Aleksandr**

**Ukrayna mülki qanunvericiliyinə görə taksomotorlar tərəfindən
sərnişindəşımaya müqaviləsinin bağlanması**

XÜLASƏ

Məqalədə taksomotorlar tərəfindən sərnişin daşımaya müqaviləsinin bağlanması anı və mexanizminin müəyyən edilməsinin nəzəri əsasları tədqiq edilmiş, müsbət qanunvericiliyin ziddiyyət və çatışmazlıqlar təhlil olunmuşdur.

**Reznichenko Simon
Nechipurenko Alexander**

**The conclusion of the contract of carriage of passengers
taxi the civil legislation of Ukraine**

SUMMARY

In the article, the author analyzes the theoretical basis to determine the time and contracting mechanisms of passenger taxis, points out the shortcomings and contradictions of the existing law.

**Rəyçi: h.e.d., prof. Alish Qasimov
Təqdim edən: h.ü.f.d., dos. Hikmət Eyvazov**

Свалова Наталья Александровна,

Доцент кафедры гражданско-правовых дисциплин Уральского
Юридического Института Министерства Внутренних Дел Российской
Федерации, майор полиции, кандидат юридических наук

ИНСТИТУТ ДЕЙСТВИЙ В ЧУЖОМ ИНТЕРЕСЕ БЕЗ ПОРУЧЕНИЯ ПО СОВЕТСКОМУ ГРАЖДАНСКОМУ ПРАВУ

УДК34:347.468.5

Açar sözlər: öhdəlik, şərt, başqa şəxsin marağı, zərər, tapşırıq.

Ключевые слова: обязательство, условия, чужой интерес, вред, поручение.

Keywords: commitment, provisions, strange interest, damage, authority.

Институт действий в чужом интересе без поручения является одним из средств охраны прав и законных интересов субъектов гражданского права. Его задача состоит в восстановлении экономического положения лица, действовавшего в чужом интересе без поручения, путем возмещения ему реального ущерба, который возникает вследствие действий, совершенных с целью предотвращения вреда личности или имуществу заинтересованного лица, исполнения его обязательств или в его иных непротивоправных интересах. Поэтому адекватное правовое регулирование отношений, возникающих из действий в чужом интересе без поручения,

является гарантом справедливости, социального равенства в обществе и действительной защиты имущественных прав его членов.

Для отечественного гражданского права указанный институт является относительно новым. Впервые его положения получили законодательное воплощение лишь в Основах гражданского законодательства Союза ССР и союзных республик 1961 г. [1] и Гражданского кодекса РСФСР 1964 г. (далее - ГК РСФСР) [2], в частности, в нормах о гражданско-правовых последствиях спасения социалистического имущества, в которые были включены нормы о спасении социалистической собственности, сформировавшиеся под влиянием практики судов, применявших правила, относящиеся к negotiorum gestio, по аналогии [8, с. 14-15]. В силу обязательства, возникшего в порядке ч. 1 ст. 472 ГК РСФСР, организация – ответственное лицо, имущество которой подвергалось опасности, обязана возместить гражданину, спасавшему это имущество, понесенный им вред в полном объеме, а потерпевший вправе требовать его возмещения. Между тем, многие советские цивилисты предлагали «обеспечивать по правилам обязательственного права возмещение вреда, понесенного в результате не только

спасания социалистического имущества, но и принятия мер к охране общественного порядка, жизни, здоровья и личного имущества граждан» [4, с. 848].

Возникновение обязательств вследствие спасания социалистического имущества в теории гражданского права связывалось со следующими условиями: 1) действия должны совершаться при наличии опасности, угрожающей социалистическому имуществу; 2) действия должны быть направлены на спасание социалистического имущества; 3) у лица, спасавшего социалистическое имущество, должен наступить имущественный вред как результат таких действий [6, с. 415-417]. В соответствии с ч. 2 ст. 472 ГК РСФСР к возмещению вреда, причиненного лицу, спасавшему социалистическое имущество, применяются правила норм, регулирующих обязательства вследствие причинения вреда.

Анализ соответствующих положений позволяет сделать вывод о том, что с теоретической точки зрения законодатель необоснованно объединил разные по своей природе нормы, регулирующие отношения по спасанию социалистического имущества и возмещению вреда. Формирующиеся при этом обязательства по возмещению вреда, причиненного лицу, спасавшему социалистическое имущество, отличались от деликтных обязательств лишь тем, что обязанным лицом в первом обязательстве в отличие от второго был не причинитель вреда, а организация, имущество которой спасалось. На недопустимость распространения режима деликтного права на отношения из спасания социалистического имущества вполне обоснованно обратил внимание М.И.Брагинский [3, с. 373]. Ибо положения о спасании социалистического имущества по своей юридической природе относятся к институту *negotiorum gestio*.

В то же время в Гражданских кодексах отдельных союзных республик были включены нормы об обязательствах из ведения чужих дел [7, с. 338]. Так, например, предписания о последствиях действий в чужом интересе без поручения в ГК

Казахской ССР и ГК Латвийской ССР были включены в главу под названием «Деятельность без поручения», в Таджикской ССР – «Ведение чужого дела без поручения», в Азербайджанской ССР – «Обязательства, возникающие из деятельности без поручения». При этом гражданские кодексы союзных республик провели разграничение между обязательствами из спасания социалистического имущества и обязательствами из деятельности без поручения [5, с. 43-45].

«В РСФСР и ряде других союзных республик признание существования таких обязательств и их правовая охрана возможны, – как отмечает В. А. Рясенцев, – по аналогии (ст. 4 ГК и ст. 10 ГПК РСФСР) применительно к обязательствам, возникающим вследствие неосновательного приобретения или сбережения имущества за счет другого лица без достаточных оснований» [7, с. 338]. С учетом этого Л. Г. Кузнецова уточняет, что «если предметом деятельности без поручения была сделка, впоследствии одобренная заинтересованным лицом, то к возникшим отношениям можно применить правила ст. 63 ГК и нормы, регулирующие договор поручения» [6, с. 316]. Если же такое одобрение отсутствовало, надлежало руководствоваться по аналогии нормами главы о неосновательном обогащении [3, с. 370]. Далее автор указывает, что если совершены фактические действия, по аналогии (ст. 4 ГК) могут иметь применение нормы, регулирующие обязательства, возникающие из неосновательного приобретения или сбережения имущества [6, с. 316].

По мнению В.А.Рясенцева, обязательства из действий в чужом интересе без поручения могли возникнуть при наличии следующих условий. Во-первых, действия должны быть направлены на предотвращение ущерба имущественным или неимущественным интересам другого лица. Во-вторых, действия должны быть в данных обстоятельствах необходимыми и целесообразными. В-третьих, действующее без поручения лицо было лишено возможности уведомить заинтересованное лицо и полу-

чить от него согласие на указанные действия [7, с. 338-339].

При названных условиях лицо, действующее без поручения, имеет право на возмещение понесенных расходов, т.е. издержек, без которых нельзя было спасти от гибели или повреждения имущество либо предотвратить личный вред. Однако право на возмещение сохраняется и в том случае, если оградить имущественный и иной интерес другого лица не удалось, несмотря на целесообразность предпринятых действий и отсутствие вины лица, действовавшего без поручения. При этом, согласно, например, ст. 469 ГК Азербайджанской ССР, размер возмещения понесенных расходов не может превышать стоимости имущества, для охраны которого действия были совершены.

Вместе с тем ГК отдельных республик на лицо, действующее без поручения, возлагали также определенные обязанности: а) при первой возможности уведомить о соответствующих действиях заинтересованное лицо; б) при невозможности уведомить заинтересованное лицо довести начатые действия до конца, приняв все меры по предотвращению имущественного ущерба или личного вреда; в) передать заинтересованному лицу имущество, полученное (или оказавшееся) при осуществлении указанной деятельности; г) представить отчет о своих действиях (ст. 442 ГК Казахской ССР); д) возместить убытки, причиненные умышленно или по грубой неосторожности,

лицу, в интересах которого выполнялись действия. Если же заинтересованное лицо не было уведомлено, хотя к тому была возможность, или действия продолжались вопреки его указаниям, то действующий без поручения отвечает за все убытки, причиненные заинтересованному лицу (ст. 471 Азербайджанской ССР, ст. 401 ГК Латвийской ССР), даже при отсутствии вины с его стороны (ст. 399 ГК Таджикской ССР).

В тех случаях, когда заинтересованное лицо одобрит действия, на отношения сторон с момента их совершения (т.е. с обратной силой) распространялись правила, регулирующие договор поручения (ст. 470 ГК Азербайджанской ССР).

Подводя итоги четвертого этапа развития правового регулирования отношений из действий в чужом интересе без поручения, можно сделать следующие выводы. В отечественном гражданском праве исследуемый институт впервые был легализован в Основах гражданского законодательства 1961 г. и ГК РСФСР 1964 г. посредством норм о спасении социалистического имущества и в более адекватной форме в ГК отдельных союзных республик. Однако со сменой с конца 80-х гг. XX в. экономической формации в стране институт спасения социалистического имущества изжил себя. В связи с этим перед законодателем и наукой гражданского права возникла проблема выработки новых правовых положений института действий в чужом интересе без поручения.

Использованные источники:

1. Основы гражданского законодательства Союза ССР и союзных республик от 8 декабря 1961 г. (утратили силу) // Ведомости Верховного Совета СССР. – 1961. – № 50. – Ст. 525.
2. Гражданский кодекс РСФСР от 11 июня 1964 г. (введен в действие с 1 октября 1964 г. Утратил силу) // Ведомости Верховного Совета РСФСР. 1964. № 24. Ст. 406.
3. Брагинский М.И. Договорное право. Книга третья: Договоры о выполнении работ и оказании услуг / М.И.Брагинский, В.В.Витрянский – 3-е изд., доп. и испр. – М.: Статут, 2003. – 1055 с.
4. Иоффе О.С. Обязательственное право / О.С. Иоффе. – М.: Юрид. лит., 1975. – 880 с.
5. Карпов К.В. Обязательства, возникающие вследствие предотвращения вреда личности или имуществу заинтересованного лица: дис. ... канд. юрид. наук 12.00.03 / К.В.Карпов. – М., 2005. – 201с.

6. Советское гражданское право: учебник: в 2 т. Т. 2 / под ред. О.А.Красавчикова. – М.: Высш. шк., 1985. – 544 с.
7. Советское гражданское право: учебник: в 2 ч. Ч. II / под ред. В.А.Рясенцева. – М.: Юрид. лит., 1987. – 576 с.
8. Флейшиц Е.А. Обязательства из причинения вреда и из неосновательного обогащения / Е.А.Флейшиц. – М.: Юрид. лит., 1951. – 240 с.

Svalova Natalya

**Sovet mülki hüququ üzrə tapşırıqsız başqa şəxsin
maraqlarına uyğun fəaliyyət institutu**

XÜLASƏ

N.A.Svalovanın məqaləsində sovet dönəmində tapşırıqsız başqasının maraqlarına uyğun hərəkətlərin edilməsi institunun mənşəyi haqqında məsələ qaldırılır. RSFSR-in 1964-cü il Mülki Məcəlləsinin və ittifaq respublikaların Mülki Məcəllələrinin müddəalarının hüquqi təhlili verilir.

Svalova Natalya

**The Institute acts in another's interest without
authorization on the Soviet civil law**

SUMMARY

The issue of the genesis of the institute of actions in a stranger interest without authority in the soviet period is raised in the article written by N.A. Svalova. The legal analysis of the provisions of the 1964 RSFSR Civil Code and Civil Codes of the Union Republics are given.

Rəyçi: h.e.d., prof. Alish Qasimov

Təqdim edən: h.ü.f.d., dos. Hikmət Eyvazov

Чагаров Рустам Азрет-Алиевич,

аспирант кафедры гражданского процесса ФГБОУ ВПО

«Саратовская государственная юридическая академия»

ПРОБЛЕМЫ КАССАЦИОННОГО ПРОИЗВОДСТВА В ГРАЖДАНСКОМ ПРОЦЕССЕ*

УДК34:347.957

Açar sözlər: mülki proses, məhkəmə islahatı, məhkəmə aktlarına yenidən baxılması, şikayət vermə, prosesual müddət, kassasiya icraatı, kassasiya, sübutetmə.

Ключевые слова: гражданский процесс, судебная реформа, пересмотр судебных актов, обжалование, процессуальный срок, кассационное производство, кассация, доказывание.

Keywords: civil process, judicial reform, review of judicial acts, appeal, procedural term, cassation production, cassation, proof.

Классическое кассационное производство возникло во Франции в XV-XVI вв. и подразумевало возможность обжалования вступившего в законную силу судебного постановления. Суд кассационной инстанции ограничивался проверкой только правовой стороны дела, вопросы доказанности или недоказан-

ности обстоятельств дела, достоверности доказательств, их достаточности и т.д., оставались за рамками кассационного разбирательства [4, с. 270].

С принятием Федерального закона № 353-ФЗ «О внесении изменений в Гражданский процессуальный кодекс Российской Федерации» [7] кассационное производство в гражданском процессе подверглось существенным изменениям. До внесения изменений в ГПК РФ в кассационном порядке обжаловались судебные постановления, не вступившие в законную силу. Пересмотр был направлен на проверку не только законности, но и обоснованности судебных постановлений нижестоящих судов. С 1 января 2012 года, в порядке кассационного производства, обжалуются вступившие в законную силу судебные постановления, за исключением судебных постановлений Верховного Суда РФ.

Следует согласиться с Л.В.Войтовичем, что «новый этап судебной реформы направлен на создание особенной, свойственной только российскому гражданскому судопроизводству кассации» [3, с. 174].

Новая кассация, являясь приемником надзорного производства, унаследовала многие положительные и отрицательные черты последнего.

* Исследование выполнено при поддержке Министерства образования и науки Российской Федерации, соглашение 14.В37.21.1015..

Задача суда кассационной инстанции состоит в проверке законности принятых судебных постановлений суда первой и апелляционной инстанции, но ни в коем случае не дублирование функций последних.

Рассматривая дело, суд проверяет правильность применения и толкования норм материального права и норм процессуального права нижестоящими судами.

Правом кассационного обжалования наделены лица, участвующие в деле, а также лица, которые не участвовали при рассмотрении дела, права и законные интересы которых нарушены судебным постановлением.

Стоит отметить, что ГПК РФ не предусматривал возможности обжалования в кассационном порядке судебного постановления лицами, не привлеченными в процесс, права и законные интересы которых нарушены судебным постановлением.

Между тем, в дореволюционном процессуальном законодательстве аналогичное положение было закреплено в Уставе гражданского судопроизводства 1864 года [2, с. 157].

Производство в суде кассационной инстанции имеет признаки, как ревизионного пересмотра, так и классической кассации [11, с. 194].

Суд кассационной инстанции осуществляет пересмотр только обжалуемого судебного акта и только в той части, которая указана заявителем. Выйти за пределы доводов жалобы или представления суд может только в интересах законности.

Как справедливо отмечает А.М.Губин, «недостаток данного правила состоит в том, что возможность выхода суда за рамки доводов жалобы отнесена к его усмотрению. Не существует четких формально определенных признаков (критериев), которые позволили бы отграничить ситуацию, когда суд вправе рассмотреть обжалуемый акт в полном объеме, от ситуации, когда он рассматривает обжалуемый судебный акт, исходя из доводов жалобы.

Отсутствие таких критериев, в равной степени понятных всем участникам процесса, таит в себе опасность ослабления единообразия при решении такого важного вопроса судебной практики, как установление границ судебного контроля» [5, с. 92].

Вызывает непонимание, каким образом суд кассационной инстанции может в интересах законности выйти за пределы доводов жалобы (представления) и проверить судебное постановление, если законодатель ограничил эти пределы, указав, что суд «не вправе проверять законность судебных постановлений в той части, в которой они не обжалуются, а также законность судебных постановлений, которые не обжалуются».

К примеру, для реализации полномочия закрепленного в п. 4 части 1 статьи 390 ГПК РФ суд кассационной инстанции в любом случае должен будет проверить законность постановления, которое оставит в силе.

Таким образом, чтобы внести некую ясность, законодателю следует определить, в каких конкретно случаях суд кассационной инстанции может выйти за пределы доводов жалобы (представления) и четко обозначить эти пределы, либо исключить вышеуказанное положение из части 2 статьи 390 ГПК РФ.

Прямого запрета на представление дополнительных доказательств в суд кассационной инстанции ГПК РФ не содержит.

Вместе с тем, суд кассационной инстанции не вправе устанавливать или считать доказанными обстоятельства, которые не были установлены либо были отвергнуты судом первой или апелляционной инстанции.

Исследовать новые доказательства, которые не были предметом рассмотрения в нижестоящих судах, суд кассационной инстанции не может, так как сама возможность представления дополнительных доказательств противоречило бы сущности пересмотра судебных постановлений, вступивших в законную силу [10, с. 214].

В том случае, если в суд кассационной инстанции будут предъявлены новые доказательства, которые будут иметь существенное значение для дела, суд, не имея права принять представленные доказательства и рассмотреть дело, будет вынужден отменить обжалуемое судебное постановление и направить дело на новое рассмотрение. При этом суд не вправе определять, какое судебное постановление должно быть принято при новом рассмотрении дела.

Вынести новое судебное постановление, не передавая дело на новое рассмотрение, суд кассационной инстанции вправе лишь в том случае, если нижестоящими судами верно установлены фактические обстоятельства дела, но допущена ошибка в применении и (или) толковании норм материального права.

При подаче кассационной жалобы (представления) лицо указывает, в чем заключаются допущенные судами существенные нарушения норм материального права или норм процессуального права, повлиявшие на исход дела, и приводит доводы, свидетельствующие о таких нарушениях, тем самым выполняет обязанность по доказыванию и обосновывает свою позицию.

Законодатель, не закрепив в ГПК РФ возможность подачи возражения относительно кассационной жалобы (представления), ставит стороны в неравное положение, так как лицо лишается права мотивированно возразить относительно доводов, изложенных в жалобе (представлении).

К примеру, в статье 279 АПК РФ закреплено право лица, участвующего в деле, направить отзыв на кассационную жалобу с приложением документов, подтверждающих возражения относительно жалобы. Однако и с такой позицией законодателя трудно согласиться.

Безусловно, закрепление за лицом права на подачу отзыва относительно кассационной жалобы в АПК РФ является положительным моментом, однако из содержания

приведенной статьи не усматривается никаких запретов относительно принятия документов, приложенных к отзыву.

Следовательно, лицо, подающее отзыв, может без ограничения представлять в суд кассационной инстанции дополнительные доказательства, обосновывающие его позицию.

Данное положение противоречит сущности пересмотра судебных постановлений, вступивших в законную силу, так как суд кассационной инстанции не вправе устанавливать или считать установленными значимые для дела обстоятельства на основании новых доказательств, которые не были представлены в суд нижестоящей инстанции.

Кроме того, суд кассационной инстанции не вправе предрешать вопросы о достоверности или недостоверности того или иного доказательства, преимуществе одних доказательств перед другими.

Таким образом, целесообразно, на наш взгляд, законодательно закрепить за лицами, участвующими в деле, право на подачу возражения относительно кассационной жалобы (представления), с указанием на то, что лицо, подающее возражение, не вправе ссылаться на доказательства, которые не были представлены в суд нижестоящей инстанции.

Предложение о создании окружных судов [8, с. 23-24; 1] так же не нашло отражения в ФЗ от 09.12.2010 г. № 353-ФЗ и на практике возникает следующая ситуация: если гражданин обратится с иском заявлением в районный суд (первая инстанция), то решение районного суда может быть обжаловано в областной суд (апелляционная инстанция), а определение областного суда в порядке кассации так же может быть обжаловано в областной суд. Таким образом, получается, что в одном органе соединяются несколько видов судебных инстанций, соответственно теряется смысл и назначение инстанционности как последовательного перехода дела из суда нижестоящего в суд вышестоящий [9, с. 16-17].

Выступая на VII Всероссийском съезде судей Российской Федерации, председатель Конституционного Суда Российской Федерации В.Д. Зорькин обратил внимание на важность создания судебных округов с тем, чтобы наделить образуемые в них суды полномочиями кассационной инстанции, проверяющей (после апелляции) правильность применения права [6].

Следовательно, для окончательного достижения целей судебной реформы в судах общей юрисдикции было бы логичней создание окружных судов, по примеру арбитражных окружных судов, которые осуществляли бы пересмотр судебных

постановлений, вступивших в законную силу. Это так же исключило бы возможность влияния местных властей на деятельность кассационной инстанции и позволило завершить формирование стройной вертикали судебной власти.

Исходя из вышеизложенного можно отметить, что, принимая Федеральный закон №353-ФЗ от 09.12.2010 года, законодатель стремился привести ГПК РФ в соответствие с международными стандартами защиты права, однако реформа кассационного производства не завершена и требует дальнейшего реформирования.

Использованные источники:

1. Борисова Е.А. Проверка судебных актов по гражданским делам // Доступ из справ.-правовой системы «Консультант Плюс».
2. Буцковский Н. Очерки судебных порядков по уставам 20 ноября 1864 года. СПб., 1874.
3. Войтович Л.В. Реформа кассационного производства в гражданском процессе // Судебная реформа и проблемы развития гражданского и арбитражного процессуального законодательства: Материалы международной научно-практической конференции. М., 2012.
4. Гражданский процесс: Учебник / Под ред. д.ю.н., проф. А.Г.Коваленко, д.ю.н. проф. А.А.Мохова, д.ю.н., проф. П.М.Филиппова. М., 2008. (автор главы – М.А.Орлов).
5. Губин А.М. Кассация в судебно-арбитражном процессе: основные направления реформирования. М., 2005.
6. Доклад Председателя Конституционного Суда Российской Федерации В.Д.Зорькина на VII Всероссийском съезде судей. Официальный сайт Конституционного Суда РФ. URL: <http://www.ksrf.ru> (дата обращения: 12.07.2012).
7. СЗ РФ. 2010. № 50. Ст. 6611.
8. Сыскова Е.Н. Проблемы совершенствования системы пересмотра судебных актов в гражданском судопроизводстве Российской Федерации: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М., 2001;
9. Терехова Л.А. Право на исправление судебной ошибки как компонент судебной защиты: Автореф. Дис. ... док. Юридич. наук. – Екатеринбург, 2008.
11. Фокина М.А. Проблемы унификации механизма доказывания в суде кассационной инстанции в гражданском и арбитражном процессах // Судебная реформа и проблемы развития гражданского и арбитражного процессуального законодательства: Материалы международной научно-практической конференции. М., 2012.

Çaqarov Rüstəm

Mülki prosesdə kassasiya icraatının problemləri**XÜLASƏ**

Bu məqalə mülki prosesdə yeniləşdirilmiş kassasiya icraatının tədqiqinə həsr olunmuşdur. Müəllif kassasiya icraatını nizama salan normaların məziyyətlərini və çatışmazlıqlarını təhlil edərək qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi yollarını təklif edir.

Chagarov Rustam

Problems of cassation proceeding production in a civil process**SUMMARY**

This article is devoted to the research of updated cassation production in civil process. The author, analyzing merits and demerits of the regulations regulating cassation production, offers ways of enhancement of the legislation.

Rəyçi: h.e.d., prof. Alish Qasimov
Təqdim edən: h.ü.f.d. Cabir Quliyev

**AZƏRBAYCAN, BAKI
AZERBAIJAN, BAKU**

BEYNƏLXALQ ƏLAQƏLƏRİMİZ

MOLDOVA RESPUBLİKASI DİN-İN «ŞTEFAN ÇEL MARE» ADINA POLİS AKADEMİYASI

У Академии своя богатая история создания. С октября 1940 была основана школа милиции, готовили сотрудников для ОВД. После 1944 школа милиции возобновила работу.

В 1956 школа милиции переименована в Среднюю Специальную Школу Милиции МВД СССР, для подготовки кадров среднего начальствующего состава. Кишинёвская Средняя Специальная Школа Милиции им. Ф.Э.Дзержинского стало одной из самых лучших в советском союзе, неоднократно занимая первые места в ежегодных конкурсах. Здесь готовили кадры для всех братских республик. Национальная Академия Полиции «Штефан чел Маре» МВД создана Постановлением Правительства

Республики Молдова от 17 августа 1990 года. Постановлением Правительства Республики Молдова от 2 июня 2002 года образована Академия имени «Штефана чел Маре» Министерства внутренних дел Республики Молдова на базе Национальной Академии Полиции имени «Штефана чел Маре» МВД Республики Молдова и Колледжа полиции имени «Дмитрия Кантемира» МВД Республики Молдова. С 10 марта 2005 года Академия «Штефан чел Маре» МВД получила статус аккредитованного высшего учебного заведения. Академия является высшим учебным заведением, назначение которого – обеспечить обучение и подготовку кадров среднего и высшего состава для органов и подразделений МВД с высшим юридическим образованием, ряда других министерств и ведомств Республики Молдова. Возглавляет академию ректор (начальник). В структуру академии входят: факультет Полиция, 5 кафедр, департаменты, центры и службы, заочное отделение, отделение на контрактной основе. Параллельно с учебным процессом в Академии успешно функционирует научно-исследовательский центр, назначение которого научное изучение методов и принятия мер в борьбе с преступностью. Научная работа центра направлена на изучение проблем деятельности органов и подразделений МВД РМ. Академией организована подготовка и переподготовка научного и педагогического состава в докторантуре и магистратуре. Функционирует научный семинар по специальности 12.00.08. - уголовное право, а также и научный совет по этой же специальности. На данном этапе особое внимание уделяет-

ся модернизации системы подготовки квалифицированных кадров в соответствии с международными стандартами. Академия «Штефан чел Маре» сотрудничает со многими национальными и международными организациями и учебными заведениями в области подготовки и повышения профессионального уровня специалистов, совместного проведения научных исследований, внедряя их результаты в преподавательскую деятельность.

Академия «Штефан чел Маре» МВД декретом Президента РМ от 5 марта 2013 года была удостоена высшей государственной награды Республики Молдова орденом «Штефан чел Маре» в знак высокой оценки за особые заслуги в усовершенствовании высшего образования в области юриспруденции, за значительный вклад в подготовке высококвалифицированных специалистов и воспитание подрастающего поколения в духе патриотизма.

MOLDOVADA HANS ZAYDEL FONDU NÜMAYƏNDƏLİYİNİN DƏSTƏYİ İLƏ MOLDOVA RESPUBLİKASI DİN-İN «ŞTEFAN ÇEL MARE» ADINA POLİS AKADEMİYASI TƏRƏFİNDƏN KEÇİRİLƏN BEYNƏLXALQ ELMİ-PRAKTİKİ KONFRANS

Moldova Respublikasında «Hans Zaydel» Fondunun dəstəyi ilə Moldovanın Daxili İşlər Nazirliyinin «Ştefan Çel Mare» Akademiyası tərəfindən 21 mart 2013-cü il tarixdə Kişineu şəhərində «Hans Zaydel» Fondu ilə əməkdaşlığının 10 illiyinə həsr olunmuş «cinayət prosesi iştirakçılarının təhlükəsizliyinin müdafiəsi və təmin edilməsinin aktual problemləri» mövzusunda Beynəlxalq elmi-praktiki konfrans keçirilmişdir. Konfransda iştirak etmək üçün Azərbaycan nümayəndə heyəti də dəvət olunduğundan, həmin tədbirdə Azərbaycan Respublikası DİN-in Polis Akademiyasının

rəisi, polis general-mayoru Nazim Əliyev və Beynəlxalq əməkdaşlıq qrupunun inspektoru, polis mayoru Ruslan Cəfərov iştirak etmişlər.

Konfransda Moldova Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin, Moldova Respublikası «Ştefan Çel Mare» Akademiyasının, Ukrayna DİN-in akademiyaçılarının, Almaniya dövlətinin Moldova Respublikasındakı səfirliyinin, Bavariya Daxili İşlər Nazirliyinin, Avstriyanın Moldova Respublikasındakı səfirliyinin, Rusiya Federasiyası və Rumıniya DİN-in ali polis akademiyaçılarının və KİV nümayəndələri iştirak edirdilər.

Konfransın mövzusu Avropa və MDB ölkələrinin mövcud qanunvericiliyində əks olunan cinayət prosesi iştirakçılarının təhlükəsizliyinin müdafiəsi və təmin edilməsi barədə müzakirələrinə həsr olunmuşdur.

Konfransda ön söz, Moldova Respublikasının daxili İşlər naziri, cənab Dorian Recana verildi. Daha sonra mövzunun aktuallığı barədə Almaniya Federativ Respublikasının Moldovadakı səfiri cənab Matias Meyer söz açdı.

Tədbirdə iştirakçılardan çıxış edənlər oldu: cənab Semyon Karp – «Ştefan Çel Mare» adına Moldova DİN-in Akademiyasının rektoru;

cənab Anatoliy Nikolaeviç Voloşuk – Ukrayna DİN-in Odessa Dövlət Universitetinin rektoru;

cənab Mixail Mixayloviç Limbalyuk – Ukrayna DİN-in Lvov Dövlət Universitetinin rektoru;

cənab Sergey İvanoviç Qirko – Rusiya Federasiyası elmi-tədqiqat institutunun rəisi.

Qeyd olunan tədbirdə iştirakımız ölkəmizin daxili işlər orqanlarının, eləcə də Azərbaycan Respublikası DİN-in Polis Akademiyasının nüfuzuna müsbət təsir edəcək hal kimi qarşılandı və xarici həmkarlarımızla işgüzar, dostluq münasibətlərin inkişafına və təcrübə mübadiləsinə əlverişli şərait yaratdı.

Кашлакова Анастасия Сергеевна,

Доцент кафедры трудового, экологического права и гражданского процесса юридического факультета Алтайского Государственного Университета, кандидат юридических наук

ПРОБЛЕМЫ РЕАЛИЗАЦИИ ПРАВА РАБОТНИКОВ НА ЗАРАБОТНУЮ ПЛАТУ В СЛУЧАЕ НЕСОСТОЯТЕЛЬНОСТИ (БАНКРОТСТВА) РАБОТОДАТЕЛЯ

УДК34:349.232

Açar sözlər: müflisləşmə (iflas), işçilərin hüquqları, əmək haqqı, işçilərin əmək haqqı almaq hüququ təminatları, təminat fondları.

Ключевые слова: несостоятельность (банкротство), права работников, заработная плата, гарантии прав работников на заработную плату, гарантийные фонды.

Keywords: insolvency (bankruptcy), workers' rights, wages, guarantees for the rights of workers on wages, guarantee funds.

Правовое регулирование несостоятельности (банкротства) имеет принципиальное значение для защиты материальных прав работников на заработную плату преимущественно перед всеми другими кредиторами. Это обусловлено характером заработной платы как источника, в большинстве случаев единственного, средств к существованию работника и членов его семьи.

Тем не менее, нынешнее российское законодательство о банкротстве не обеспечивает должным образом защиту имуще-

ственных прав работников. Начиная с 2004 года, в Федеральный закон «О несостоятельности (банкротстве)» (далее – Закон о банкротстве) вносились многочисленные изменения, в том числе весьма значительные. Например, Федеральный закон от 30 декабря 2008 г. № 296-ФЗ «О внесении изменений в Федеральный закон «О несостоятельности (банкротстве)», который, в свою очередь, изменялся трижды, содержит 155 пунктов [6].

В мировой практике сложились два механизма защиты материальных прав работников в случае несостоятельности (банкротства) работодателя: привилегированное положение работников по отношению к другим кредиторам и создание страховых механизмов. Эти способы нашли отражение в нормах международного права.

Так, 23 июня 1992 г. Международная организация труда (далее - МОТ) на 79-й сессии Генеральной конференции приняла Конвенцию N 173 «О защите требований трудящихся в случае неплатежеспособности предпринимателя» [2]. В ст. 1 Конвенции № 173 закреплено понятие неплатежеспособности как ситуации, при которой в соответствии с национальным

законодательством и практикой открывается процедура, касающаяся активов предпринимателя, с целью удовлетворения претензий кредиторов на коллективной основе.

В Конвенции закреплён ряд положений, направленных на защиту прав работников в таких ситуациях. В Конвенции МОТ содержатся два направления защиты требований трудящихся: предоставление привилегий и создание гарантийных учреждений [3].

В первом случае требования трудящихся должны удовлетворяться из активов неплатежеспособного предпринимателя до того, как будут удовлетворены требования непривилегированных кредиторов.

Таковыми являются требования по заработной плате, по выплатам за оплачиваемые отпуска, по суммам, причитающимся в отношении других видов оплачиваемого отсутствия на работе, по выходным пособиям, причитающимся трудящимся в связи с прекращением трудовых отношений. Следует отметить, что Рекомендация МОТ от 23 июня 1992 г. № 180 по реализации положений Конвенции расширяет перечень требований трудящихся, защищаемых посредством привилегий (например, по выплатам премий по итогам года) [3].

Во втором случае требования работников защищены специальными гарантийными учреждениями. Если требования трудящихся защищены при помощи гарантийных учреждений, то защищенные таким образом требования могут получить более низкий приоритет по сравнению с требованиями государства и системы социального обеспечения.

Законодательством экономически развитых стран предусмотрено использование как первого, так и второго механизма. К примеру, гарантийные учреждения имеются в большей части стран Европейского союза: Испании, Германии, Франции, Польше, Эстонии, Латвии и других [5, 49-59].

Правовое регулирование отношений по выплате заработной платы в случае несостоятельности (банкротства) работодателя

в Российской Федерации осуществляется Федеральным законом от 26.10.2002 № 127-ФЗ (ред. от 07.12.2011) «О несостоятельности (банкротстве)» [4, ст. 4190], который реализует первый способ защиты, а именно привилегированное положение работников перед другими кредиторами.

В соответствии со ст. 134 Федерального закона № 127-ФЗ, установлена очерёдность удовлетворения требований кредиторов. Так, вне очереди за счёт конкурсной массы погашаются требования кредиторов по текущим платежам преимущественно перед кредиторами, требования которых возникли до принятия заявления о признании должника банкротом.

В случае, если прекращение деятельности организации должника или ее структурных подразделений может повлечь за собой техногенные и (или) экологические катастрофы либо гибель людей, вне очереди также погашаются расходы на проведение мероприятий по недопущению возникновения указанных последствий.

Требования кредиторов по текущим платежам удовлетворяются в следующей очередности:

- в первую очередь удовлетворяются требования по текущим платежам, связанным с судебными расходами по делу о банкротстве, выплатой вознаграждения арбитражному управляющему, с взысканием задолженности по выплате вознаграждения лицам, исполнявшим обязанности арбитражного управляющего в деле о банкротстве, требования по текущим платежам, связанным с оплатой деятельности лиц, привлечение которых арбитражным управляющим для исполнения возложенных на него обязанностей в деле о банкротстве в соответствии с настоящим Федеральным законом является обязательным, в том числе с взысканием задолженности по оплате деятельности указанных лиц;
- во вторую очередь удовлетворяются требования об оплате труда лиц, работающих по трудовым договорам, а также требования об оплате деятельности лиц, при-

влеченных арбитражным управляющим для обеспечения исполнения возложенных на него обязанностей в деле о банкротстве, в том числе о взыскании задолженности по оплате деятельности данных лиц, за исключением лиц, указанных в абзаце втором настоящего пункта;

– в третью очередь удовлетворяются требования по коммунальным платежам, эксплуатационным платежам, необходимым для осуществления деятельности должника;

– в четвертую очередь удовлетворяются требования по иным текущим платежам.

Требования кредиторов по текущим платежам, относящиеся к одной очереди, удовлетворяются в порядке календарной очередности.

Таким образом, расчёт с работниками по заработной плате происходит во вторую очередь, тем самым они поставлены в менее выгодное положение по сравнению с органами государственной власти, расчёты с которыми производятся в первую очередь. Такая расстановка приоритетов, думается, не соответствует ст. 2 Конституции РФ, в соответствии с которой человек, его права и свободы являются высшей ценностью. Признание, соблюдение и защита прав и свобод человека и гражданина – обязанность государства.

Неэффективность изложенных норм подтверждается и данными статистики. По данным Росстата на 1 апреля 2012 г. по сведениям организаций (не относящимся к субъектам малого предпринимательства) суммарная задолженность по заработной плате по кругу наблюдаемых видов экономической деятельности составила 2,03 млрд. рублей и, по сравнению с 1 марта 2012 г., увеличилась на 225 млн рублей (на 12,5%). Для сравнения: на 1 апреля 2009г. – 6965 млн. рублей.

В частности, просроченная задолженность по заработной плате из-за отсутствия у организаций собственных средств на 1 апреля 2012 г. составила 1,994 млрд. рублей, или 98,2% общей суммы задолженно-

сти. По сравнению с 1 марта она увеличилась на 11,8% [7].

Практика показывает, что при банкротстве организаций требования работников по выплате заработной платы и выходных пособий часто остаются неудовлетворенными в связи с недостаточностью имущества должника. При этом, согласно пункту 9 статьи 142 Федерального закона «О несостоятельности (банкротстве)», такие требования после завершения конкурсного производства считаются погашенными, и работник лишается возможности получить причитающиеся ему денежные средства.

В этой связи Минэкономразвития России сформулировало концепции проектов федеральных законов «О системе обязательного государственного гарантирования материальных прав работников» и «О внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации в связи с принятием Федерального закона «О системе обязательного государственного гарантирования материальных прав работников» [8], основной идеей которых является обеспечение выплаты выходных пособий и оплаты труда лицам, перед которыми работодатель-должник, в отношении которого возбуждено дело о банкротстве, имеет задолженность по заработной плате, а также защита иных прав работников в случае возбуждения дела о банкротстве в отношении работодателя.

Целью законопроектов является обеспечение компенсации требований работников к работодателю о выплате выходных пособий и заработной платы на условиях и в порядке уступки требования, а также надлежащая защита прав работников в случае возбуждения дела о банкротстве в отношении работодателя [8].

Исследование законодательства Российской Федерации показало, что некоторые механизмы, такие как: коммерческое гарантирование в форме обязательного страхования ответственности работодателя или создание государственной системы гарантирования в форме государственной корпо-

рации или путем расширения полномочий существующей структуры, имеющей региональные представительства, имеют ряд недостатков, что исключает возможность формирования в Российской Федерации системы защиты материальных прав работников в случае несостоятельности (банкротства) работодателя в перечисленных формах.

Оптимальным вариантом, с точки зрения Минэкономразвития РФ, является создание системы гарантирования прав работников на базе Фонда социального страхования Российской Федерации (далее – Фонд), Росструда и ФНС России. Создание системы гарантирования не потребует кардинальных изменений функций указанных органов, поскольку уже имеющиеся функции способны обеспечить работу системы.

Однако это предложение связано с дополнительными материальными обременениями для работодателей, что естественным образом вызывает протест у Российского союза промышленников и предпринимателей. В этой связи РСПП сформулировало предложения по проекту концепции федеральных законов, направленных на создание системы гарантирования материальных прав работников при банкротстве работодателя [9].

Введение обязательных взносов работодателей представляется РСПП необоснованным. Введение указанных взносов работодателей приведет, по мнению РСПП к тому, что на эффективно работающие организации будет возложена ответственность за невыплату заработной платы неплатежеспособными организациями. При этом проблемы с выплатой заработной платы, возникающие в отдельных отраслях экономики, в значительной степени будут решаться за счет организаций других отраслей, в которых такие проблемы отсутствуют. Администрирование вышеназванных взносов и ведение соответствующей отчетности потребуют значительные расходы федерального бюджета и организаций.

Критике подвергается также предусмотренные Концепцией удовлетворения должником регрессных требований фонда в третьей очереди, что значительно затруднит покрытие расходов на систему гарантирования. При этом сохранение регрессных требований во второй очереди позволит обеспечить их привилегированное положение и максимальное удовлетворение в ходе конкурсного производства.

Принимая во внимание мобильность рабочей силы в сфере малого бизнеса и возможные злоупотребления, необходимо также рассмотреть вопрос об исключении из системы гарантирования требований работников организаций малого бизнеса.

В то же время, интересы работников при банкротстве работодателя в значительной степени могут быть обеспечены осуществлением следующих мероприятий:

1) Создание системы мониторинга и предупреждения накопления неплатежеспособными организациями задолженности по заработной плате.

Указанная система должна обеспечивать сбор информации о задолженности по заработной плате, проверку причин ее возникновения и инициирование налоговыми органами как кредиторами по обязательным платежам дела о банкротстве организации, имеющей значительную задолженность по заработной плате. Это позволит своевременно применить меры по предупреждению накопления задолженности по заработной плате и осуществить мероприятия по восстановлению платежеспособности должника.

2) Уточнение порядка привлечения к административной ответственности в форме дисквалификации и субсидиарной гражданско-правовой ответственности руководителей организаций, не выполнивших обязанность по инициированию дела о банкротстве при наличии оснований, предусмотренных статьей 9 Федерального закона «О несостоятельности (банкротстве)», в том числе, когда удовлетворение требований одного или нескольких кредиторов при-

водит к невозможности выплаты заработной платы работникам должника.

В частности, следует предусмотреть обязанность временного управляющего в ходе процедуры наблюдения составлять заключение об исполнении (неисполнении) руководителем должника обязанности обратиться в суд с заявлением о банкротстве и направлять его в уполномоченный федеральный орган исполнительной власти для рассмотрения вопроса о привлечении к административной ответственности. Обращение арбитражного управляющего в суд с иском о привлечении руководителя должника к субсидиарной ответственности по обязательствам, возникшим после возникновения обязанности инициировать дело о банкротстве, позволит повысить процент погашения задолженности по заработной плате в ходе конкурсного производства.

3) Введение преимущественного погашения задолженности по заработной плате

перед удовлетворением требований кредиторов, обеспеченных залогом имущества должника.

Согласно Федеральному закону «О несостоятельности (банкротстве)» требования кредиторов по обязательствам, обеспеченным залогом имущества должника, удовлетворяются преимущественно перед требованиями кредиторов первой и второй очереди, возникшими после заключения соответствующего договора залога.

Различный порядок удовлетворения требований кредиторов первой и второй очереди в зависимости от того, когда перед ними возникла задолженность (до или после заключения договора залога) нарушает их интересы. Указанные кредиторы, в том числе работники должника, как правило, не имеют каких-либо сведений о заключении договора залога и не могут в зависимости от даты его заключения определять механизмы защиты своих интересов.

Использованные источники:

1. Конвенция МОТ от 23 июня 1992 г. "О защите требований трудящихся в случае неплатежеспособности предпринимателя". Статья 3.
2. Не ратифицировано Российской Федерацией.
3. Рекомендации МОТ от 23 июня 1992 г. № 180 "О защите требований трудящихся в случае неплатежеспособности предпринимателя".
4. Собрание законодательства РФ. 2002. № 43. Ст. 4190.
5. Терентьев А. Проблемы защиты прав работников при банкротстве (несостоятельности) работодателя // Трудовое право. 2010. № 6. С. 49-59.
6. Экспертное заключение по проекту федерального закона «О внесении изменений в Федеральный закон «О несостоятельности (банкротстве)» и иные законодательные акты Российской Федерации в части совершенствования реабилитационных процедур // http://www.privlaw.ru/index.php?section_id=76
7. <http://expert.ru/2012/04/17/nehoroshaya-statistika/>
8. biz.mediaweb.ru/fscripsts/file.cgi?id=1356
9. <http://pcpp.pf/simplepage/16>

Kaşlakova Anastasiya

İşəgötürənin müflisləşməsi (iflası) zamanı işçilərin əmək haqqı almaq hüququnun realizəsinin problemləri**XÜLASƏ**

Məqalə işəgötürənin müflisləşməsi (iflası) zamanı işçilərin əmək haqqı almaq hüququnun realizəsinin aktual problemlərinə həsr olunmuşdur. Məqalə müflisləşmə (iflas) haqqında Rusiya və xarici ölkələrin qanunvericiliklərinin normalarının təhlilini, işçilərə əmək haqqının ödənilməsinin hüquqi tənzimlənməsinin təkmilləşdirilməsi üzrə təkliflər və alimlərin fikirləri təsbit olunub.

Kashlakova Anastasia

Problems of implementation of the right of workers to wages in the case of insolvency (bankruptcy) of the employer**SUMMARY**

The article addresses the topical problems of the right of employee to wage in the event of insolvency (bankruptcy) of the employer. The article analyzes the norms of Russian and foreign legislation on insolvency (bankruptcy), the point of view of scientists and suggestions for improving the legal regulation of the payment of wages to employees.

Rəyçi: h.e.d., prof. Alish Qasimov**Təqdim edən:** h.ü.f.d. Yeganə Balakışiyeva

Старостина Светлана Андреевна,

Начальник кафедры общеправовых дисциплин Калининградского филиала Санкт-Петербургского университета Министерства Внутренних Дел Российской Федерации, кандидат юридических наук, доцент, полковник полиции

МУСУЛЬМАНСКАЯ ПРАВОВАЯ КУЛЬТУРА В РОССИИ: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

УДК34:348.9

Açar sözlər: islam, dini hüquq, müsəlman hüququ, hüquq mədəniyyəti, etnik-dini dəyərlər.

Ключевые слова: ислам, религиозное право, мусульманское право, правовая культура, этноконфессиональные ценности.

Keywords: Islam, religious law, Muslim law, legal culture, ethic and confessional values.

Проблема установления межнационального и межконфессионального согласия в России во все времена являлась одной из ключевых, и сегодня выступает наиважнейшим элементом общественной жизни наряду с демократизацией политической системы и совершенствованием социально-экономического устройства. «Для России – с ее многообразием языков, традиций, этносов и культур – национальный вопрос, без всякого преувеличения, носит фундаментальный характер.»[9] В Стратегии национальной безопасности Российской Федерации

до 2020 г. экстремистская деятельность националистических, религиозных, этнических и иных организаций и структур, направленная на нарушение единства и территориальной целостности Российской Федерации, отнесены к основным источникам угроз в сфере государственной и общественной безопасности. [1] Возникает вопрос, какие меры сегодня могут стать наиболее оптимальным и эффективным инструментом установления межнационального и межконфессионального мира. Прежние идеологические схемы, идеи советского интернационализма и незыблемости национально-государственного устройства разрушены. Нынешние призывы к братству и единению выглядят безнадежно устаревшими на фоне эмоциональной заряженности идей национального возрождения. Печальной тенденцией нынешнего времени является появление национального и религиозного насилия или угрозы его применения, как в национальных субъектах Российской Федерации, так и в других регионах страны, но уже со стороны местных национал-патриотов. Однажды примененное, насилие становится фактором общественного сознания, повергает народы в состояние взаимной подозрительности, неустойчивости и страха, формирует «образ врага». Волна сепаратизма, религи-

озного экстремизма и терроризма, захлестнувшая Россию в конце XX - начале XXI века, образовала пропасть между представителями различных наций и конфессий российского народа.

Наиболее проблемным является «исламский фактор», что, впрочем, отражает общемировые тенденции. Однако, в отличие от стран Европы, где мусульманское население представлено в основном только мигрантами, в России – это коренное население ряда субъектов Федерации.

Насилие, как способ решения проблем национальной безопасности вызывает в последнее время решительное осуждение и неприятие в мировом сообществе. Насилие утратило весь свой конструктивный потенциал, если оно вообще обладало им когда-либо в истории человечества. Поэтому, на наш взгляд, основным элементом стратегии этноконфессиональной безопасности должно стать духовно-культурное направление. Способность национальной культуры к отказу от логики вражды и утверждение логики компромисса и сотрудничества, основанной на толерантности идеологий и культур, имеет своей целью предотвращение различных противостояний между народами и многообразных социальных катаклизмов – как локальных, так и глобальных. [6, с. 171] Отнюдь не из территориальных принципов исходил С.Хантингтон в «Столкновении цивилизаций», выделяющий пять ойкумен и среди них – Россию, а из того единства ценностей, которое существует между народами, ее населяющими. Он, прежде всего, осознавал ту ориентацию на общие духовные, а не материальные ценности, которая, в отличие от Запада, присуща всем народам России. Это выражается в отсутствии рациональности и расчетливости, ориентированности на коллектив, общину в оценке своих поступков и многом другом.

Об остроте проблемы на государственном уровне свидетельствует принятая недавно Стратегия государственной национальной политики, в которой говорится:

«Современное Российское государство объединяет основанный на сохранении и развитии русской культуры и языка, историко-культурного наследия всех народов России единый культурный (цивилизационный) код, который характеризуется особым стремлением к правде и справедливости, уважением самобытных традиций населяющих Россию народов и способностью интегрировать их лучшие достижения в единую российскую культуру» [2].

Сегодня сложилась насущная потребность в активизации межконфессионального диалога, взаимодействии и сотрудничестве на основе общечеловеческих ценностей, с акцентом на моральном родстве религий. О готовности к такому диалогу заявляют многие религиозные деятели. [3, с. 46, 8, с. 29]

В связи с этим обращение к мусульманской правовой культуре представляет для нынешней России не только научно-теоретический, но и практический интерес. Актуальность мусульманского права для России определяется, прежде всего, тем, что ислам – это не нечто чуждое и постороннее для нашей страны, а неотъемлемая часть ее истории и культуры, важнейшая сторона жизни многих миллионов российских мусульман.

Исследовать правовую культуру, как и культуру вообще, достаточно сложно. Известно простое правило: чтобы иметь возможность окинуть какой-то предмет единым взором и получить о нем целостное впечатление, нужно выйти за его пределы и посмотреть на него как бы со стороны. В традиции европейской философской мысли мы, конечно, можем отнестись к культуре как к объекту (изучения), а к человеку как к субъекту. Но их противопоставление, хотя и весьма наглядное, все же недопустимо. Ведь в реальности человек – сама частица объекта (культуры), который он, казалось бы, вполне отделил от себя. Мы живем в культуре, будучи «растворенными» в ней. Здесь уместно процитировать М.М.Бахтина: «Великое дело для понима-

ния – это вневходимость понимающего – во времени, в пространстве, в культуре... Ведь даже свой собственный облик человек не может по настоящему увидеть и осмыслить... никакие зеркала ему не помогут; его подлинную наружность могут понять только другие люди... благодаря тому, что они другие. В области культуры вневходимость – самый могучий рычаг понимания» [4, с. 334]. В связи с этим исследование мусульманской правовой культуры носителем европейского мировоззрения, находящимся вне плоскости исследуемого объекта, весьма оправдано.

В многонациональной и многоконфессиональной России проблема совместного существования различных культурных пластов стоит особенно остро. Ислам составляет заметную долю российского конфессионализма. При этом, в отличие от других «российских» религий, ислам образует собственное право, а соответственно и правовую культуру. Известный компаративист Р. Давид отмечал, что там, где перестали применять мусульманское право, ислам больше не существует. [5]

Опыт осмысления проблем межкультурной коммуникации может оказаться полезным для российских организаций, функционирующих в сфере правового взаимодействия и включенных в диалог между Россией и странами мусульманского мира.

Проблемы правовой культуры в отечественной теории традиционно являются периферийными. Действительная значимость правовой культуры в системе правового регулирования пока не установлена. Этому есть объяснение: при нормативистской интерпретации феномена права, которая характерна для современной теории государства и права, понятие правовой культуры несет чисто идеологическую нагрузку, не имеет самостоятельного значения в понятийном аппарате юридической теории. Иначе говоря, такая теория не нуждается в теории правовой культуры. Между тем, для характеристики действительного, а значит, действующего права первостепен-

ное значение имеет то, что оно является не просто социальным образованием, но феноменом культуры.

Несмотря на то, что понятие «правовая культура» упоминается в юридической литературе часто, глубокому системному анализу не подвергается. Не изучены многие возможности культурологической характеристики правовых явлений и права в целом. Общая теория права и государства фактически не включает в характеристику сущности и природы права феномен культуры.

В рамках же культурологии, которая должна изучать весь комплекс вопросов культурной жизни общества, правовые формы общественной и индивидуальной культуры изучены недостаточно. Мало внимания обращается на специфику общественной и индивидуальной правовой культуры на национальном и конфессиональном уровне, в контексте сравнительного правоведения и в историческом аспекте.

Религия представляет собой не только социальный, но и психологический феномен. Проблема конфессиональных ценностей разработана в зарубежной и отечественной науке весьма слабо. Несмотря на причастность к этому процессу классиков мировой социологической науки (Э.Дюркгейм, М.Вебер, В.Франкл и др.), работы в этой области посвящены в основном, определению смысла религии, религиозным традициям, ее социальным функциям. Этноконфессиональные ценности вообще не рассматриваются как особая сфера массовой и индивидуальной идентификации, несмотря на то, что в работах многих видных этнологов, социологов и философов показывается взаимосвязь и особенности взаимодействия этничности и конфессиональности. Современное развитие этноконфессиональных ценностей в условиях сегодняшнего возрождения религиозности остается малоисследованным, тем более что этноконфессиональное сознание, как особый идеологический феномен, в последние годы только начинает изучаться.

Вышеизложенное свидетельствует о насущной потребности в получении информации о феномене мусульманской правовой культуры, об особенностях системообразующих идей и содержания правосознания российских мусульман, поскольку понимание характера правовых культур различных цивилизаций, существующих в одном геополитическом пространстве, позволяет уяснить сущность и перспективы их совместного бытия, возможности предотвращения конфликтов, снижению уровня террористической опасности.

В настоящее время отмечается значительный интерес к исламу, к мусульманскому праву, к его историческому развитию на территории России, особенно на Северном Кавказе. Как в популярных средствах массовой информации, так и в периодических специализированных научных изданиях в последние годы появилось много статей, как правило, публицистического характера, посвященных исследованию различных аспектов социально-политического, идеологического и религиозного «поля» в регионе. По тематике Северного Кавказа существует обширная и серьезная научная литература, но следует отметить, что проблемы региона анализируются, как правило, с точки зрения политологии, этнологии и значительно реже права. Что же касается мусульманской правовой культуры в России, то эта тема является явно пробельной в отечественной юридической науке. Известно, что правовая культура в целом включает три основных блока: правовые нормы, правовую практику и правосознание. В последние годы по многим причинам возрос интерес к изучению традиционного права на Северном Кавказе и все ринулись изучать правовую практику. Есть множество публикаций на эту тему. Но при этом собственно изучения правосознания большинство исследователей касались лишь частично.

Ислам в силу определенной специфики является неотъемлемой частью бытия своих

приверженцев, а мусульманское право – важнейшая регулятивная составная часть ислама. Не учитывать это обстоятельство в государственно-правовой политике многоконфессионального государства невозможно. При этом к перспективе включения элементов шариата в правовую систему России надо относиться как к естественному процессу возрождения богатой правовой культуры, имеющей здесь вековые традиции. Более того, правовое развитие здесь вовсе невозможно без обращения к мусульманскому праву. О возможности и целесообразности включения элементов мусульманского права в светскую правовую систему свидетельствует опыт ряда зарубежных государств и история Российского государства. Во многих зарубежных государствах, в том числе конституционно светских, религиозное право, как специфическая подсистема, мирно уживается с общей системой права на основе принципа разграничения предметов правового регулирования. Общая закономерность такова, что религиозное право вторгается в частноправовую сферу, регулируя отношения, связанные с личным статусом верующего. В первую очередь – это брачно-семейные отношения. Помимо брака и развода, это еще и вопросы регламента самого личного статуса, брачные и внебрачные дети, усыновление, несовершеннолетние и опекунов, родство, семейная собственность, наследование, алиментные обязательства, религиозные пожертвования и иные, зачастую специфические для той или иной правовой культуры, отношения (например, вакф в мусульманских государствах, дамбупат в Индии, правила кашрута в Израиле).

Несомненно, Россия должна находить решение сложных проблем в основном в своих собственных истории, традициях и культуре. Взять в качестве готового образца чужой опыт и применить его к себе невозможно, но изучать и учитывать его вполне допустимо, необходимо и полезно. Причем, достижения не только стран Запада, но и тех государств, чьи духовные

традиции и правовые ценности близки миллионам российских мусульман. Здесь весьма полезным может оказаться сотрудничество с представителями азербайджанской науки.

Важным признаком, дающим сущностную характеристику религиозного права, является то, что оно строится на духовно-ценностной основе, призванной бороться не только с внешними противоправными деяниями, но и с внутренними человеческими пороками. В основе религиозного правопорядка лежит всеобщая нравственность. Главное достоинство мусульманской правовой культуры видится в особо тесной взаимосвязи норм права, правосознания и поведения, когда правовая норма воспринимается субъектом как божественная истина, представление о должном и справедливом. Отсюда и готовность подчинить свое поведение данному правилу. Мусульманская правовая культура содержит в себе мощные идеологические и социально-психологические стимулы правомерного поведения. Позитивный потенциал мусульманской правовой культуры может оказаться полезным при планировании и проведении правовых реформ в мусульманских регионах России.

Кроме того, мусульманам важно осознавать, что действующее законодательство и политика властей не противоречит основным ценностям и принципам ислама, что, по сути, созвучно соотношению естественного и позитивного права и, следовательно, концепции правового государства, каковым позиционирует себя современная Россия.

Для России, где мусульмане составляют конфессиональное меньшинство, государство имеет светский характер, един-

ственно приемлемым является не освоение шариата вообще, а именно мусульманского права. Возможно, посредством позитивного права. Светская правовая система может воспринять те элементы исламского образа жизни, которые в нее вписываются. Другое условие освоения достижений мусульманско-правовой культуры состоит в их совместимости с общими началами российской правовой системы, прежде всего конституционными. При этом речь идет как о соответствии положений мусульманского права указанным началам, так и о том, чтобы воспринимаемые принципы и нормы гармонично вписывались в правовую систему России по своим технико-юридическим и структурным характеристикам.

Предложения о включении в правовую систему России исламских правовых норм и институтов – это отнюдь не заигрывание с национальными и конфессиональными меньшинствами, направленное на получение дешевой популярности, а, на наш взгляд, рациональный и необходимый ход. В современных условиях идеологического вакуума, снижения уровня духовности и роли моральных ценностей в жизни общества, именно религия более других социальных регуляторов способна на эффективное осуществление идеолого-воспитательной функции государства. Любое религиозное право имеет под собой мощную духовно-нравственную основу. Государство должно поддерживать приверженность христиан христианству, мусульман – исламу, буддистов – буддизму и т.д., правильно используя при этом регулятивный потенциал каждой религии, и в первую очередь тех, которые образуют системы религиозного права.

Использованные источники:

1. Стратегия национальной безопасности Российской Федерации до 2020 года. Утверждена Указом Президента РФ от 12 мая 2009 г. N 537 // <http://www.scrf.gov.ru/documents/99.html>.
2. Стратегия государственной национальной политики РФ на период до 2025 года. Утверждена Указом Президента РФ от 19.12.2012 г. № 1666//<http://www.minnation.senat.org/Strategiya-2025.html>
3. Артиков М.А. «Просвещенный ислам – духовная основа единения»// Форумы российских мусульман. Ежегодный научно-аналитический бюллетень № 3/ДУМНО, НИИ им. Ч. Фаизханова; под общ ред. Д.В.Мухетдинова. – Нижний Новгород: Издательский дом «Медина», 2008.
4. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. – М., 1979.
5. Давид Р., Жоффре-Спинози К. Основные правовые системы современности. М., 1999.
6. Ильинский И.М. О культуре войны и культуре мира. - М., 2001.
7. Кефели И.Ф. Судьба России в глобальной геополитике. – М., 2004.
8. Муслимов А.М. (имам-хатыб Нижегородской Соборной мечети). «К Межрелигиозному диалогу» // Форумы российских мусульман. Ежегодный научно-аналитический бюллетень № 3/ДУМНО, НИИ им. Ч.Фаизханова; под общ ред. Д.В.Мухетдинова. – Нижний Новгород: Издательский дом «Медина», 2008.
9. Путин В.В. «Россия: национальный вопрос» // Независимая газета. 23.01.2012 г.

Starostina Svetlana

Rusiyada müsəlman hüquq mədəniyyəti: problemlər və perspektivlər**XÜLASƏ**

Məqalə Rusiya xalqlarının etnik-dini dəyərlər sisteminin tarixi şərtləndirilmiş elementi kimi Rusiyada müsəlman hüquq mədəniyyətinin müasir vəziyyətinin və inkişaf perspektivinin təhlilinə həsr olunmuşdur.

Starostina Svetlana

The Muslim legal culture in Russia: problems and prospects**SUMMARY**

The article is dedicated to the analysis of modern state and outlooks of the development of Muslim legal culture in Russia. The Muslim legal culture is examined as a historically conditioned component of the system of ethic and confessional values of nations in Russia.

Rəyçi: h.e.d., prof. Habil Qurbanov
Təqdim edən: h.ü.f.d. Hikmət Eyvazov

POLİS AKADEMİYASININ HÜQUQ KLİNİKASINA XOŞ GƏLMİSİNİZ!

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI DİN-in POLİS AKADEMİYASININ HÜQUQ KLİNİKASINDA PULSUZ HÜQUQİ YARDIM

Hüquq Klinikası nədir?

Hüquq Klinikası - hüquqşünas kadrlar hazırlayan ali təhsil ocaqlarında hüquqşünas müəllimlərin rəhbərliyi və nəzarəti altında nəzəriyyə ilə praktikanı əlaqələndirməyə imkan verən real işlər üzrə pulsuz hüquqi xidmət və ya xüsusi tədris metodudur.

Klinikada hüquqi xidmət kimlər tərəfindən göstəriləcək?

Klinika hüquq məsləhətxanasından fərqlənir. Burada hüquqşünas müəllimlərin rəhbərliyi və nəzarəti altında Polis Akademiyasının müdavimləri tərəfindən hüquqi xidmət göstərilir.

Hüquq Klinikasına kimlər müraciət edə bilər?

Hüquq Klinikasına real işlər üzrə hüquqi yardım almaq istəyən istənilən şəxs müraciət edə bilər. Burada göstərilən xidmət pulsuzdur.

Müraciətlərə baxılma qaydası:

Vətəndaş Hüquq Klinikasına müraciət etdikdən sonra onqın müraciəti qeydə alınır və onun müraciətinə cavab verilməsi üçün əvvəlcədən dəqiq vaxt təyin olunur. 3 gün ərzində vətəndaşın müraciəti ətraflı araşdırılır və təyin olunmuş gün ona müraciətlə əlaqədar cavab verilir. Müraciət qəbul olunduğu halda hər bir işin araşdırılması və icrası üçün ayrıca qovluq açılır.

Hüquq Klinikasında müxtəlif istiqamətlərdə hüquqi yardım göstərən aşağıdakı bölmələr mövcuddur.

- İnsan hüquqları bölməsi;
- Mülki işlər üzrə bölmə;
- Qaçqınların və məcburi köçkünlərin hüquqlarının müdafiəsi bölməsi;
- Cinayət işləri üzrə məsləhət bölməsi.

Klinikanın fəaliyyətinin əsas istiqamətləri:

- aztəminatlı vətəndaşlara pulsuz hüquqi yardım göstərilməsi;
- əhalinin müxtəlif təbəqələri arasında hüquqi maarifləndirmə (təbliğat) tədbirlərinin müxtəlif vasitələrlə (seminarlar, treninqlər) təşkil edilməsi;
- cəmiyyətdə insan hüquqlarının təmini ilə əlaqədar müxtəlif layihələri hazırlayıb həyata keçirmək və ya təşkil olunmuş mövcud layihələrdə iştirak etmək.

Mən nəyi əldə edəcəyimə ümid edə bilərəm?

Klinikada heç bir maddi maraq gözləmədən qarşılıqlı inama, etimada və məxfiliyə əsaslanaraq tam, qərəzsiz və vicdanlı xidmət göstəriləcəkdir.

Diqqət!

Müraciət edən şəxslərin işləri məxfi saxlanılır. Həmin məlumatlarda Klinikanın tədris məqsədi üçün istifadə edilməsi, yalnız müraciət edən şəxs razılıq verdikdən sonra mümkündür.

Klinikaya müraciətlər yazılı və ya şifahi formada vətəndaşın şəxsiyyət vəsiqəsini təqdim etməklə qəbul edilir.

Əlaqə tel.: (050) 674 90 40
(050) 503 46 66
(012) 454-35-70

e-mail: huquqklinikasi@mail.ru

Ünvan: Şüvəlan qəsəbəsi,
Almaz İldırım küçəsi 3.,
Polis Akademiyasının binası.

Müraciət saati: 15:00 -18:00

ДОБРО ПОЖАЛОВАТЬ В ЮРИДИЧЕСКУЮ КЛИНИКУ АКАДЕМИИ ПОЛИЦИИ

БЕСПЛАТНАЯ ЮРИДИЧЕСКАЯ ПОМОЩЬ В "ЮРИДИЧЕСКОЙ КЛИНИКЕ" АКАДЕМИИ ПОЛИЦИИ МВД АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

Чем является "Юридическая клиника"?

"Юридическая клиника" – безвозмездная юридическая помощь или особый учебный метод в вузах, готовящих кадровых юристов под руководством и контролем преподавателей-правоведов, который даёт возможность для создания связи между теорией и практикой.

Кто осуществляет юридическое обслуживание в клинике?

Клиника отличается от юридической консультации. Здесь под руководством и контролем преподавателей-правоведов юридическую помощь предоставляют курсанты Академии Полиции.

Кто может обратиться в "Юридическую клинику"?

В "Юридическую клинику" может обратиться любое лицо, желающее получить юридическую помощь по реальным делам.

Порядок рассмотрения обращений:

После обращения гражданина в "Юридическую клинику" его данные регистрируются и предварительно назначается точное время для ответа на его обращение. В течении 3 дней обращение гражданина тщательно изучается и в назначенный день ему предоставляется ответ в связи с обращением. В случае принятия обращения по каждому делу для рассмотрения и исполнения открывается отдельная папка.

В "Юридической клинике" существуют следующие отделения, оказывающие юридическую помощь по различным направлениям.

- Отделение по правам человека;
- Отделение по гражданским делам;
- Отделение по защите прав беженцев и вынужденных переселенцев;
- Консультационное отделение по уголовным делам.

На достижение чего я могу надеяться?

Основываясь на взаимное доверие и с соблюдением конфиденциальности тайны, в клинике вам будут предоставлены беспристрастные и добросовестные услуги без материальной заинтересованности.

Основные направления деятельности клиники:

- оказание бесплатной юридической помощи малоимущим гражданам;
- организация различными средствами (семинары, тренинги, пропаганда) правового просвещения среди различных слоёв населения;
- разработка и осуществление различных мер по обеспечению прав человека в обществе или участие в организованных мероприятиях в этом направлении.

Внимание!

Дела обратившихся лиц сохраняются в тайне. Использование этих сведений в учебном процессе возможно только после письменного согласия обратившегося лица.

Обращения в клинику принимаются в устной и письменной форме после предъявления гражданином удостоверения личности.

Тел.для связи: (050) 674 90 40
(050) 503 46 66
(012) 454-35-70

e-mail: huquqklinikasi@mail.ru

Адрес: пос. Шувелан, ул. Алмаса Ильдырыма-3
Здание Академии Полиции.

Время обращений: 15:00 -18:00

LAW CLINIC OF POLICE ACADEMY ARE ALWAYS READY TO HELP

FREE JUDICIAL SUPPORT BY THE LAW CLINIC OF THE POLICE ACADEMY OF THE MIA OF AZERBAIJAN REPUBLIC

What is the law clinic?

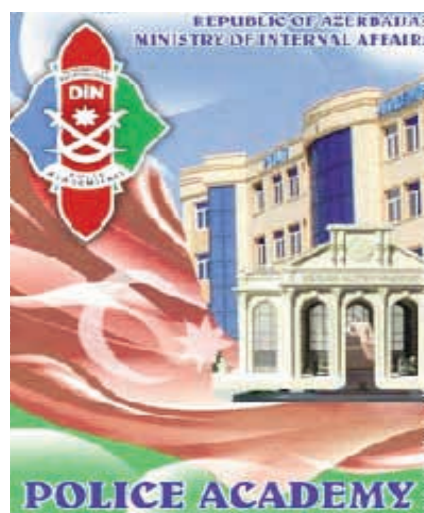
Law clinic is special method of teaching or real works which connects theory and practice under professional teachers in universities which have law department.

Who can apply to law clinic?

Everybody who needs judicial support can apply to the clinic. All services at the clinic are free.

Who will help to the people at the clinic?

Law clinic is different from lawyer's office. Cadets under the direct guidance of the teachers of Police Academy will help the applicants.

How long can I wait?

Applications are registered at the clinic after citizens' applying. In order to response applications an exact date are fixed earlier. During this time application will be investigated thoroughly. Given time will not be more than 3 days. If the application is accepted the new folder will be opened for each appeal.

Sections in clinic are followings:

- The section of human rights
- The section of civil works
- The section of defense of refugees' and IDP's rights
- The sections of advice about criminal issues

Main branches of the clinics:

- To give free judicial support to the citizens;
- The organization of judicial enlightenment among different levels of society;
- Prepare and fulfill projects on human rights or participate the available projects.

All appeals except disputed issues will be investigated thoroughly and in honest way and will be free.

Contacts: (050) 674 90 40
(050) 503 46 66
(012) 454-35-70

e-mail: huquqlinikasi@mail.ru

Address: 3, A.Ildirim, Shuvelan settl.,
building of Police Academy

Hours: 15:00-18:00

ELMİ MƏQALƏ TƏQDİM ETMƏK ÜÇÜN QOYULAN TƏLƏBLƏR

1. Məqalələr redaksiyaya üç dildə (Azərbaycan, rus və ingilis) təqdim edilə bilər. Bir dildə təqdim edilmiş məqalənin sonunda digər iki dildə xülasə verilməlidir. Məsələn, əgər məqalə Azərbaycan dilində yazılmışsa, bu zaman sonda rus və ingilis dillərində xülasə verilməlidir. Məqalələrin müxtəlif dillərdə olan xülasələri bir-birinin eyni olmalı və məqalənin məzmununa uyğun olmalıdır. Məqalədə müəllifin və ya müəlliflərin gəldiyi elmi nəticə, işin elmi yeniliyi, tətbiqi əhəmiyyəti və s. xülasədə yığcam şəkildə öz əksini tapmalıdır. Xülasələr elmi və qrammatik baxımdan ciddi redaktə olunmalıdır. Hər bir xülasədə məqalənin adı, müəllifin və ya müəlliflərin tam adı göstərilməlidir.

2. Məqalələrin mətnləri Times New Roman - 12 şrifti ilə (məsələn, Azərbaycan dilində latın əlifbası, rus dilində kiril əlifbası, ingilis dilində ingilis əlifbası ilə) 1 intervalda çap olunmalıdır.

3. Məqalədə müəllif(lər)in işlədiyi müəssisə(lər) və həmin müəssisə(lər)in ünvan(lar)ı, müəllif(lər)in telefonları, elektron poçt ünvan(lar)ı göstərilməlidir.

4. Elmi məqalənin sonunda elm sahəsinin və məqalənin xarakterinə uyğun olaraq, müəllif(lər)in gəldiyi elmi nəticə, işin elmi yeniliyi, tətbiqi əhəmiyyəti və s. aydın şəkildə verilməlidir.

5. Məqalənin mövzusu ilə bağlı elmi mənbələrə istinadlar olmalıdır. Məqalənin sonunda verilən ədəbiyyat siyahısı əlifba ardıcılığı ilə nömrələnməli və kodlaşdırılmalıdır. İstifadə zamanı əvvəlcə Azərbaycan, sonra türk, daha sonra rus, sonda isə digər xarici dillərdə olan ədəbiyyatlar göstərilməli və kodlaşdırılmalıdır. Mətnə istinadlar

ədəbiyyat siyahısında göstərilən ardıcılıqla işarə olunmalıdır. Məsələn, (1) və ya (1, s. 125). Eyni ədəbiyyata mətnə başqa bir yerdə təkrar istinad olunarsa, onda istinad olunan həmin ədəbiyyat əvvəlki nömrə ilə göstərilməlidir.

6. Ədəbiyyat siyahısında verilən hər bir istinad haqqında məlumat tam və dəqiq olmalıdır. İstinad olunan mənbənin bibliografik təsviri onun növündən (monoqrafiya, dərslik, elmi məqalə və s.) asılı olaraq verilməlidir. Elmi məqalələrə, simpozium, konfrans və digər nüfuzlu elmi tədbirlərin materiallarına və ya tezislərinə istinad edərkən məqalənin, məruzənin və ya tezisnin adı göstərilməlidir. İstinad olunan mənbənin bibliografik təsviri verildikdən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının "Dissertasiyaların tərtibi qaydaları" barədə qüvvədə olan təlimatın "İstifadə edilmiş ədəbiyyat" bölməsinin 10.2-10.4.6. tələbləri əsas götürülməlidir.

7. Məqalənin sonundakı ədəbiyyat siyahısında son 5-10 ilin elmi məqalələrinə, monoqrafiyalarına və digər etibarlı mənbələrinə üstünlük verilməlidir.

8. Hər bir məqalədə UOT indekslər və ya PACS tipli kodlar və açar sözlər göstərilməlidir. Açar sözlər üç dildə (məqalənin və xülasələrin yazıldığı dillərdə) verilməlidir.

9. Məqaləyə, onun dərc edilməsinin mümkünlüyü haqqında ekspert rəyi və elmi müəssisənin Elmi Şurasının protokolundan çıxarış (elmi müəssisələrdə işləməyən hüquqşünaslara ekspert rəyi kifayətdir) əlavə edilir.

10. Hər bir məqalə müəllifi məqalənin dərc olunması ilə əlaqədar redaksiyanın ha-

zırladığı müəllif anketini doldurmalı və onu imzalayaraq, məqalənin tezis şəklində dərc olunmuş variantı istisna olmaqla, əvvəllər hər hansı bir dildə nəşr edilmədiyini təsdiq etməlidir.

11. Jurnalda "əvvəli ötən sayımızda", "ardı növbəti nömrədə" adı altında seriya məqalələrin dərc olunmasına icazə verilmir.

12. Jurnalın nömrələrində müəllifin və ya müəlliflərin yalnız bir məqaləsi dərc edilə bilər.

13. Plagiat məqalələrin nəşri qadağandır. Belə bir fakt aşkar edildikdə redaksiya müəllif(lər)ə qarşı sanksiya tətbiq etməkdə (bir neçə nömrədə çap edilməmək, il ərzində çap edilməmək və s.) haqlıdır.

ТРЕБОВАНИЯ, ПРЕДЪЯВЛЯЕМЫЕ К ПРЕДСТАВЛЕННЫМ НАУЧНЫМ СТАТЬЯМ

ТРЕБОВАНИЯ, ПРЕДЪЯВЛЯЕМЫЕ К
ПРЕДСТАВЛЕННЫМ НАУЧНЫМ СТАТЬЯМ

1. Статьи представляются в редакцию на трех языках (азербайджанском, английском и русском). В конце статьи, представленной на одном из языков, должны быть резюме на двух остальных языках. Например, если статья дана на азербайджанском языке, то резюме должны быть на английском и русском языках. Резюме статей, которые даны на разных языках, должны быть идентичными и соответствовать содержанию статьи. В резюме должны кратко отражаться результаты научных исследований, научная новизна, практическое значение и пр. выдвинутые автором (авторами) статьи. Резюме должно быть строго отредактировано с научной и грамматической точки зрения. В каждом резюме должно быть указано полное название статьи, имя автора (авторов).

2. Тексты статей должны быть набраны шрифтом Times New Roman, размер шрифта – 12 (например, на азербайджанском и английском языках – латиницей, на русском – кириллицей) и интервал – 1. Статьи предоставляются в электронном и печатном (1 экземпляр) виде.

3. В статье должны быть указаны фамилия, имя и отчество автора (авторов), его (их) научное звание; название и адрес организации, в которой он работает(ют), телефоны, адрес электронной почты.

4. В конце научной статьи должны быть ясно изложены результаты научных исследований, научная новизна, практическое значение, и пр. в соответствии с данной отраслью науки и характером статьи.

5. Должны быть указаны ссылки на научные источники по предмету статьи. Библиографический список приводится после текста статьи в алфавитном порядке и закодированной форме. При использовании сперва дается и кодируется литература на азербайджанском, потом на турецком, далее на русском и наконец на английском языках. Ссылки в тексте статьи должны соответствовать библиографическому списку. Например, (1) или (1, стр. 125). Если в тексте на одну и ту же литературу имеется ссылка в другом месте, то настоящая литература должна быть указана под прежним номером.

6. Информация о каждой ссылке, данной в библиографическом списке, должна быть полной и точной. Библиографическое описание ссылаемого источника должно быть дано в зависимости от его вида (монография, учебник, научная статья и т.д.) книг. Должны быть указаны названия статей, докладов и тезисов при ссылке на научные статьи, материалы и тезисы симпозиумов, конференций и других престижных научных мероприятий. При библиографическом описании должны быть взяты за основу требования 10.2-10.4.6. раздела "Использованная литература" Правил составления диссертаций Высшей аттестационной комиссии при Президенте Азербайджанской Республики.

7. В данном списке литературы после статьи должно быть дано предпочтение научным статьям, монографиям и другим достоверным источникам последних 10-15 лет.

8. Статья должна содержать ключевые слова, УДК индексы или коды типа PACS. Ключевые слова должны быть даны на трех языках (на тех языках, на которых написаны статья и резюме).

9. К статье прилагается экспертное заключение о возможности опубликования и выписка из протокола Учёного совета научного учреждения (юристам, не работающим в научных учреждениях, достаточно экспертного заключения).

10. Каждый автор статьи должен заполнить и подписать авторскую анкету, выработанную редакцией, подтвердив этим неопубликование данной статьи раньше на

каком-нибудь языке, исключая опубликованный тезисный вариант.

11. В журнале не разрешается опубликование серийных статей под заглавием "начало в предыдущем номере", "продолжение в следующем номере".

12. В выпусках журнала возможно опубликование только одной статьи автора (авторов).

13. Запрещается опубликование плагиатных статей. При выявлении такого факта редакция вправе применять санкции (неопубликование в нескольких номерах, в течение года и т.д.) против автора (авторов).

REQUIREMENTS OF REPRESENTATION OF SCIENTIFIC ARTICLES

1. The articles are presented to the editorial staff in three languages (Azerbaijani, English and Russian). After the article was presented in one of the languages it should be attached also summary (abstraction) in two other languages. For example, if the article is in the Azerbaijani language the summary should be in English and Russian languages. The summaries of article presented in different languages should be identical and correspond to the contents of the article. The summary should in detail be reflected the results of scientific researches, scientific novelty, practical importance, etc. suggested by the author (authors) of article. Summaries should be strictly edited from the scientific and grammatical point of views.

Each summary should include full name of the article, name of the author (authors).

2. Texts of articles should be typed in font Tires Kely Kotap, font size - 12 (for example, the Azerbaijani language in the Latin, the Russian in Cyrillics, the English in English letters) and with an interval - 1. The articles are presented in electronic and print (1 copy) version.

3. The article should include the surname, name and patronymic of the author (authors), their scientific degree; the name and address of the organisation they work, phone numbers and e-mail address.

4. In the end of the scientific article there should clearly stated results of scientific researches, scientific novelty, practical importance and so forth in accordance with the mentioned branch of science and the character of article.

5. The article should include references to scientific sources on subject of the article.

The bibliographic list is given after the text of article in alphabetic order and in the coded form. First is given and coded the literature in Azerbaijani, then in Turkish, further in Russian and at last in English languages. References in the text should correspond to the bibliographic list. For example, (1) or (1, p. 125). If the text includes on the same page the same literature with a reference in other page, then, the literature should be pointed under the former number.

6. The information on each reference given in the bibliographic list should be full and exact. The bibliographic view of the referred source should be given in dependence on its kind of books (the monography, the textbook, the scientific article, etc.). It should be specified the names of articles, lectures and theses with the reference to scientific articles, materials and theses of symposiums, conferences and other prestigious scientific actions. The bibliographic view should base on the requirement 10.2-10.4.6 of the "Used literature" section of the Rules of working up dissertations of the Higher Attestation Commission under the President the Azerbaijan Republic.

7. In the mentioned list of the literature after the article, the preference should be given to scientific articles, the monographies and other reliable sources of the latest 10-15 years.

8. The article should contain keywords, the IUT indexes or PASZ type of code. Keywords should be given in three languages (in those languages on which the article and the summary were written).

9. The article is attached by expert review on possibility of publication and extract from

the scientific establishments need only expert review).

10. Each author of article should fill and sign the author's questionnaire developed by the editorial board, having confirmed non-publication of the given article earlier in any language, excepting the published thesis variant.

11. In magazine, the publication of serial articles under the title "the beginning is in the

previous issue", "to be continued" is not allowed.

12. In the issues of magazine it is allowed publication of only one article of the author (authors).

13. Publication of plagiarist articles is forbidden. In such cases, the editorial board has the right to apply sanction (non-publication in several issues in a year, etc.) against the author (authors).

YENİ NƏŞRLƏR

YENİ NƏŞRLƏR

Azərbaycan Respublikasının daxili işlər naziri, general-polkovnik Ramil Usubovun məsləhətçisi və ön sözün müəllifi olduğu «Polisin məlumat kitabı» ilk dəfə nəşrdən çıxmışdır.

Polis Akademiyasının rəisi, polis general-mayoru, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru Nazim Əliyev və Qaradağ rayon polis idarəsinin rəis müavini, polis polkovnik-leytenantı, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Hikmət Eyvazov tərəfindən tərtib edilən və geniş oxucu dairəsinə təqdim edilən «Polisin məlumat kitabı» polisin fəaliyyətində hüquqi biliklərin təbliği baxımından atılan ən mühüm addımlardan biridir. Kitabın elmi redaktoru DİN-in Polis Akademiyası rəisinin tədris və elmi işlər üzrə müavini, polis polkovniki, hüquq elmləri doktoru, professor, əməkdar müəllim Mahir Əhmədovdur.

Yarandığı gündən mərdlik, cəsarət və fədakarlıqlarla zəngin inkişaf yolu keçmiş Azərbaycan Polisi xalqımızın Ümummilli lideri Heydər Əliyevin bilavasitə rəhbərliyi altında milli təməllər üzərində formalaşaraq dövlətçiliyin əsas sütunlarından biri kimi təşəkkül tapmışdır. Polis peşəsinin yüksək vətəndaşlıq məsuliyyəti, cəsarət, şəxsi mətanət, bilik, dərrakə, elm, təhsil və təcrübə tələb etdiyini vurğulayan Ulu Öndər polisin daim öz peşəkar səviyyəsini yüksəltməsinə, gündəlik işini müasir tələblərə, beynəlxalq təcrübəyə və normalara uyğun qurmasını vacib tələb kimi qoymuşdur. Bununla bərabər, Azərbaycan Respublikası Prezidenti cənab İlham Əliyev də Avropaya inteqrasiya edən Azərbaycanda polisin professional səviyyəsinin ən yüksək tələblər səviyyəsinə qaldırılmasını əsas məqsədlərdən biri kimi müəyyən etmişdir.

Dövlət Başçısının qarşıya qoyduğu proqram vəzifələrin yerinə yetirilməsi, o cümlədən idarəetmənin təkmilləşdirilməsi, qanunçuluğun möhkəmləndirilməsi, maddi-texniki təchizatın müasir tələblər səviyyəsinə yüksəldilməsi, əhali və vətəndaş cəmiyyəti ilə əlaqələrin inkişaf etdirilməsi, şəxsi heyətin peşə hazırlığının artırılması istiqamətlərində böyük bir fəaliyyət ortaya qoymuşdur. Həyata keçirilən tədbirlər, həmçinin cinayətkarlığa qarşı aparılan peşəkar mübarizə, hüquq qaydasının və sabitliyin etibarlı təmin edilməsi - möhtərəm Prezidentin rəhbərliyi ilə aparılan quruculuq işlərinə, infrastruktur layihələrin və sosial proqramların uğurlu icrasına, bütövlükdə ölkənin davamlı inkişafına zəmin yaranan başlıca amillərdən olmuşdur.

Əməliyyat-xidməti fəaliyyətdə yüksək nəticələri şərtləndirən əsas məsələlərdən biri də mükəmməl normativ hüquqi bazanın yaradılmasıdır. Ötən illər ərzində daxili işlər orqanlarının fəaliyyəti ilə əlaqədar 90-dan artıq qanun, 200-dən çox fərman və sərəncam imzalanmış, Nazirlər Kabineti tərəfindən 30-a yaxın qərar qəbul edilmişdir. Eyni zamanda, bu mühüm sənədlərdən irəli gələn müddəaların yerinə yetirilməsi məqsədilə Nazirlik tərəfindən yüzlərlə təlimat, əmr, göstəriş, tədris proqramları, metodiki vəsaitlər hazırlanıb icraya yönəldilmiş, əməkdaşların onları peşə hazırlığı dərslərində öyrənmələri təmin edilmiş, təcrübəli mütəxəssislər cəlb olunmaqla müxtəlif treninqlər, seminarlar və ixtisasartırma kursları təşkil olunmuşdur.

Bu mühüm tədbirlər çərçivəsində atılan növbəti addımlardan biri də polisin fəaliyyətini tənzimləyən qanunvericilik aktlarını, daxili normativ sənədləri, beynəlxalq hüquq normalarını, gündəlik işdə istifadə olunan terminlərin izahını özündə əks etdirən "Polisin məlumat kitabı"nın nəşrinə başlanılmasıdır.

Kitabın hazırlanmasında məqsəd şəxsi heyətin hüquqi biliklərini təkmilləşdirməsinə, hüquq düşüncəsini zənginləşdirməsinə, digər tərəfdən vətəndaşların maarifləndirilməsinə, əhali arasında hüquq mədəniyyətinin təbliğinə töhfələr verməkdən ibarətdir. İnanırıq ki, kitab, ondan istifadə edən hər bir şəxsin müntəzəm faydalana biləcəyi dəyərli vəsait olacaqdır.

RAMİL USUBOV,

*Azərbaycan Respublikasının
daxili işlər naziri, general-polkovnik*